בית ילדים

ירחון לעניני חינוך, ספרות ומחשבה

גליון 185

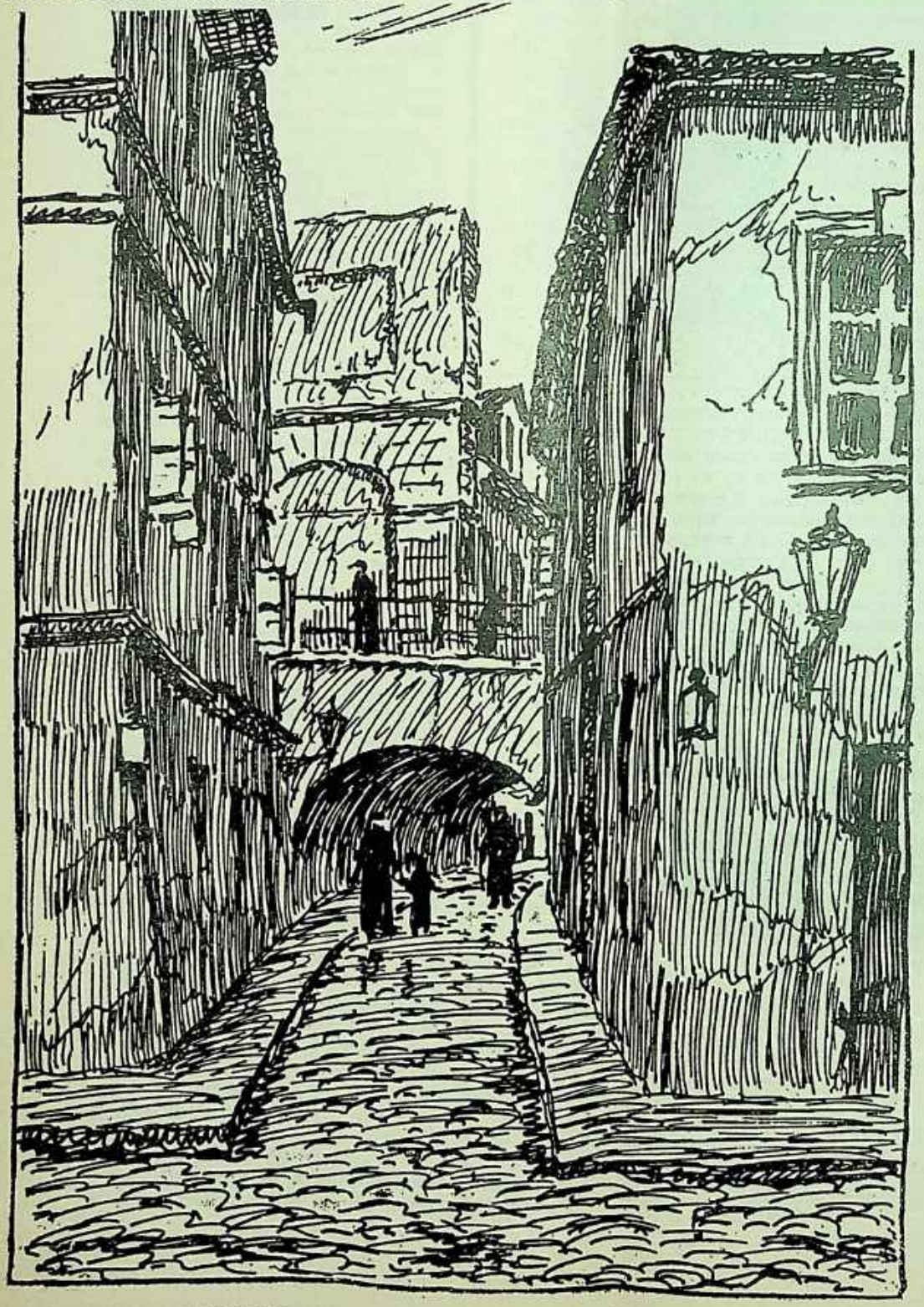

„דף היומי" — זה מושג שנשתרש מכבר במצי' אות חיינו היום־יומיים. בסך־הכל עברו למעלה מיובל שנים מאז החל המחזור העולמי של „הדף היומי", ואין כמדומה יהודי בן־תורה בעולם כולו שלא ירגיש את עצמו שותף למפעל כביר זה.

מן הראוי להזכיר את דברו של יוזם הדף היומי הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין לעת סיום המחזור הראשון של הדף היומי בש"ו בשבט תרצ"א, הוא נתן בדברי חדל״:

„אמר רבי נפולאון: פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה, והייתי מצטער על תלי מיד חכם שבה ומנו רבי עקיבא. וכשעליתי ביבי שה בא וישב זדן לפני בהלי כה. אמרתי לו: בני מי העלך? אמר לי: דף של ספינה נזדמן לי, וכל גל שבא עלי נעניתי לו ראשי!" —

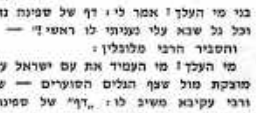

והשביר הרבי מלובלין:

מי העלך? מי העמיד את עם ישראל על קרקע מוצקת מול שפף הגלים הסוערים — שאל ר"נ ורבי עקיבא משיב לו: „דף" של ספינה נזדמן לי, „דף היומי" לימוד התורה, הוא שעומד על האומה במני כל נחשולי הזעף, ובזכותו מסוגל היהודי לעמוד אף בתנאים האיומים ביותר.

מי יגלה עפר מעיניך? רבי מאיר שפירא! כיצד מול כבשני אושביץ ומחנות המוות בטרבלינקה, כיצד בגיטאות הזיכוי ובתהלוכות האבוון שטרו יהודים במסיעות נפש על לימוד התורה בסמטת הדף היומי- ודף זה חיזק את רוחם מול פני הכלוים.

עם חגיגת סיום הש"ס במחזור השביעי, אנו מקדישים בגליונו מקום נרחב למאמר תיעודי על לימוד התורה בגיטאות ובמחנות בשנות ה־שואת האיומה שיחתה על עמנו.

מעניינ כמרכן השיחה המאלפת עם יהודי שוכה ללמוד את דף היומי בכל שבעת מחזוריו על אף כל המכשולים שערמו בדרך הארוכה של למעלה מיובל שנים.

את המדור „בעות הזמן באספקלרית הנצח" הקדשנו ליום ה„דף היומי", הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין המסביר את הקשר של דף הגמרא עם אחדותו של עם ישראל.

*

זה לעומת זה- לנוכח פרקי העדות אודות לימוד התורה בחירוף נפש ואיך לימוד דף היומי חישל את נפשם של המעונים והמדוכאים, יבאר הלב שבעתיים- כי לעת חיסיבה שקיימה הכנסת עם מלאת שלשים שנה לסיומה של מלחמת העולם השניה לא נמצע קולם של מקדשי שם שמים ברבים, קולם של אלה שעשרמו כשספר התורה כרוך מסביבם- הנוחלים נשרפו אולם האותיות נשארו עמם את עוזאת הקדושים המשולבים באש: „לא יפוש ספר התורה הזה מפיך- והמחנו בית ישראל החונגים את תגיגת „סיום תש"ס, הם המאמינים לקול הדמים הבוקעים מן האדמה.

חשבון נוקב עם האתראים לאומיה של ישיבת הכנסת שהתסיאה את המטרה שלשמה נועדה — בגלוין.

*

„גדולה שימושה יותר מלימודה" — כלל גדול זה מנוסף חשיבות מיוחדת לצרק הזכרונות מחיי אדמו"ר הזקן מגור זצ"ל בשנותיו האחרונות, לאחר הגלתו בנסיונות מגיא ההריגה בגולין, הנדפסות בגליון זה- פרק זכרונות זה מתוארר בידי אחד שזכה להיות מגאמני בית האדמו"ר זצ"ל בירושלים.

*

תמונת השער:

ציור הניצח בגליון עורו של הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל יוזם והונה הרעיון של „הדף היומי".

למה נהרו המונים של רבבות יהודים להגיגות סיום הש"ס? זוהי הוכחה ניצחת על נצחונה של תורת־אמת בתקופה אפילה זו.

„בכל יום ויום יהיו בעיניך כחדשים" — וכי־על־כן יאה ונאה להעמיד במרכז החדשות אירוע מופלא כזה, כאשר חבורות לומדי־תורה בתבל כולה חוגגים את יום המיוחד של שמחת תורה שבעל־פה, בצורת סיום חש"ס על־פי הלוח העולמי של „דף היומי".

דף גמרא זה — כמה איבים בנפש קמו לו על פני הדורות, כמה „סקסים" נערכו לשם „שריפת התלמוד"; על כמה סדורות־אש. „אוטו־דה־פה" בלע"ז, הושלכו כרכי הגמרות; כמה כתבי־פלסתר מפשעי־רשיעות הוצאו והוטמנו בגנב דפי הגמרא. ובמזיעות שפניות אלו ובעלילות־שוא לאין ספור — מה גדול היה חלקם של עוכרי ישראל, במובן של „הרסיך ומחריבך ממך יצאו".

ובדורנו זה — הלוא מישמר־המרצחים הנאצי הכריז מלחמת־חשמד לא על יהודים בלבד, כי אם גם של „רוח היהודית", המגולמת בתלמוד.

באחד העתונים הנאצים נתפרסם עוד בשנה הראשונה לפלישה באירופה תיאור משרדי על „ההגיגה" של ערוכת חבערה מופלאה בלובלין של כל ספרי־התלמוד שנתפסו בספריה התורתית הגדולה. של „יציבת חכמי לובלין". „היהודים נאלצו להתאסף ולהסתכל בחבערה הגדולה, ותזמורת של „הנערי ההיטלראי" שיגיגה כל הזמן המוסיקה את בני היהודים" — כך נאמר באותו תיאור מוצוע.

וכיום, לאחר שצוויין יום־הסנה הפלישים לחבוטת הנאצים, חוגגים ברוב פאר והדר את נצחונו של דף הגמרא, את נצחונו של „דף היומי" — —

דף גמרא משותף וכללי זה, אשר בעצם יום חג שלו הוא פרי יום ביומו; הלא יום־חג גדידא. כי אם יום־נצחון — ונצחון הלוא עצם המושג הזה מבוע בתוכם חגגה; ואכן אין כל נחמא לקבוץ ולומר בפת מלא. שבזכותו זה ובימינו אלה חש בפועל ממש כל הנה בחורה יכל הנמל בה, וכל שיחה להעמדת לפרשת הנקות הזאת של נאמני הדף היומי המשתרעת מעבר לגבולות של ארץ ויומים, יבשות ואקיינוסים — כל אחד ואחד הפותח את שיעורו היומי של דף גמרא חש הוא כלבו את מלוא אמיתיותה ובמהותה—ההבטחה „לולי תורתך שעשועי — אז אבדתי בעניי" — —

„לולי תורתך שעשועי" — ואכן אין מקור אחר לשאיבת חוסן ותחוק בימי משבר לאומה מאשר מעיינות־הנצח של התורה ותענוג רוחני עילאי זה של הגות בתורה.

כל מלה ומלה מהפסוק המאושש המפודד הזה שקולה היא כתחב. ממש בבחינת „מפז וספגיגים יקרה". והמשמעה היא כל־כך מהתנת וקיצונית: מעבר מזה — „אבדתן" ו„עוני", ומעבר מזה — „שעשועי" בפשטות נמרה! בסד עיגונו ראינו את הזחות המדהמת הזאת של אומה שלימה, שהובלה ונדחפה אל עברי תהומות האבדון, והלוא על בגינו חורשים עוב ושוב, סדי יום ביומו חורשים, הם מעמיקים את „מעניתם", פלשון „עונות" ו„עוניים". ואין קץ לצגיי עמ. ואין שיצור לעיגוני הנוף הנפש ואם הוקל במשהו מה ושם עניו של הפרט — עד מה גדולה ואכזרית היא ענוותה של האומה בכללה.

והמפוכה, הסגיבה. החרמת לכל אלה אמנם גבוה בפסוק „לולי תורתך שעשועי" — — —

„שעשועי" — הפירוש הפסוק הוא להמתיק את המכל הזיטורין, לחסן את הנפש, להשל את בוחי הנמרה, לתרגע את „חלק האלקי ממעל" הגנוז בתשתית נפשו של כל יהודי ויהודי.

„שעשועי" — וזה אומר, שאין מרפא אחר, הוות וכל יהר החכמות המדעיות והאידיאלים, אינו נתרבו כל־כך בחיינו זה. דוד המחיכות המהמסכות, נתמוטטו כליל וקלתנם נתגלה לעין כל; הוות שכל הרוחות־האליל הכיבו, כל אשליות־הזיות נתבון ונעשו לגבע ולקלס. כל החליפי־האמונה נתבדו והוקעו המסבעות המיישים המטולים כל ערך אפילו על שבקלים.

„שעשועי" — והמוזנה הכמוכה היא, שאף אלה שנתרחקו מן המקורות, או אלה שנותקו ביד זרונית מסגיגות־הנצח של התורה בעטיין של זוועות השואה: או אלה שנולדו במציאות החדשה שלאחרי המלחמה ולא שמעו מעולם את שמעה ולא יצקו מעולם מלידה של התורה; רבים מבין כל אלה כמרכן מתרפקים כיום בערגון שלא יתואר ובכוסף עילאי על מבכיר התורה.

ובכן, אם אמרו „אין בית־מדרש בלא חידוש" — עד מה מרגיגות החדשות האלו, המורמות ממש מכל עבר, הצפות ועולות מכל קיבוץ של יהודים ומכל ישוב גדול וקטן, מקצה העולם ועד קצהו, מלונדון ועד יוהאנסבורג, מניו־יורק ועד ציריך, ועד מונטריי ועד ניימסחר, מבואנוס איירס ועד לסידני, ומי יכנה את מאות הלאלים, המבורות לומדי דף היומי בארץ הקודש.

הדף היומי — זה קשר בל־ינתק בין העבר וההווה; זוה גשר רוחני חי מן העבר אל העתיד, וזוהו חוט־המקשר בין כל חלקי האומה בארץ ובתפוצות.

חידוש מופלא הוא זה מכל וכל — ומה טוב שיל זאת מכריזה „מוצצת גדולי התורה" בארץ־הקודש בקריאתם עם סיום הש"ס בפחות חשביעי:

„זכה הרעיון — של דף היומי — ונכה יוצרו ומחוללה. הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל להעניק לעם ישראל מתנה טובה זו — להרבות קובצי עתים לתורה ולחידוק בעבודות של אחבה את הקשר המשולש של ישראל אורייתא וקבה"ק ועל־ידי כך להכניס אורה של תורה לרבבות בתים בישראל" — —

הנם זאת יום זכרון הוא זה. יום של חשבון הנפש. להעלות לגנד עיניה את כל אלה, שנצמדו אל לימוד הדף היומי, אך עם פרוץ מבול־הדמים הנורא הם נכרתו ונכחדו מעל פני הארמה — ואין עליהם מצביע הכרון של מוצצת גדולי התורה:

„ביום גדול זה — נעלה ברסם ובהדרה את הקדושים השטורים, בגורלי־הרוח, ערני דברו שנהרגו נשבחו תקרשו על קידוש השם בטולה הדוויה ובאמרנו הקדושה — הנאבבים הנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו— —"

ומן העבר אל העתיד, מסיגנות־הרוחים של התורה מן הראוי לשאוב און ועצמה לקראת הבאות — כפי שגם זה מודגש בקריאתה של „מוצצת גדולי התורה":

„בימים אלה, כאשר עיגינו צרות ומהלכות לישועות ולרחמים, נקראים שלומי אמוני ישראל דיי בבל אחר ואחר להתעורר ולהתחזק בלימוד התורה. למצוא חיזוק ועידוד בצותה. כמאמר דוד נעים זמירות ישראל: „לולי תורתך שעשועי — כי אז אבדתי בעניי".

בעיות הזמן באספקלרית הנצח

דף גמרא מסמל את אחדותו של עם ישראל

מאת: רבי מאיר שפירא מלובלין

(א)
יצירתו של אדם הראשון והרעיון של דף היומי

בשעת כינונה של הכנסיה הגדולה הראשונה ב־ווינה, בחודש אלול תרפ"ג נולד ובא לעולם המס־על הכביר של „דף היומי". זו היתה המחנה הנעלה והנשגבה ביותר, אשר הכנסיה הגדולה הטניקה לכלל ישראל, וזו היתה מתנה לדורות, עד ביאת הגואל.

עם הבאת הצעתי בפני הכנסיה הגדולה להכריז על ליפוד שיעור יומי בצורתא, הסברתי זאת, שאין סמל יותר נאות ויותר הולם להתלכדותם של כל העדות והשבטים כעם אחד בלב אחד מאשר הנהגת הזיעוד היומי הכל־עולמי של דף גמרא.

איתא בגמרא, כשנברא אדם הראשון רצה הקב"ה לאמוף את אבריו מכל הצולם. שלא יאמרו „זה כולו שלנו", נטל הקב"ה את ראשי מארץ־ישראל, את גופו מבבל, ושאר האברים — משאר הארצות.

משל זה אפשר גם להמשיל על ההרכבה של תורה שבכל"פה. הראש — שזה היסוד הוא „המשנה" — בא מארץ־ישראל, הגוף — זה הגמרא על כל ה־מסכתות והשקלות־וטריות — מבבל, ושאר האברים — זהם הפירושים על הש"ס — נאספו מכל יתר הארצות ר"ל — חי באשכנז ובצרפת, בעלי התוס־פות — בצרפת, הרמב"ם — בספרד, הרי"ף — באפריקה, והמהר"א מהר"ם — בפולין, וכן עד לאחרוני המפרשים שהם מכל הצולם.

(ב)
שלושת המבחנים החמורים במתן תורה: באש, במים ובמדבר

התורה נצחית היא. התורה מאחדת ומלבדת את כלל ישראל בחיקה ובעומק, במקום ובזמן, בעבר ובהווה ובעתיד.

„בשלושה דברים ניתנה תורה: באש, במים ובי־מדבר". יש להסביר את המאמר הזה על שלושת יסודותיה. הרבה פירושים נמצאים לתורה. שלושה דברים אלה מרמזים על מדרגות שונות של תוסן האמונה. מסירות־נפש וקבלת יסורים באהבה. אשר כל אלה הם תנאים מוקדמים לנתינת התורה.

„באש" — שזה מרומז נסיונו הראשון של אבר־הם בן הרה. אב המון גויים, ראש הצולם לאבות ה־אומה, אשר על שמו נתוסמה אות ה' — שהיא כולה עמדו בכל.

איתא במדרש, שנמרוד קרא לתרח אבי אברהם ואמר לו: מה יהא דינו של אברהם בנך, זה שאבד את „אלוהות" שלי? אין דינו אלא שריפה... המדרש מתאר במרחורים: „מיד הוציאו את אברהם להשלי־כו לכבשן האש. וכפתוהו ועקדוהו והניחוהו על גבי אבן, והקיפוהו עצים סאדבע רוחותיו, חמש אמות לכל צד, ובגהבה של עצים חמש אמות והניחו בתוכ את האור".

המדרש מגיח, כי הקב"ה הגיח עליו על אברהם. כי „הוא יחיד בעולמו". שהיה הראשון שהיה מוכן לסמור את נפשו על ייחוד שמו יתברך.

ראשון היה אברהם, היהודי הראשון שעמד בכל הנסיונות הקריב את עצמו על מזבח האמונה. זה היה מבחן גדול, מבחן חמש. עדות זו הצירה של יחיד־סגולה. על בחירי האומה. על צדיקי הדור, שהם מוכנים ומוזמנים לסמור את כל חייהם קודש לה. אבל לשם קבלת תורה הוא נדרש מבחן יוחד כולל של כל האומה הישראלית, כי התורה ניתנה לכל עם ישראל, כמה שכתוב: „היום הזה נהיית לעם".

„במים" — בזאת מרומז הנסיון הכללי של בני ישראל בלי הרגן. לצד קריעת ים־סוף. זה לא היה רק מבחן לאיש המורים מעם. כי היה זה מעמד של נסיון לעם כולו, שיצא ממצרים. בעת שנגאל מן העבדות ומכל המשעבדה, הנה רודף מרגה אחריו, רכב ופרשיו, והשיגו בצת ישראל חונים על הים. זה היה מבחן חמור במיחד, כי בני ישראל הרגישו את עצמם שחם. חם וחלילה נפלו מאיגרא רמא לבי־רא עמיקתא. הם ראו כמו עיניהם הנסים של „עשר מכות" וכבר שחמצרים ציוו על פיטה האחרון להוציא את בני ישראל מארצם. ובדרך נהתחפך הכל. כי „הנה מצרים נוסע אחריהם".

זה היה מבחן לאומה. מבחן לעם עלם. כמה שכתוב: „הנה עם יצא ממצרים". והמבחן במים. אל מול נחשולי הים. קשה הזה והמוד ובני ישראל עמדו בכל.

איתא במדרש, שנמרוד קרא לתרח אבי אברהם ואמר לו: מה יהא דינו של אברהם בנך, זה שאבד את „אלוהות" שלי? אין דינו אלא שריפה... המדרש מתאר במרחורים: „מיד הוציאו את אברהם להשלי־כו לכבשן האש. וכפתוהו ועקדוהו והניחוהו על גבי אבן, והקיפוהו עצים סאדבע רוחותיו, חמש אמות לכל צד, ובגהבה של עצים חמש אמות והניחו בתוכ את האור".

המדרש מגיח, כי הקב"ה הגיח עליו על אברהם. כי „הוא יחיד בעולמו". שהיה הראשון שהיה מוכן לסמור את נפשו על ייחוד שמו יתברך.

ראשון היה אברהם, היהודי הראשון שעמד בכל הנסיונות הקריב את עצמו על מזבח האמונה. זה היה מבחן גדול, מבחן חמש. עדות זו הצירה של יחיד־סגולה. על בחירי האומה. על צדיקי הדור, שהם מוכנים ומוזמנים לסמור את כל חייהם קודש לה. אבל לשם קבלת תורה הוא נדרש מבחן יוחד כולל של כל האומה הישראלית, כי התורה ניתנה בתם העדו האומנים למסירות־נפש לכל עת מצוא? מטום שהתורה נצחית. ובזכות מתן־תורה נתן עם ישראל יקבל סגולת הנצחיות. המבחן הוא. אם עם ישראל ראוי לכך, ושיקום בו הכוח לעמוד בנסיונות ללא הרף?

על כן מעיר הפסוק: „וכרתי לך חסד נצורי־ך, אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרו־עה". זה לא היה מעמד הדרשמי. זו לא היתה שעה אחת של הקבלת ושירה על הים. הכתוב אומר: „לכתך אחרי במדבר" — והדרך במדבר נמשכה זמן רב. הנסיונות היו מעשים שבכל יום. ובכל זאת אומר הכתוב: „וכרתי לך חסד נצורי־ך" — כי בני ישראל שזכו לקבלת התורה עמדו בכל הנסיונות.

כל אלה הנסיונות המסיגו על אופיה של אומה זו. בני ישראל הרגומה מעל לסבלות הסבע, של אר־ציות ונשמיות. והם נחיו ראויים למעמד הר סיני. קראתי זה. הכנה נפשית זו נתבלתה אצל בני ישראל בשעת קבלת התורה. והתורה עצמה מעידה על זאת: „הסמש עם קול אלקים חיים מדבר מתוך האש — כאשר שמעת אתה — ויחי?"

זכו בני ישראל להתגלות בהר־סיני. זכו לשמוע קול אלקים חיים. זכו — לשמוע ולחיות אחרי ה־שמעה. הם זכו לא רק לחיות. כי אם זכו לשמוע גם את הצו הזה. הנשמע ללא הפסק. הנשמע „מדבר מתוך האש". והצו הוא בתכלית הקיצור: „ויחי"!

התורה מסמרה עוד: „ויעמדו העם מרחוק ומשה נגש אל הערפל אשר שם אלקים". בכל מלה ובכל תג מרומזות תורה שלימה. „ויעמדו העם" — העם נשאר עומד ומשתאה: „מרחוק" — כי הוא נרתע להסתכל אל מרחקי הזמן אל ערפלי העתיד: „ומשה נגש אל הערפל" — משה רבנו אור עוז לראות ולכונן גם אל הערפל. להתעמק ולהתבונן בערפלי העתיד: „אשר שם אלקים" — משום שמשה הכיר ידע. שגם בערפל, גם בזמנים מעונים, כשיגרל יכסה ארץ, גם שם אלקים.

והדיל המסיגה ואמרו: „התורה שנתן לו הקב"ה למשה — ניתנה לו אש לבנה באש שחורה". התר־רה היא במהותה אש־דת. ויש כמה סוגי אש. אש המאירה שהיא אש לבנה; ואש הגורמת המלאת־עשן שחיא אש שחורה. התורה נצחית היא. ועם ישראל נצחי הוא. ואור המאור יתגבר ויגבה את אור השורף.

(ד)
„תן לי יבנה וחכמיה" — עמוד האש המאיר את מחשכי התורה

בשעה שנצמדתי בלובלין, בל"ג בעומר שנה תרש"ך — חדשים מעטים המוגרים לאחר שהתחלנו ללמוד את דף היומי על־פי הלחמת הכנסיה הגדולה. קיבלתי את פני גדולי ומאורי הדור ורבבות מבני ישראל, שבאו אז לחגיגת אבן הפינה של ישיבת חכמי לובלין — קיבלתי אותם בקריאת מאמר חדיל: „כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה" — —

וזה היה הרעיון המרכזי שבדברי. כי התורה בצ־חית היא. ובזכות מבוקשו של רבי יוחנן בן זכאי: „תן לי יבנה וחכמיה", נשאר עם ישראל חי וקיים בעם „התורה". וזה לנו האות, כאשר „נכנסו רבותי־נו לכרם ביבנה". כי אור התורה שהאיר מיבנה חיה כעמודי־אש להאיר את דרכו של עם ישראל בנתיבות עולם.

הגאון רבי מאיר שפירא מפרץ ילדי תלמוד תורה

(ג)
התרוממות חד־פעמית ומסירות־נפש מתמדת

כי עדיין נשאלת השאלה: האם האומות מסוגלות להתרומם רק במקרים יוצאים מן הכלל. או שנמצא

דו"ח מעודד מארצות הברית

מאת: יצחק בן-שי

סימנים של „עונת בחירות מוקדמת" באמריקה-

ויש גם ענינים בסיסים אשר „הבית הלבן" לא יכול להתעלם מהם

כל מי שסודסן לבדר־ענק זה ששמו ניו־יורק מתנסה בחילופי־ראקלים הקיצוניים, המפתנים בפת־אומיות. הבריחת מספרות בריחות שונות, הפרגמות את מידת ההפתעה שבתמורות מזג־האויר במדול שבמרכז אמריקה.

כשבן־אדם מתבונן בכוכר לצאת לעניניו, ראשית־כל, עליו להקשיב לחזית מזג־האויר שברדיו. שידע איך להתלבש — אם עליפי אקלים חורפי בתוספת של מטפרים, או עליפי עונות הקיץ עם מנה בדושה של „יומיים" (רטיבות באוויר), עד למחנק ממש.

אחת הבריחות הנפוצות היא כזאת:

— מה. איגך מבין שגם אצלנו באמריקה מוגים „ארבע עונות" בשנה? — מסביר את הדבר החושב האמריקאי לאורחו. תייר שהגיע מרבאים אירופה.

— ארבע עונות בשנה זה בסדר גמור — עונה לעומתו התייר — אבל אצלכם כל העונות לפעמים מעורבות יחד, ביום אחד?...

ממרנו. שניתן לנסק ולהסביר את הגיונו הקר־צוגים השכיחים בפיחוד בניו־יורק. מביחון שהיא שוכנת על חופי האטלאנטיק ומרכז הכרך, מאנהטן. זה בצעם או המקוף מכל העברים באוקיינוס ובגזר העצום הזדסון. ואם להמשיל את הדבר אל הלבר רות בסדינים האמריקאיים. המסתגנת לעתים בקיצו־ניות ובקצב־בזק מהום לקור, ומיובש לשמשון — בכמה שיש. ובדשים וסיבות הקובעים ומכתיבים את השינויים הדראמטיים. אבל התוצאה הסופית לא מושפעת מכל ההסברים — כמה זה באמריקה. הכל בתגובה מתמדת. הכל אין בהחירות מעורדת.

*

כלפי מה כל זה מדובר?

כלפי „הבעיה הישראלית", התוספת את המקום המרכזי בהתענינות הציבורית האינה ידועה אף ליום אחד מן „הדלינגס" (כותרות ראשיות) של העתונות, הרדיו והטלביזיה.

— התוכל לומר לי כמה אוכלוסין יש בסין העג־קית? — הציג דיפלומאט מאחת מסדינות אירופה שאלה זו בסני נציג ישראלי בביר בואשינגטון.

— אני חושב לפרך 750 מיליון. ואולי עוד 10, או 20 מיליון. אצלם בסין זה הולך מהר מאוד — הסיב הנציג הישראלי.

— ובכן, תאמר לי. — המשיך הדיפלומאט שנחשב בידידות לישראל — כלום מעצמה זו שאוכלוסיה שלה גדולה פי מאתיים ויותר מאשר כל תושבי מדינת ישראל, הרי היא לא תוסיף בדעת־הציבור ובמקורות האינפורמאציה אפילו חצי אחוז. שזה חלק אחד מפאתיים בהשוואה למדינת ישראל הי זעירה!

אולם ברחמות — הצידה.

הענין רציני בהלבת יותר, וכן הראוי לבחון את הקלחת הפוליטית הרחתת מסביב לנושא הישראלי, כדי לדעת להעריך שחות אי יותר את „התחיות" ולא להיות מוטחת כל פעם מהתפרצות פתאומית כלשהי.

אם לחשב את הגורמים כבדי־המשקל הנשווים להב־ריע בשערכת העולמית בקשר לבמחונה של מדינת־ישראל — להבדיל בין נתונים קבועים וציבוים ובין מצבים זמניים ומדעיים, אם כי האמת היא שבמדיניות האמריקאית יש דוקא לנסיבות „אשר הזמן גרמן" לפעמים משקל יותר מכריע מאשר לנתוניי־יסוד.

הנה, למשל. כשנתבונן בכל הסיעילות הנמרצת האחרונה בוואשינגטון ומחוץ לוואשינגטון בהקשר לנושא הישראלי, חשוב לזכור בנוסם זמני אחד והוא — כי בארצות־הברית נפתח כבר הסיבוץ המקדים לקראת הבחירות לנשיא אמריקה. אשר לפי הלוח התקיימנה בעוד שנה והצי בערך.

עונת הבחירות הזאת מכבר — והיא הזאת מקדמת מסני שהמעם שורר מצב של ערעול גדול אצל המפ־לגה הדמוקראטית. ואיש אינו יודע מי יעמוד לראש החוגר.

*

בכל אופן החישובים של עונת הבחירות לנשיאות וכן לקונגרס מסבירים כמה מעגדים פוליטיים. שהפ־ה־ינו לאחרונה את דעת־הקהל באמריקה.

*

הפתעה א' — אגרת־הגיבה בסדינת ישראל, שהתומים עליה 76 סיגאטורים ושהרעיבה את אמרי־קה כולה דוקא בשעה הקודמת. כשכל „המומחים" למזג־אויר הפוליטי חזו שכל מעט בתחי־הסות חיר בית למדינת ישראל.

מה קרה? אלה הבקיאים בהתפודדות הפוליטית הנערכת בוואשינגטון מאחורי הקלעים ואלה היודעים לשנות את האמבריות האישיות של כמה סיגאטורים מפורסמים — בשבילם כל הענין ברור ומחוור. פשוט מאוד. שכל אלה החולמים עליין לזכות ב„מעמדות" לכס הנשיא מצד הפלגה הדמוקרא־טית — כדוגמת הסיגאטור מק־גווירן, למשל — נאל־צים להמנין הפגה בסדינת ישראל. אם אפילו הם במשך כל הזמן „ביקורתיים" לגבי ביחס לסדינות הישראלית.

הסיגאטור מק־גווירן מהוה בנידון זה דוגמה קי־צונית. משום שהוא קרוב לשמאל האמצ־ישראלי וכל הזמן הוא מתאמץ „לפגוע" לעבר ישראל, שלא לאבד בידיים את הסיכוי האחרון להחיצב עוד פעם להתמודדות על מעמד נשיא ארצות־הברית. וזה ברור. שאם מק־גווירן נאלץ לחתום בגלל הישובים שלו את האגרת הפוליטית לטובת ישראל, הוא נתן את לספר סיגאטורים שהם גם־כן רוצים לנסות ולהציג מעומדותם למשרת הנשיא. מתוך התיבון ה־שקוף, שסיגאטור הגרי ביקסון נראה בעיני אמרי־קאים רבים כמועמד נוקשה מדי.

בקיצור. ההסבר הנוקב לאגרת 76 הסיגאטורים. אשר לדעת יודע־חן בסדינות האמריקאיות, מצוינת נקודת־תפנית באותה „הערכה חדשה" שהנשיא פורד הבטיח לבצע בתוסס הסודת הסיכון — ההסבר הנכון הוא, שזה קשור בענות הבחירות. ואין בלל

„אמריקה מתמוטטת" — ובכל זאת „ישראל" נשארת כיסוד־איתן

קאריקאטורה פוליטית מוצלחת מתוך העתון היהודי „אלגמיינר ז'ורנאל", המתארת את שר־החוץ קיסינגר, כשהוא כועס על „עקשנותה של מדינת ישראל"...

להתבייש בזאת. ונהפוך הדבר. שהסיגת היהודיות בכורסת הבחירות הן עכשיו בקו עליה ואין להתייאש.

*

הפתעה ב' — הופעתו הפרעיתה של הנשיא פורד בכנס הכנס של חסידי לובאוויץ. שנערך בפילאדל־פיה. ושבו היה אורח־הכבוד הסיגאטור סקוט. מנהיג המפעת הרפובליקאנית ושידור ברבים בתור הידיד הקרוב ואיש־אמונו של הנשיא בדלת פרד.

כל מי שעקב אחרי התנהגותו של הנשיא פורד בכנס הזדי זה. איך הוא התאמץ ליצור „אווירה ידידותית" מסביבו. איך שרת לבלב ביטויים באיר־דיס בגאוטו הקצר. איך עמל לבדח את הציבור הזאדרי הגלחב חזה. וניצל לצורך זה את כל מסגן „הסלנג" האמריקאי. הסגוד מכבר בלשון־ריבור ה־אמריקאית — „צרות" (קרי: „צאראס"). או „טול־טוס" (ביטול לברכה חמה ולבבית) — לא התקשה לצדף הכל ביחד לתבילה־כי שרשום עליה: „בחירות לנשיא".

מומחים פוליטיים בוואשינגטון הביעו לאחרונה הערכה חיובית על ביטויו הדיפלומאטיים של הנ־שיא פורד. שעד שבשיו היה לו נסיון רב־שנים בזירה הפנימית האמריקאית וכעת. ודכש הוא לאמ־לאש נסיון בזירה העולמית. אמנם. הנשיא הישם מקומם להתחייב בעומב' שהוא „רוץ" לבחירות החדשות לנשיאות. אבל הלילוה שלו לכנס היהודי בפילאדלפיה הוכיחה לכולם. כי פורד חיפש הזדמ־נות „לרענן" את הקשר שלו עם הבוחרים היהודיים. הוא הבין בצדק. שלאחר האמבעות הקרות שנתן לסדינת ישראל וליהדות אמריקה כאחד. פתוך שאינ־תו לסגוא חן בעיני מדינות־ערב — מחוויב הוא לעשות איזה „מהמה" מסרגים ונו"רדים.

לכן ניגל החזרתנות הזאת ללכת לפילאדלפיה. להתחבק עם חסידי לובאוויץ לעיני כל אלפי הסל־ביוזיות. לשפוך את בקבוקו בחוני יהודי ובביטויים יהודיים. להתחנן על „צרות" שלו ולמים בברכת „טול־טובי".

התגרות עד כה מסתיבות אמנם לנסיבה הוולי־פות. איבר הזמן ורמן. ובמפורש: עונת הבחירות הבראית באופק. עם זאת יש לאבחן גם באחם גר־לוים הולמים כמה קו־אופי יותר יציבים ויותר מוחלטים. אשר בהם ערך חזק וקיים.

*

ונקים מבט לנקודה האחרונה דוקא — של הופעת הנשיא פורד בפקס יהודי־אמרי. אין ספק. שתופעה זו חיפסה גם למכינו תהליך יותר עמוק. ויותר מהפכני בהתייחסות של מפגות העלמון האמריקאי ליהדות הנאמנה. בביטוי־ערכין זה. אשר עוד עמוי להמבוע הופעת לא־מוכשת על ציצוב עתידה חרוזי־ני של יהדות אמריקה. זכות־בכורה מגיע בהחלט — לראשי אגודת ישראל באמריקה. זה לא מקרה גרי־ון. כי המן קצר לפני הליכתו של הנשיא פורד לפילאדלפיה תרגיעה את דעת־הקהל באמריקה הו־מעתו הגעות והמרגיעה כל־כך של מוסל מדינת ניו־יורק. הגוברנר קארי. במשפחה השנתי של אגודת ישראל באמריקה.

זו לא ויתה סתם „נוכחות" של מוסל המדינה הגדולה והראשית ביותר באר־צות הברית בהגינה יהודית. מה שעורר רושם בל־יומה הרי היה זה נאומו הפרוגראמאטי של מוסל מדינת ניו־יורק. אשר לא הוסם להעלות את הנושא מדינת ישראל מעל במת אגודת ישראל. אלא שהוא. כנוצרי מאמין. שם את הדגש על ותחייבותה של אמריקה. לעמוד לצידה של מדינת ישראל. בשם עקרונות האמנה. כי זוהי ארץ־הקודש לעם ישראל וארץ־האמת לכל בני ישראל בכל מיזוריי הגלויות.

זוהי זכותה הגדולה של מנהיגות אגודת ישראל באר־צות־הברית. על שהיא הצליחה לבסס את מעמדה הציבורי של היהדות האמונה בכל תחומי החיים היהודיים. ובו בזמן היא יודעת לסלל נתיבות אל הדרגות הגבוהות של הממשלות בארצות־הברית. ולשכנע אותם גם בעצמה חיוניותה של יהדות הזהרה שהע־מקה מרשים בתוך המציאות הדימוקראטית וגם בצדקת תביעותיה בשם ההדרה הנאמנה. שעד שהה

המושל הכללי של מדינת ניו־יורק יו קארי, משמיע נאום נלהב לתמיכה במדינת ישראל

הצילום מציג את בסת הפגישות של „המשתה השנתי" של אגודת ישראל באמריקה, בשעת נאומו של המושל. בשורה האמצעית (מימין): הגאון ר' שניאור קוטלר; הגאון ר' יעקב יצחק רודרמן; יו"ר מועצת גדולי התורה באמריקה הגאון ר' משה פינשטיין וכן הרב משה שרר, נשיא אגודת ישראל בארצות הברית

סבלה מקיפות מסוגע בשל „אפוקרופסים" הילונים בלתי־קרואים.

הורות למאמציה הבלתי־מוסקים של אגודת ישראל הפסה יהדות הזהרה באמריקה בתקופת האחרונה לא רק לנושא „מיקאנטי". „אכזרי" — המסקרן את הי־ציבוריות בגלל „הקוריוזיות" — כי הצובות היא. שפילוגי אמריקה מתחילים להעריך נבונה את מלוא ערכה של היהדות הנאמנה לסגירה מרשתה הרוח־נית המוסרית של המעצמה הדימוקראטית הגדולה. אשר עליה מוטלת המשימה ההיסטורית הכבירה להגיל את האגרוקה כולה מאיסת הסהלשות של הרדנות הקומוניסטית המפרנית.

*

כשבחוזר לשקול מתוך הגרמה יותר מעמיקה גם את „הגהרת 76 הסיגאטורים" לטובת תמיכה במדינת ישראל. אפשר לגלות גם בצדד זה. אשר גורם הכ־הירות שיגם לו כידוע. יסודות יותר רציניים יציבים וחזקים. שאין להם אך ורק חשיבות ארצית חולפת.

(א) אמריקה ברובה המכריע אינה חושבת להיכנע למוסקבה. ואין לה גם איפוז בשאיפות־השלום המוצהרות ולא־הסק מטיותיהם של ראשי הקרמלין.

כאן ההבלם לאחרונה הבדל־רצות חריף ובלתי־מתפשר בין שתי אסכולות בוואשינגטון — של שר־החוץ קיסינג'ר מצד אחד ושל שר־ההגנה שלזינגר מאידך גיסא. קיסינג'ר הנחשב לרב־אמן במקצוע הלילוגות הדיפלומאטית מרה לשכנע את אמריקה בשאיפותיה הכנות של מוסקבה לשלום (וסכאן גם נובעת הגיסה שלו והחרגות של השכנות של מדינת ישראל). לעומת זאת שלזינגר. תומר כל. „הפנטאגון". המפות הראשיות של כל חילות הנעצמה של אר־צות־הברית. אינו מרגל בבטרים. חם וחלילה. כאשר הוא מצביע ללא הרף על התגברות קצב הזדיינותה של ברית־המועצה. ועל מפוקח הדו־פרצופי. שרשמות השלום בפה וחרבות־סיפות בכל זרדעתיה הצבאיות. בבוללות וכטילים באוקיאנוס הכר.

(ב) אמריקה אינה נכהלת מפני הזיי־מים הקריבים של „חלם הנגסם" במקרה של אי־כניעה להתביעים של הסילוארדים הנדרשים כ־מדינות המפיקות נפט.

נכון. שבנקודה זו מדברת אמריקה בשני קולות. קול אחד הוא של מיגשמ־המלחמה שלזינגר. שהי־ה בפנדרש. שאל יחשבו אלה־הנפט שהם יצליחו לתפוס את העולם בגרון ולשתק את התעשיות ואת הכלכלה. שהוכנו הכנות צבאיות להגיב באופן נמרץ על כל איום של הרס־נפט פוטאלי. לאחר הצהרה מוחצת זו. בשמרץ דגם של מתאות במדינות ערב. הסמיכה אמריקה „קול שני". שהיה בהרבה יותר חלש ומהרבה פחות משכנע. אם אפילו נשמע מפיו של הנשיא פורד. שאין לארצות־הברית כל „הכנה צבאית" להשתלט על מקורות הנפט. כמובן. שאותם 76 הסיגאטורים. אשר החמו על הצהרת־ה־מכיה במדינת ישראל. יודעים את המצב על בוריו. ואם פרסמו את הצהרתם הנוכחת ולא לקחו בחשבון את נעמם של הערבים. הרי זה סימן מובהק שהם אינם נרתעים מפני כל איום של „אמברגו" שהם נשמ".

(ג) אמריקה ברובה המכריע מעריכה בהחלט את מעמדה המיוחד של מדינת ישראל בסכר־איתן וקו הגנה בלתי־צ'ונ'ר של האגר־שות שהתת־הוחשש כנגד מוסדות־הזהדה של הרחדנות.

עובדה בסיסית זו נתבהרה בהחלט דוקא לאחר המשתק הדיפלומאטי בדרג הכ־ינבה. כתוס מגרשות המשנה של פורד — סאראה בולצבורג ושל פורד — רבין בוואשינגטון. על אף האמצעים הבבירים של מכונת־התעמולה של כל מדינות־ערב. „לגנוב את ההבנה" ולשובב את לבו של הנשיא פורד בכל מיני שבועות והשבעות — התבורר בסופו של דבר. קרא־שי מנהיגי אמריקה ובחרי הנם בסיגאט ובבית־הנבחרים יודעים היטב להבחין בין „הנחה ערבית" לבין נאמנות יהדיה.

*

אין ספק. כי נקודות בסיסיות אלו נתאשרו מחדש עם ביקורו הדחוף של ראש ממשלת ישראל בוא־שינגטון. הוו כאלה — בשתנות ובשרותי הקופסנ־קציה הנפוצות (סלבריה. רדיו). סיגאה. תקנות גז. לות בסביסה דראמאטית זו של הנשיא פורד עם יצחק רבין. הבסיחו שהכל „יסרע" במיפגש זה.

הבבר. שוו הייתה נוחמה עתונאית. אי מה שקר־ראים באמריקה „הלך־מחשבה רצוי". פירוש הדבר. שלחוגים מסויימים נראו „בללי הרים כהרים".

והמציאות מהי? כי בוואשינגטון נערך דיכוח רצי־ני ונם פיקות קמה. וכבל אותן ההסכנע הציבור ב־ארצות־הברית שמדינת ישראל לא מוכנה לקבל „הכ־ניע" אפילו מהבית הלבן. ולכל מי שבקי אפילו מעט במדיניות אמריקה הה ברור. שכוח־עמידה זה בא להם. לנציגי ישראל כתוצאה מאגרת הסיגאטורים.

אגרת על כתובת יו"ר הכנסת

מאת: משה פראגר

תמצית מורשתו של דורנו רב־המסות מהי?

„אנו נבלה אותם" מול „שלוש שורות בהיסטוריה"

לכבוד
מר ישראל יפעיהו
יו"ר הכנסת
ירושלים.

יו"ר נכבד,

כתבה אליך אורח מן הקהילה, ללא כל מעמד ותואר רשמי, יהודי פשוט שבתוך עמי אני יושב ולעתים גם הוגה ודרשן. ומפני מה אני פונה אליך בשפעה ובמרוכזיה? כי אני האיש, אשר הקמתו הראשונה שביומתו של אורח יחיד החכנסת הכנסת לישיבה מיוחדת בנושא כזה של ציון 30 שנה לסיומה של מלחמת־העולם השניה ומיגורם של הנאצים — לישיבה מיוחדת זו הוזמנו ובאו: נשיא המדינה, הרמטכ"ל והמפכ"ל של הצבא והמשטרה, רבים מהלוחמים בנאצים ואחותיהם־כבוד על דש בגדם, ח"כ מכנסות קודמות וכו' —

אולא שלדאגתי ואכזבתי כי רבה אף זאת רשמו הכתבים הפרלאמנטריים. בדיווחיהם על אודות ישיבת הכנסת המיוחדת:

„לתמהונם של רבים נמסר שיו"ר הכנסת וסגניו החליטו ברוב קולות (של הסיעות החילוניות) כי קולה של היהדות הדתית לא ישמע בנושא זה של זכרון למיגור החיה הנאצית. הנואמים אף לא מצאו לנכון להזכיר את שם שמים ואת „אני מאמין" שהיו בלבם ובפיהם של רבים מהנפשים והלוחמים במחתרת האנטי־נאצית — — —"

תמיהה מספר אחת:

ישיבת־זיכור מיוחדת מטעם הכנסת — שהתעלמה מהנס של שארית הפליטה

סבורני, כי די להציג בחכלית הקיצור שהי עובדות בסיסיות אלו ולהשוותן זו לזו — זאת אומרת, להיזכר מצד אחד, מי שהנה את הרעיון על ישיבה מיוחדת של „הכנסת" בירושלים, ולהתבונן מאידך ביטא במלוכה ובתוכנה של אותה ישיבה מיוחדת — על מנה להבין את עצמה כאבי דופק אלבוני. המציגים אותי לכתיבת אגרת זו.

ואני מדגיש במלוא הכנות, לשכת יו"ר הכנסת התנהגה עפי בניגוד הראוי, הוזמנתי כאורח־כבוד לישיבת הכנסת ומסיבב בשורה הראשונה ביציע

היזכרות לזמן ישיבת־זכרון מיוחדת של הכנסת — בסלאנות 30 שנה לתבוסת הנאצית והצלת שארית־הפליטה

הארחים הנכבדים עקבתי בדריכות אחרי מהלך הישיבה. ולבי התמרן בקרבי. נכון, שיו"ר הכנסת בדברי־הפתיחה שלו, אם לא הזכיר שם שמים בספרדי, הרי בכל זאת נתן דרישה בכיוון הנכון כי „בחסדי השגחה העליונה ניצלה שארית הפליטה". ועל כגון דא נאמר, כי הקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר כל בריה ובריה. אבל משעלו על בימת־הנואמים נציגי הסיעות החילוניות, שהם נבחרו להיות הפשם דוברי האומה הדתיה, דוברי מיליוני היהדות שהועלו על הפודר והובלו אל המשרפות, עצמה נפשי והשכן עיני. והאמן לי, כי ברגעים מאכזבים אלה נדת דיק של הרשה בקרבי ואמרתי לעצמי בהקשר לישיבת־זכרון זו שנתכנסה הדדות ליומתי: „טוב לה שלא נבראה משנבראה".

כי אין לתאר סילוף ועיוות יותר גדול, יותר מכאיב ויותר סעיבי של רעיון מאשר במקרה זה.

עצמתי את עיני וגרמתי לחזות בשעת־אמרה זו מסע־צללים ארוך־ארוך מביתון לארמון הכנסת בירושלים. מסע בן־מיליונים של צללי הקדושים. אנשים ונשים וטף. מיזנק דעד שיבה. וכל אחד נושא בכנסיו את כל שארית דבשו, קרישרדם. בדל־אבר. שבריר־עצם. קצות של זקן שנקרע ביד רצחנית עם הבשר החי. אבק של אפר מחתת לרסץ הכבשנים. אנקה אילמת שנחנקה תוך תשחית הנפש ולא נטרמה הצעה — — —

ומסע־מיליונים זה של צללים נמשך כעת. מתמשך ונמשך לעבר הכנסת. כי בתוך קיטמי הצללים צרורה ונגוזה גם אחת נקודה נצחית אצילה ונאצלה. השתולה בנפשו של כל יהודי כאשר הוא יהודי שהוא מתת־על. נצוץ מאיך מדף — ושכל כן אין רשות ואף אין יכולת לשלאכי־הבלה ואפילו למלאך המות בכבודו ובעצמו לגעת בה ומכל־שכן לפגוע בה.

ומסע־הצללים נמשך ונמשך מכל הכיוונים, דחוקה בתוך הרדי־הצללים פסנים־סמנים נצוצי־הצצה לאין סוף. אלה הם הניצוצים שתיבות ותלידו את שירת „אני מאמין". שנבקעה מול שערי המשרפות. על מסגן תאי הגאזים. אלה הם הניצוצים, שהם תמצית המאמרים האחרונים. הקריאות האחרונות. אחרית התחלה.

וזו בעצם היתה תחלה. שאין לה קץ ואחרית. „ואף־על־פי שיהפוכה עם כל זה אני מאמין".

והנה, לצערי ולבושתי מסע־צללים זה נעצר על סף הכנסת. כי לא נפתחו בפניהם שערי־הלב. כי לא ניתן להם ייעוד כלשהו. כי לא נקלט אפילו הד קלוש מוקם האחרון, מצוותם האחרונה.

חלוה כזו היתה כל תכלית יזמתי — לתת מעל במת הכנסת בירושלים ביטוי עז ואיתן ליהדות אירופה, שנשחטה ולא נכנעה, שהקיון מתוכה מבול של דם ולא זוהרמה, שהוגלמה לתוך המשרפות המשולכות כל־כך ולא אוכלה: שאמר עצומתה נטמן דק־דק ומזור לכל הרוחות. ודוקא אפר־מקלה זה. הצמוח והוליד באדמה מלאי כזה את הנוע המחדשל והמחוסן של שארית הפליטה, אשר קבל עם רעולם נשבעה מחדש בנוסח אותה שבועת־אמונים: „כל זאת באתנו ולא שכחונך ולא שקרנו בבריתך".

אנא, יו"ר הכנסת, ובראשתר אביא לידיעתך קטע אחד מתוך הפרוטוקול הסודי הנאצי של „ישיבת וואנזיי", שהתקיימה בברלין ב־20 יאנואר 1942, במרכזי הגיסאמט, ושבה הוחלט להפעיל בקצב־בזק את ההכנות של „הפתרון הסופי לבעיה היהודית" ואשר תעודה נוקבת זו הוצגה לראשונה בפשפש נירנברג:

„— — — לשרידי היהודים (שיצליחו להישאר בחיים לאחר „הפתרון הסופי"), תידרש טיפול נמרץ במיוחד. היות שאלה יהוו ללא ספק את החלק בעל כוח־התנגדות הכי־חזק ומתוכם יתגבש באורח טבעי שארית אשר בתנאי השחרור יהווה גרעין־יסוד לשיקומו של כוח יהודי חדש — כפי שזאת הוכיח הנסיון ההיסטורי — — —"

בוא וראה, איזה מציאות חריף ומבחין ים לו לשון־המשחית.

תמיהה מספר שתיים:

מה היתה צוואתם האחרונה של „ששת המיליון"? לא להאמין בחסדי הגויים ולא להירגע בגלויות

עד היכן הגיע סירוף המשמעה של הרשעות כלפי היהודים. איזה מושגי־הכנון מרחיק־לכת הם השקיעו בעיבוד הכניות־ההשמדה למען „הפתרון הסופי". לא להיגנב המטרה הנאצית המצחרת היתה: „עד היהודי האחרון". לא במקרה הקדישו אלוהות־ההשמדה של „איינזצגרופן" מאמץ רצחני כביר ובלתי־פוסק לארגן מבצעי־צייד על אחרוני היהודים. שנסתתרו בכל פינות מחבואות מסונים וסתרים; לא באופן סקרי נתעודדו קציני הס"ס לבצע כל

מיני התבולות שטניות מתוחכמות לדרוך אחרי קומץ ילדי היהודים שנפלטו מתוך הגיטאות שנתחסלו ושוטטו כילדי־הסקר שעסקו בבכירת מיצריות ובהברחות שונות כדי להחיות את נפשם, הנתונה במלכודת־מוות מסם בכל רגע ורגע.

גם־ההצלה הבבירי והמופלא של שארית־הפליטה מתוך פלתעות־הסרף של הנאציות — כזו היתה בראש וראשונה בנמתי היסחיה. שהגיעתני להציע באוזני דובר הממשלה את הרעיון להתכנסות־זכרון מיוחדת במלאת 30 שנה להבוסה הנאצית ולשחרורם של שרידי הכבשנים.

עד מה היטיב להביע גם מסריע זה האדמיר מבלו צ'יל, אשר בנפ־נפים הוגנגב והוכרת מתוך גיא ההריגה, סמם מאחורי אסם של הצוררים המרצחים. בעיצומה של סלחסת־ההשמד בשנת תש"ג, ומפיו נשמעה הגדרה זו:

„כל יהודי שנפלט וניצל מצפרני הנאצים שמרו עליו שני מלאכים" — ויודעי־חן הוסיפו והסבירו למה היה זקוק כל יהודי ויהודי לשני מלאכים. מפני שכידוע אין מלאך אחד עושה שתי שליחויות ואילו כל יהודי הועמד בשתי סכנות נוראות; כי מצד אחד רדפו אחריו הפרפחים הנאצים וכו בזמן ארבו לחייו על כל צעד ושעל שוחרי הנאצים מבני כל האומות: הפולנים, האוקראינים, הליטאים, הלטבים וכו' — —

ולכן אין לי אלא לתמוה ולשאול:

— כלום אלה הנואמים ביסיבת־הזכרון של הכנסת לא הפסו לכל־המחיר את המטרה והעיקרית הזאת, להחיות באוני עם הצולם על מסמעותו של גם־ההצלה ושל־אי־הקלקה של שרידי מבול־הדמים?!

הרי באותו יום, שבו צוין והוחג בסרכזי החבל, במוסקבה ובוואשינגטון, בסארים ובברלין, בלונדון ובאמסטרדאם, יום־הנצחון ההיסטרי על המפלצת הנאצית, נפתחה הזדמנות נדירה להבהיר באוני האומות קולה בסם הגם שנשתרר־ילא־נשרף, בשם העם אשר אש־התחת של השואה עדיין לוחשה בתוך עצמותיו, להצהיר כדברים האלה:

— אנו שם שרידי הרב וכאן ארץ־המקלט שלנו! אנו באנו לארץ הזאת לבנות ולהיבנות! אנו הקצנו מה יתד לשיקום ולתקומה על מנת שלא לזון מכאן עוד! כה יעזור לנו ה' וכה יוסיף!

ישבתי והקשבתי לדברי הנואם הראשון ביסיבת הכנסת, שהיתה זו נציגת מפ"ם והבית מיטת המערך חברת־הכנסת חייקה גרוסמן, שהיא אמנם נסנית של שרידי הלוחמים בגיטאות אך לאכזבתי לא מצאתי אצלה שום חד ושום הקשר, למה שהיה נתון לומר באותה שעה ומעל אותה במה.

התרשמתי, ולהתרשמות זו היה בהכרה שרוף כל מי שהאזין לדבריה, שהיא לא חשבה כלל להיות לפה לאלה „ששת המיליונים" שהעלו על הגרדום ואף לא לאלה שנמלטו מסחי־המוות וסמלכודות־ההשמדה. היא התיימרה, כפי הנראה, להציג את שרידי לחמי הגיטאות והמרפאים, את מה שמגדר בחור „הלחמה היהודית" האנטי־נאצית.

אדרבא, מתוך נציגת דברית התקבל הרושם, שהיא אף מתכוונת להמשיך במאידע מעל אלה „ששת המיליון" — כי הנה לעיני נוחת הנאום, כפי שהוסיע בו ביום בבנאום מפ"ם „על המשמר" (מיום כ"ז אייר), וכו בתוכ:

„בספרי ההיסטוריה מרבים עתה לשים הדגש על הגבורה של האיש היהודי, שהלך זקוף־קומה מול המוות. מתבאים אנו בכך, שמול הארובות תגנו את עונג השבת וערכו סדר־פסח — כל אלה כסמל לקיומיות היהודית. רחוקה אני מלזלזל באלמנט חינוכי זה. אך יש לציין — כי עיקר המאבק היה על הדברת המכונה הנאצית. נזהרנו שלא להיחפס לקנות חיישים. חייבים אנו לעבור את הגבול מהמאבק הנואש על החיים לשמם אל הכורת של ההכנה לקרב האחרון. ללא סיכוי ותקוה. כזו היתה המלחמה היהודית בגיטו — — —"

והשאלה, התמיהה הוא, אם אמנם הגדרה מוגבלת זו ממצה נכונה את מלוא משמעותה של „המלחמה היהודית בגיטו"?

תמיהה מספר שלוש:

במה התבטאה גבורת־הנפש היהודית בגיטאות? אחד מ„מפקדי מרד הגיטו מגלה את האמת הנוקבת

וכאן מתבקשת מעל לכל הבחרת מוסנים, אשר משומ־מה יצאו מפי נציגת החילוניות הישראלית מעוירשלים ואפילו מעותיהם לא־במעט.

נכון, כי „גבורת האיש היהודי" לנוכח פני המות התבטאה בגילויים של מרי רוחני־מוסרי, אשר את מלוא משקלם ניתן להעריך רק על הרקע האיום של המלחמה הנאצית המיוחדת בדת ישראל. לא מספיק לציין, שמול הארובות „הגנו את עונג השבת וערכו סדר־פסח"; אלא שצריך להצביע על הגבורה המסרבת שפעולות כגון אלו דרשו המתכונת ואף נכונות להקרבה.

כי זה ידוע, שהתליינים הנאצים היו מענישים עבור נאמנות לדת ומסורת ביריות הלילה ובמקרה הטוב ביותר — בעינויים פאריסאיים, ואכזריים כאלה, שבנסיבות ההם נחשבו לעונש עוד יותר נורא ואיום. מאיר המות. אשר בין בה וכה כולם היו מקשים לו.

הערה זו מתייחסת לצד העובדתי של המציאות היהודית ביפי שלוש תכובשים הנאצים, ואשר לשמעותן של תופעות אלו של שמירת מצוות יהודיות בתנאים הזוועתיים הללו בתוך מסל לקיומיות יהודית? וזו לא! „קיומיות" — זה מציין יותר תחושה מבעיה. אינסטינקטיבית ומפונאנית, זה יותר ענין שבהרגל ואינו אקט רצוני הכרתי מוכתב, ואילו לשם עריכת „סדר פסח" בגל

"דוד טלך ישראל חי וקיים!" — שירת האמונה שאין להתנוקה

האיור מעשיו יוי הצייר יחזקאל שלום המצורף לסיפור „מחול היסורים" בספר „ניצוצי גבורה" בהדורה האמריקאית, וזהו הסיפור האוטנטי על השיר „אנו נבלה אותם, אביו שבשמים", שחוצר ביסוד

המשרפות היתה נדרשת אמונה עמוקה, אמונה להחסת וכובשת, אמונה בערכי־הנצח.

ואם אמנם מתוך שפרות השואה צמח ועולה התמונה המהדהמה המרהיבה בעוחת, שבכל מחנות־הריכוזים וכמעט בכל מרכזי־ההשמדה נמצאו יהודים, אשר בגורה תחבולות מתוחכמות שונות המתבנו לציין בחיאי את „ליל הסדר" — (והא זה צם „בוית מצה" שבשרותה היתה מסרבמה, או רק בסנות ברדשות של „מרור" בהוספת של אמירת קטעים של „הגדה" מתוך הזכרון) — המסקנה הנוקבת היא, שהיו אלפים ורבבות יהודים גיבורי־רוח בחלוא מובן המפשב, אשר התבבדו על המציאות המשפילה והמזלכת ביותר ריצרו לעצמם „מציאות־על" של תעוזה רוחנית האמונה איתנה ובלתי־מתפרערת.

הבו נחל לבחרה־לה ולגדלות־נפש ההיה מדרגה כזו אף אתם, שריתי המריה המנוייה שבגיטאות.

והאמת צריכה להיאמר, שלא כל לוחמי הגיטו ראוים את עצמם בעמדת־תפיסת נבהה שכזו, אשר בשם הם מסתכלים מלמעלה למטה על כל בילוי גבורה רוחנית המסכנת אצלם: „בגורה מאסיבית".

בהקשר לציון שלושים שנה לסיום המלחמה ולהתברות הנאציות פירסם שבוענון צרפתי מפורסם נודע בשם „לאקסטרס" שיחת־חידוד עם האחרון מבין מפקדי מרד גיטו וורשה שנשאר בחיים, והוא מתבודד עד עצם היום הזה בפולין, משוהא מפלא משרת רופא־מנתח בבית־חולים מפשלתי בעיר לודז.

שמו של מפקד זה — ד"ר מארק אדלמן, שהיה בשעתו ראש מחלקת הלוחמים מטעם ה„בונד" בגיטו וורשה, ואכן שפו נזכר מתוך הערכה רבה בכל הדו"חים המתחרתיים של מפקדת המרד בגיטו וורשה. סופר הבטאון הצרפתי מדגיש, שד"ר אדלמן הנו „השרידי היחיד מחמשת חברי מפקדת גיטו וורשה". דעד כה הוא סרב לשוחח עם מתוגאים על הגבורה האכזרון של הגיטו. אולם עתה במלאת 30 שנה לצמחן של הנאצים המכים בשם הראשונה לספר מזכרונותיו.

בין המתנגדי הצרפתי אמיל ניקובאני ולבין ד"ר אדלמן התנהל דו־שיח כזה (בהרגומו של „ידיעות אחרונות" מיום ה' סיון):

„העתונאי הצרפתי: מה היתה התקממות גיטו וורשה. אם לא מחווה סמלית מעיקרה?

מפקד המורדים: כלום היה לנו סיכוי כלשהו לנצחון, לשנות את מהלך הענינים? כלל וכלל לא. העיקר היה ליטול רובה ולפתוח באש. הבריות הן משוכנעות תמיד, כי לירות זה מעשה גבורה ועל־כן ירינו. האם גם אתה סבור כי לירות הוא מעשה גבורה?

העתונאי: במקרים מסויימים כן. במקרה שלך — בוודאי.

המפקד: יש לך השקפות שיגרתיות בוודאי. ואני אדנים לך סוג אחר של בגורה. זה מעשה שאינו מש מזכרוני. צעיר אחד, מנערי הגיטו, קפץ על „טראנספורט" (משלוח־אנשים) בדרך למחנה טרבלינקה והבטשנים, כדי ללוות את אמו, שנלקחה בכוח. הוא לא היה מסוגל לשאת את המחשבה, שהיא תסע ברכבת־המוות בלי שהוא יתלווה אליה, ינחמה ויעודדה. הרי לך מעשה גבורה. עילאי יותר מאשר לאחוז בנשק חם".

זוהי הערכה שונה לחלוטין של רוח הגבורה היהודית ושל מהות הגבורה האנושית בכללה. זו לא הגישה, שבין כה וכה אנו נידונים למות וכי אז פושט ליפול בכבוד". מעשה כזה נראה יותר כמצב של „אין ברירה". ברם, אותו נער שקפץ והצטרף מרצונו החופשי לשיירת המגורשים בכיוון למחנה־חיסול — לו היתה אז ברירה וסיכוי סביר, להמשיך בסאבק לחיות, „להמתין" באותנים שנים, הוא הנדיר להקריב את חייו למען אמו על מנת לקשור את גורלו בגורלה. אך כלום זה אינו אומר, ליפול בכבוד!?

תמיהה מספר ארבע:

מה זאת אומרת „לאחוז בנשק וליפול בכבוד"? נאון יהודי — זוהי הקרבה עצמית למען קידוש השם

„למות בכבוד" — זו היתה, כפי הנראה סיסמת־הקרב של מורדי הגיטו, אשר לאמיתו של דבר נלחמו לארדוקא — כפי שניתמה להציג זאת ת"כ חייקה גרוסמן — „על הדרבת המכונה הנאצית". בדיוק כך? קשק המורדים של גיטו וארשה, שלפי עדותו המוסמכת של ד"ר אדלמן הם פנו כמאתיים איש ולרשותם „ספר רובים שהצליחו להבריח לתוך הגיטו". הם שהחיישו „להדביר את המכונה הנאצית"? אולם „למות בכבוד" — אף זהו בתחלם ענין נכבד למאוד. ובהמשך דבריה בכנסת היא הדגישה זאת בפסוקים מתוך ראיה עצמית יותר מאחונה:

„הכינותיו של היטלר הכתיבו לנו את ה„אין ברירה".
את המות בכבוד" — —

צריך לזכור, כי עקרון אכזרי זה „למות בכבוד" נודע אוד חזק, אור־אמת, של הרבה מן ההתלבטויות הנפשיות של אנשי הגיטאות. שבודאי, כי זה גם משתת יגיל להבנת כל אותם חזיונות פופולאים של התעלות רוחנית בגיטאות ובמחנות־המיתים עד לפעולות־הקיבוץ של קידוש השם במובנו המוחלט של המושג, כפי שהנדיר זאת הלכה למעשה רבי עקיבא: „ובכל נפשך — ואפילו הוא נוטל את נפשך", דוקא אז יש „לקבל עול מלכות שמים באהבה".

השאלה על־כן היא, אם הצורה הנדירה, הנעילה והמסכנת ביותר של „מות בכבוד" מחייבה „לאחוז בנשק חם", כפי שמקפק בזאת אפילו לוחם ושרדן מסורות „הנוסד" בפולין. שהיתה לו מסורה רבת־שנים בפלחמה מתחדשת עוד מימי מפקד־הגיטו של „הצאר" ברוסיה אשר אף הוא עצמו נמנה על מפקדות המרד בגיטו ורשה.

כנראה, סבר אדלמן זה, אשר שריפין בפורשת העם היהודי קלושים לסדי, והראיה שהוא הנדיף להישאר מנותק לחלוטין מהיהודים ולהקדיש את כשרונותיו כרופא־מנתח לטרוחתו של העם הפולני, אינו יודע ולא כלום על המושג היהודתי הבסיסי, שהנו אחד מיסודות המסרעים בהיסטוריה היהודית ודוגר — המושג של קידוש השם.

לעומת זאת מיליוני היהודים הנאמנים חמאמינים בארצות־הכיבוש של אירופה, ובתר־שאת באיזורי אירופה המזרחית. שהם היוו מזה מאות בשנים בגיטי־הגיות של יהדות התורה. הם שחשד בטלוא ישותם הנפשית הנמשית כאחה את מסמעותו הנכונה של המבחן העילאי הזה: לומת בכבוד — הזה אחר, למות של קדושת השם, מתוך נכונות ודביקות עד בלות הנפש, מתוך קבלה של מלכות שמים באהבה, מתוך „קריאת שמע" עד שיוצאת הנשמה ב„אחד" — — —

ויורשה לי, לסם הצנת הוסר תיעתי הולם, להעתיק קטע קטן מתוך ראיון מיוחד בעתון „מעריב", שהוקיע לאחרונה ביום הזכרון לשואה ולגבורה, בנושא עדין זה של „למות בכבוד".

הטראיון היה: לדי יצחק הירשלמי, (הטראיון — כתב הטורות ואמת).

שאלה: אתה ניצול השואה, וחוקר השואה או הסיסטריון השואה. לנוכח המתהוה כיום בעולמנו, בעולם בכללו, בעולם היהודי ובאיזורנו בפרט — האם הייתכן שואה חדשה?

תשובה: ביהודי מאמין אני מסיב לך, כי שואה חדשה לא תיתכן. מדוע? הבסיס שלי הוא פסוק בתהלים: „כי לא ישוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב". בלהי־אפשרי שבתקופה אחת יבואו אסונות כאלה, זה אחר זה. מסקנתי כחוקר אינה שונה — — —

שאלה: מה כוחן של תפוצות ישראל בגולה, במקרה של המתעורות על ישראל במגמת השמדה?... תחושה (טראומה) זו כלום אינה חוצאה של הליכה „כצאן לטבח"?

תשובה: אני מתקומם בכל נימי נפשי נגד הקביעה הזאת. שיהודים הלכו למשרפות כצאן לטבח. בימים האחרונים עברתי על פרקי „יומן" של קצין הס"ס קורט גרסטיין (על סמך „יומן" זה מתבססת האשמה ההיסטורית נגד הוואטיקן על השתקת רצח מיליוני היהודים). הוא מתאר את היהודים שהובלו למחנה־המות שהופעל לראשונה

היהודי עם סמל מגן־דוד במצחו — בתעמולת־השיסוי הערבית

זו אחת הדוגמאות של הקאריקאטורות הארסיות נגד היהדות הטומאות על־ידי מגנגנו־ההסברה של מדינות־ערב והמוכיחות על מזימות־ההשמדה נגד עם ישראל ומדינת ישראל

בבלזין, שבו גם ביקר היטלר. מה עשו היהודים? רבים מהם התפללו (על מפתן תאי־הגאז). מי שמתפלל הולך מתוך הכרה של קידוש השם, ולא כצאן לטבח.

שאלה: בכל אופן, יהודים רבים לא התנגדו. ההתקוממות באה בשלב מאוחר יותר. לא כן?

תשובה: נכון. אצל יהודי מאמין יש מושג של „צידוק הדין". זה לא כצאן לטבח. זה רחוק כמרחק מזרח ממערב מהמושג כצאן לטבח. שמשמעו — סמטום מוחלט. במשפט נירנברג הרצאה תעודה של קצין גיסטאפו ברדבנו שבפולין המזרחית, שבה הוא מתאר מכה המוני יהודים לפתחם של בורות: תיאורו ממש מזעזע. הוא מספר על יהודים, שלא זעקו ולא בכו לפני המוות. אלא ניגש איש לרעהו ולחץ ידיו לפרידה. זו התעלות נפש ולא כצאן לטבח. בתעודה אחת מספר קצין נאצי, שהשתתף ביום אחד בשתי הוצאות להורג של יהודים ושל צוענים בבלגראד. הצוענים — לפי תיאורו — יללו, קללו, התנהגו בפראות לפני המוות. ואילו היהודים היו שקטים, קיבלו את גזר דינם בכבוד עצמי. זוהי הליכה כצאן לטבח? הרי יש בזה גאון יהודי! — —

תמיהה מספר חמש:

כלום מיצוי הגבורה היהודית מקופל ב„שלש שורות בהיסטוריה"? או שזהו ביטוי מובהק של מפח־נפש ואבדן־אמונה

נתאחרנו הדברים. ובכל זאת אלה הם ענינים העומדים בראוש של עולמנו. אלה הן השקפות הדוחות הקובעות את תכלית קיומנו, את עצם קיומנו. ומה שעלינו להיותר הזירות מפולה ומבולבלת — מסילוף מרשנים, מסשמרש ערכים חיוניים ביותר. זמי כמונו, בני עם ישראל חי, שנתמנינו ככך לכל אורך הדורות, נתנסינו ונוסכנו שוב ושוב, שדוקא אותה כונגות חמודית להקרבה ולהתמסרות ללא שיור על קידוש השם, אותה כונגות, אשר מצאה את ביטויה עוד בימי רבי עקיבא וחבריו סבין „עשרה הרוגי מלכות" בנימוחה רומי־הביסרים „מתי יבוא לידי ואקיומנו" ואשר באה על מימושה עצום־הקיף ונהרא־הוד בימי אושביץ ומרבלינקה — דוקא אותה כונגות להקריב את החיים ללא הימום וללא רתיעה למען הנצח. היא שהבטיחה בעבר חיא המבטיחה בהוה (בהוה — משומו כמשמעו) חיא שתבטיח גם לעתיד את רציפותה של ההיסטוריה היהודית, את רציפות קיומו של עם ישראל, עם האמונה, עם הנצח.

ומכאן אני חוזר לנקודת־המוצא שלי, ושואל את עצמי, לאור השקפות־יסוד אלו על מבל האומה ועל נצח האומה, שקיימתי שיחן חבואנה בצורה כלשהי על ביטויין בכנס־הזכרון של הכנסת — וכיצד נתאכזבו כל צפיותי עד גמירה.

ואני נאלץ לשוב לנאומה של חברת־הכנסת חייקה גרוסמן שהריעה על גם

את אימרתו המכונסת של מפקד מרד גיטו ביאליסטוק, מרדכי מנבוים, אשר יחד עמו מעלה במחתרת הלוחמת, חוצה שרשם ביומנו מאותם הימים:

„אנו נלחמים
על שלוש שורות
בהיסטוריה" — —

ללא ספק, שזו היתה סיסמה מעלצלת ואפילו מלחיבה, אם כי בו בזמן נתגלם בתוכה מציאות אכזרית, מפוכחת ונעדרת כל תקוה, ושוב מתעוררת השאלה, התמיהה: כלום סיסמה זו מקפלת בתוכה תמצית הגבורה היהודית? ואולי אין בה אלא מחוה וביטוי לרגשי יאוש ומפח־נפש המעיקים בהכרח את נפשו של היהודי החילוני, אשר האמונה בנצחיות עם ישראל חלשה אצלו ורופפת למדי?

מבחינה זו כנס־הזכרה של הכנסת הפיק וסיסק לקח נוקב ומאלף. זו לא רק הגבורה המעיבה כסלעצמה, שביטיבה בעלת תשובות חינוכית היסטורית מעין זו סיבוב לתת אפשרות, של ביטוי לנציגי היהדות הדתית. היהדות האמונה, שהיא לכל־הדעות בבחינת „קרובה אל החלל" ושהיא מייצגת אם לא במובן ארגוני ישיר הרי בכל־אופן בצורה רוחנית מחוויות את מהות היהדות שהיכהדה — אכן הישוב זה מחייחס אל בחינת הטבר. אולם יותר חשוב ויותר חיוני לבחון את הענין מתוך החוון לעתיד. כי אז יוכחר לכל, שנתרן להשמיע ברמה את קול ישראל מבא לארדוקא משום „תשלום חוב" לעבר. אלא עוד יותר למען הישול הקיסון כוח־העמידה היהודי לקראת העתיד. וכל אלה הנאחזים כמו בכבלי־ברזל בשירת „אני מאמין" שצמחה מתוך מעמקי השואה ומשמרים אותה בלהישות־נפש שכזו בכל הזדמנות — כל אלה חשים בצליל כי עצמה השירה של „אני מאמין" מהוות גשר־איתן, גשר־רב־השואה מן האמצל אל המחר.

„שלוש שורות בהיסטוריה" — זו לא האמונה בעתיד וזה לא הבטחון בעתיד... סיסמה זו צריכה היתה להתת נקודת־מוקד במאמץ ציבורי ומבלתי להנאותו של המאבק ההיראוי היהודי באירופה — הרי אין סילוף מעמת ואין יותר בסורס מכל עצם הווייתה של ההיסטוריה היהודית.

„שלוש שורות בהיסטוריה"? — האין כל זה אלא מחוה דראמאטית של מיבודים חלוצי־אופ ומבוקרי־שרש, אשר ראש הסיסמה בתולדות־אנוש, שמה מעמד הר־סיני ומתן תורה עם לחות־הברית נעלם מעיניהם כליל ומסרה החוון של היקום־האדם־העולם. „והיה באחרית הימים" זרח להם לדמיונם תאר־צי־הרגעי!?

„שלוש שורות בהיסטוריה" אך כנגד שלוש מלים אלו בוקעה וצולה מתוך תהומות־הדודי של אמון בית ישראל נוסחת הסוכה, נוסחת גואלת אחר אף הוא בת שלוש מלים: „אנו נבלה אותם"! — ומי הוא זה שהרים לאחרונה את הנוסחה הזאת, הקריאה הזאת, הנצחית־אמונה הזאת? זוהי דוקא אחד מראשי דובריו של המחנה החלוצי־הילוני של „השומר הצעיר" ומ"מ — יצקב חזן.

וכאן, מחובתי לבקש את סליחתך, יורי כנסת, על שנתארך מכתבי אליך ועל שאני חוק כדי הבטת חשיבות שלי הודג בעת מתוך הספנרה המונגלת של „כאן ועכשיו" בהקשר למהלכה של ישיבת הכנסת ואני כולל במענה ובשרוגיות שלי אף מי שהיה חבר־הכנסת מן הראשונים בשורה, עד לא מזמן.

תמיהה מספר שש:

האיך אפשר לסלף את שירת־הנצח של יחודים במיצר? „אנו נבלה אותם, אבינו שבשמים!" — כזו היתה שירת הגיטאות.

„אנו נבלה אותם" — זוהי כותרת לדברים שנאמרו לפני זמן־מה ביום השואה, כ"ו ניסן, בעצרת־זכרון שנערכה בקיבוץ יד מרדכי של הסומר הצעיר, על־ידי אחד מבנאיניו של תנועה זו, יצקב חזן, ואשר תחת כותרת זו מושיש נאום נוקב זה בבטאון „על המספר" (מיום כ' ניסן).

הנה זה נאום עד־ביטוי ורוחי נעימות מהסכניות בהחלט (בעימות מהסכנירה — כשהן נשמעות פעיר של דובר חלוצי באזני ציבור חילוני מובהק), אשר מן הראוי להעמיד אותו לעימות יסיר עם הוספתה של דוגרת כל סיעות „המרר", ופעל בפת הכנסת:

„— — המנני בני עמנו לא הלכו לטות כצאן לטבח, כי ביצר־החיים שלהם נתבלהה גבורה רבתי: לחיות על אף הכל, לחיות כדי להגיע ליום, בו יאבד הצורר, לחיות גם בגיהנום הזה חיי עם השומר על הגחלת, על אמונתו ותרבותו, ולהאמין, להאמין עד הרגע האחרון בעתיד, להראות בצפרניים בתקוות־החיים. לכל זה דרושה היתה גבורה עילאית. להוסיף ולהאמין מול פני מסע־ההשמדה בנצח ישראל — לכך דרושה היתה אמונת־חיים ללא־מצרים — —"

אכן, נעימות מהסכניות — כי הנה דוקא יצקב חזן, זה האיש שלפני שנים לא רבות עמד ונשבע בפומבי שבתוך־אמונים „לחלדת השניה שלנו" — רוסיה הסוביטיות, זה שקם עתה להחיות הר וחלן:

„אין אנו מוכנים עוד, שדמנו ימשה את גלגלי הקרומה בעולם. אין קידמה בעולם — ללא קיום ישראל. אין אנו מוכנים עוד לשלם בחיינו בעד שלום העולם ושלוותו — אין שלום בעולם ללא שלום ישראל".

ובכן, זה נראה בסדר גמור. דברים ברורים, נוסחאות בוטות, הגדרות קולעות. הגיון כובש. דיבורים כדרבונות. ושום הנאום — מרשים ומשכנע בהחלט:

„אנו נבלה את כל אויבינו. מיר וועלן זיי איבערלעבוז (כך במקורו, באידיש ובמפורר). אגדת חיינו תהיה למצאות. אשר שום כח בעולם לא יוכל לעוקרה עוד."

עד כאן — נאומו של יצקב חזן.

אך, הארגל לכבוש ולהמחיר את סצרת נפשי? לאחר שקראתי את כל נאומו עד הסוף, נרעד למה־שתאנם ובבתר־אחה מסחר בקרבי. וכו ברגע ניצה משתו. המלים האלה, הסיסמה הפעודית הזאת, הקריאה המחרפת: „מיר וועלן זיי איבערלעבן!" — נראו לי כל־כך קרובות ללבי, הדהדו באזני כמשתו מוכר מאוד. זכור מזמן, חרוט מה זמן רב. „אנו נבלה אותם — מיר וועלן זיי איבערלעבן!" — —

באמונה שלי — הרי זה המשיר שלי. המסיפור הוא שלי! זאת אומרת, שאני הייתי השליח להתיאור מעמק הבכא, ולהעילו לסגן הדוסטריה. למען הדורות הבאים.

היחודי המשתלט על עולם ומלואו

ובשתי זרועותיו התלטור עם השולחן־ערוך, ותוחם מנגדו מאפיין את הכל — כזו היתה תמצית המלחמה האמנית ברוח היהדות.

ובכה הרבע נהמלאתי רוגז ורוגזה על יעקב חזן — לא בגלל כך שהוא אימץ לעצמו את תמצית השיר, מבלי שיציין את מקורו ואת הפתלולותו, כי אם בשל כך שהוא הורשה לעצמו מעשה־סילוף גורא ואיום, מעשה־סילוף מסתן ובזדון, כי הוא קיצץ את תמצית השיר וסירס את משמעותה של שירה אמונה זו. והלוא זה מעשה שלא יסולח!

הוא, יעקב חזן, ניסה להראות באופן שריריותי במחציתו של השיר ולהשליך את מחציתו השניה, לנתק את השיר מחיבוטו, לנקרו מבסיסו ומשורשו, לקרע ממנו את תוחם־הערבות שבו.

כי האמת הפשוטה, האמת הערבתית היא שזה שיר־האמונה שאך מעטים כרוגמתו, חשיר במקורו הוא כזה:

„מיר וועלן זיי איבערלעבן,
אבינו שבשמים!
„אנו נבלה אותם,
אבינו שבשמים!"———

[מאמר בסוגריים: מאמה קוצר ידיעה איננו יכול להועלות מה את תמצית הפיטון, איך נולד השיר הכביד הזה. מי שמעוניין בכך, יואיל לעיין במסר „נצחי בערבה" — עלילות קידוש השם בימינו", אשר מיסוד מעלא זה בשם „מחול חיסודיך" הופס שם את המקום הראשון. המעשה מסוריתו התרחש בלובלין ונרשם על ידי ספרו של ראש הישרדן־ראש ד"ר הודנס. מתוך הספר הזה נדד השיר עם חיפוסר על פני חבל כולה, תורגם לכמה שפות והצבר מאחר מנכסי צאן ברזל של תקופת השואה.]

כן, לאחר שעמדתי על הסילוף, הייתי את מוצא הסיפסה המלהיבה הזקיקתי את הפסלף, נגעי כי זרחתי שני בכיתון של „צד זכות". ואולי, אני אמר לעצמי, אולי מוצבתי לדק גם את יעקב חזן לכף זכות? אולי זה לא סילוף בזדון, הוא לא סילוף בהכרה, אלא שזו פשוט ההתמקות פתוך בושה עצמית? זאת אומרת, שיהכן מאוד שהוא, חזן, יודע את האמת לאמיתה; הוא מודע לכך, שפי שאינו מרים עיניו לשמים ואינו שם מבטו בה יתברך אין כל ערך ואין כל מפעות להכרזתו: „אנו נבלה אותם".

מי שכך? מה מפעמתך? אם איש הבינון הקר הנך, אם נפול־אמונה הנך ואתה קובע הכל לפי מראה עיניך ועל־פי שכלך המפרכה, כי אז איך הנך מעיז לדבר בשם „בנו ישראל"? מוהיכן „מארכסיסט" כמוך נוטל את הרשות להשתמש בסמנים מסתוריים כאלה?! אלא מאי? כמו שאומר המתנס המלגי: „ראן בידא — סו דו זידא". בתרגום חפשי זה אומר, כי בעת צרה ומצוקה פונים אל היותר, או ליחר־דיקן — אל היחודה, אל אמונת ישראל, אל בנו ישראל.

לא הייתי אולי מעיז לחשוד בו, ביעקב חזן, בחלכי־רוח כגון אלה. אבל נזכרתי באיזרת הסידית שנגנה, מאת בעל „שפת אמת", שיש בה גם לקח נוקב ומאלף עד היכן מגעת המידה של אהבת ישראל ושל ליפוד זכות על ישראל אצל גדולי הצדיקים.

יודע הוא מאמר הדיל, המציע עצה איך להתנהג במצבים מסוימים. „אם רואה אדם שיעבדו מתבור עליו — נאמר בתלמוד — ילך לשקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ". האמונה השקופה היא על היצר הרע, שמתגבר על האדם עד שאינו יכול לעמוד כנגדו. אז העצה היא להתרחק וללכת למקום שאין מכירין אותו. כדי שלא לחלל שם שמים בפרהסיא.

אולם „שפת אמת", בעל הראיה המקורית בהורה ובהשקפה החסידית, אינו יכול להשלים עם כוונה המהוגנת כזו, כי מה פירוש: „ועשית מה שלבו חפץ"? כלום „לבו חפץ" להמוא ולעשות מעשים שלא יעשו? הלוא אין אדם חוטא אלא אם־כן נכנעת בו רוח שטות. ועל כן נאמר „שונה ישראל". כי כשלת בעונך". כל חטא מתחיל בסיה מן הדרך הנכונה וזה נוטע מעשים הלב הרשעל הרעה. לכן הוסף „שפת אמת" את כל מובנו של מאמר חדיל זה. המובנו לא ביצר הרע, כי אם דוקא ביצר הטוב. ומה אומר, שהיצר הטוב קם לסתר ומתגבר דוקא אצל איש הוטא ופרשע ישראל. אלא שהחוטא מתבייש לשוב בתשובה. כי מה יאמרו החברין שלו, הסביבה שלו. המעגלה שלו כי־עלכן הצעה היא ללכת „למקום שאין מכירין אותו", כדי להמתחרר מלחצי הסביבה והחברה הלא־טובה. ושם במקום מבודד הוא אכן יהיה מסוגל להתנהג כהוגן ושם „יעשה מה שלבו חפץ". ובכה חפץ לבו של יהודי — אם לא לשוב אל מקור

מחצבתו!?

תמיהה מספר שבע:

ערבוב־המושגים בין „אמונה נצחית" לבין „תרבות לאומית" — אוי ואבוי לגילויים המבישים של „תרבות ישראלית חילונית"

עם כל זה אינני מסוגל מלהביע בגיחותא ובנוסם על שלטול הדברים מעל ערבוב המושגים גם בפיו של דובר חילוני בעל־חזון (ואין חזון ללא אמונה שורשית!) כרוגמת יעקב חזן.

הוא עמד והכריז בעצרת יום־הזכרון ביד מרדכי על „בגורה רבתי" של היהודים בפיצוי האבדן —

„———לחיות גם בגיחנום הזה חיי עם השומר על הנחלה,
על אמונתו והרבותו———"

ברם, הדרך של שיבה אל המקור אינה מושגת בקפיצת־הדרך הכדיעל אינה מוגה בפוגנים ורפרה בגיעים נוגחיה. זו דרך של התלבטות הפתולרנסס עם עצמו רעם הזולה. עם הפיגורה הכמשבתית ההכרחית כאחת. וראשית־כל

ובסמם כל נדרשת כנות מלאה ושיטוט מודע ואחראי בסוגיים וערכים ולהיחתר מהשגעשעות בסמבנות־לשון מזוייפת אף־על־פי שהן יפות ומעוטפות בחוגן.

דוגמה נוקבת — מה עקוקה בפיו של יעקב חזן, שעה שהוא רצה להדגים „בגורה רבתי" זו של המוני בני עמנו במיצרי האבדון, אשר נלחמו לחיות — (המיתור על פני השורות — שלי).

„לחיות
גם בגיחנום הזה
חיי עם השומר על הנחלה,
על אמונתו
והרבותו———"

ויכלתו לי כל אלה שהתרגלו לעמוד בכל הזדמנות רצינית בערבוב מושגים כגון זה: „אמונתו" והרבותו" של העם.

„אמונתו" — בבקשה. זה מושג מוצק. זה מושג יסוד המוגדר בהשגחת נפשה של האומה המתנוסס עד לסמ"ר־לוט של הזון האחרית לתיקון של עם ועולם. „הנד דור ודור אמונתו" — נסבע המושג בספר תהלים — „אמונתו לבית ישראל"; „הצדיק באמונתו יחיה"; „ישמח הבל בצדק ועמים באמונתו".

„והרבותו" — מה זאת אומרת? ברור, שאין הכוונה למשהו מוגדר ומחולם, משהו הנושא עליו את החותמת מזה דור ודורה; משהו הצמוד כשלמבת בפתילה בדיבור ההיסטורית של בית ישראל; משהו הראוי לחוות לשון־מאוניים לעת המשפט המפרגע של „הבל בצדק"———

וכי מה שייך זה לתרבות בדיבורים ולהתחסם בגידון? הלוא המציאות מתייצבת לנגד עינינו. תרבות ישראלית, תרבות חילונית, תרבות המשתתה כל־כולה על נכסים מוחשיים: קשה, מולדה, ממלכתיות.

ומי זה אומר, שלקיום האומה נדרש יחודה של אמונה, ולמה לא מספיק ייחודה של תרבות? ומי זה שגיל ספק, שלא דיי בסגולות של „תרבות לאומית", אלא שצריך בהכרח „עם סגולה" בתורה ובמצות, באמונת־הייחוד וביחודה של אמונת ישראל. שאין כדוגמתה!? ומי זה יקום ויוכיח לאותם דובדי המסלכתיות הישראלית, לנושאי דגלה של העצמאות הישראלית הכל דגש: הנאון הישראלי, מי יקום ויוכיח להם שכל אלה הם דיבורי־סרק וסטטיסטי־הבל, מכיון שתרבות חילונית נמולת־שרשים אינה אלא תיקוי זול, שאין בו מאומה מלבד מנה גדושה של ניחוך וביזוי עצמאי!?

אל נכון, תיקצר הוריעה להתחייבות בנושא: „תרבות חילונית". אולם סטור בלא כלום איראפשר, ומכתוך ערבים מבין התופסים עמדות מכובדות בכנסת עצמה מסתייכים לנושאי דגלה של התרבות הישראלית העצמאית, נמתפק באי־אלו דוגמאות. מטה שיגלה המולג מתוך הנתונות הישראלית החילונית.

דוגמה אחת — פרופסורים ישראלים, מן הסודה הראשונה של הטילית התרבותית הישראלית.

זה לאחרונה ביקר בארץ, פרופסור גוצרי־קאתולי, מהאוניברסיטה של ווינה, שהוא מומחה לפילוסופי היהדות התנ"ך, ומפיו דשם סופר „מעריב" (בתאריך לי' ניסן) פיסוק קטן זה:

„פרופסור קורט שובדס בקיא הטיב בסמורת היהדות ובהלכות כשרות. כאשר באים אלינו מבקרים יהודיים או ישראליים — הוא מספר — ואנו מארחים אותם לסעודה מטעם „המכון" (האוניברסיטאי) נהוג אצלנו להכין שני שולחנות — אחד עם בשר כשר ואחד עם מה שמכנים כאן בארץ „בשר לבן". על־פי רוב בוחרים הישראלים בשולחן השני; ואנחנו, המארחים, חוסכים לבסוף את המקומות הפנויים סביב השולחן הכשר———"

נו, מה? זה פיסוק יקאנטי, לא כן? זה פיסוק הנוחן לקח חותך ומחדד בהקיעל לכך, מה מרוחו של „כבוד יהודי", של „אחוה לאומיה", של „זקיפות־קומה ישראלית". הכך עד גמירא, כמובן, עזו תוצאה בלתי־נמנעת ממה שקרוי „תרבות חילונית", נטולת־שורשים שהיא בהכרח בוסה.

דוגמה אחרת — מנולם הסטורן הישראלי, שולם הכרורגל. אשר ביבודי הפשתק הזה רואים את עצמם כלוחמים עבור הכבוד הישראלי והגאון הלאומי.

במדור הספורט של עתון „הארץ", נתפרסם צורר של רשימות „מן הרצינ". המסכם תפלולי משחק כדורגל אחד בתל־אביב הצבריה, וכותרת הרשימה הזאת מרמזת הרבה: „אני אוהב אותך, ריפאת מורקי" (בגליון מיום י"א ניסן):

„באווירת הגיונגל שהשתלטה באחרונה על משחקי הכדורגל — כותב „הארץ" — באווירה של אילמים, סתיומות ונטיונות להמות משחקים, כאשר הגל העכור מבאיש את העסקנים בכדורגל ואת כל הנלווה אליו — נותר בי הרצון לומר רק לשחקן אחד: אני אוהב אותך, ריפאת מורקי!

„ריפאת הוא אחד מכדורגלנו הבולטים של „המועל" בתל־אביב. יליד יפו, בן 18 וחצי, דייג במקצועו, ערבי במוצאו, מהחת לאחרונה מטרה חיה לאותם ברזונים הנותנים את הטון בכמה מיצגיי הלינה הלאומית... שהקן אחד קרא לעברו: „ערבי מלוכלך!... כמה אותדים ביצועים מצרידים את גרונם תוך 90 דקות בביטויים מכוערים, שהם עצמם ראויים להם הרבה יותר מאשר הדייג הצעיר מיפו———"

נו, מה? זה פיסוק מעליב ומרגיז, לא כן? והוא מרגיז ומעליב משתי הבחינות גם יחד. הן מהצד השלילי והן גם מהצד החיובי, כי ממתנפסת יש בכך משום פגיעה מכאיבה בפה שקרוי „כבוד ישראלי", אוי ואבוי, כאשר את ה„כבוד הלאומי", בשדה ההתפודדויות של הכדורגל הישראלי — אין מי שיגיל רק הדייג הערבי הצעיר מיפו. אוי ואבוי, כאשר אותו ערבי צעיר, המוכן

להיחלם למען הצלת „הגאון היהודי". — נתקל ביתם אכזרי וכמרי־חדה שכזה בצד שחרי־הפורים הישראלי הזורקים לעומתו קריאות־בגאי רמיות־שיעמה.

תמיהה מספר שמונה:

„המשבר בין היהודי ולבין העולם" — האיך אפשר להתעלם ממנו, בשעה שהוא מעמיק ומחריף

ובכן, מהי הצעה הנבונה? למסר נושא מכאיב ומפציר כגון „תרבות" מול „אמונה" באי־אלו הערות ביקורתיות, ובהרגשת כמה אפיזודות שהן מרגיזות ומשעשעות כאחת? הלוא המצפון מתקומם. הרגיון מתמרד. הנפש הדוויה מזועקת. והתקוממה. ההתמרדות. ההזדעקות — בשל מה? בשל עניין מסמותי לפרי. בן־דורנו זה. בין השואה הנשאית. בעלותו על דל שפתיו את המושג הזה: „תרבות" בהכרח שהוא יזדעזע עד עמקי יסודו.

„תרבות"? — הרי לאמיתו של דבר „אושבוץ" היוזמה יצור חוקי, יצור עם תעודת־לידה מפורשת ומפורטת, של התרבות האירופית. כי הרי גרמניה הנאצית לא צמחה הם וחלילה מתוך הבינגל המראי של אפריקה הטחורה; והרי האנס פראנק, שר־המשפטים הנאצי, אשר הוא שהמציל את „חוקי נירנברג" המזעניים הוא שהישלר מנה אותו בראשית המלחמה בתור „גנרל גוברנאטור" (מושל כללי) של פולין הכבושה. והוא שתחת פיקוחו האישי תוכננו והוקמו כל המשרפות המשוללות לבני־אדם — היה נוצרי־קאתולי, שנתגדל בסביבה „תרבותית" ביותר ונתחנך בסיכם האוניברסיטאות של התרבות הגרמנית (קרי: ארופית); האם להזכיר מה אי־אלה שמות כדוגמת ד"ר מנגלה (הצרר־פוטש אושביץ) או ד"ר פישר (החליין של גיטו ווארשה), או ד"ר אלפרד רוזנברג האידיאולוג הראשי של „היטלר הדם והכבוד" הנאצי — כל אלה היו ילדים חוקים של התרבות האירופית, שהמציאה להם את כל מכ־שירי־הטיסות היעילים ביותר. כגון הגאז להרעלת המונית „ציקלון ביח" למשל.

איך נתכנא אותו מרדן יהודי מגיטו ביאליסטוק, כי הם נלחמים על שלוש שורות בהיסטוריה" — ואם־כן, אילו אנו בני הדור הזה, שנתנסה בחיוניות השואה, היינו כנים עם עצמנו היינו צריכים לנסח את הלקח האמתי של התקופה הזאת, הנוראה מכל בוראי. לקח למען התיסטוריה. המחומצת בשלוש שורות כגון אלו ודוקא בהתייחסות ישירה אל „התרבות" הארופאית שיהיתה אותו אותו שורש פורה ראש ולצנה של השואה:

„שקץ השקצנו
ותעב תתעבנו —
כי חרם הוא"———

אולי זה לא בהתאם לטעם הטוב שהנוחב יצטש את עצמו. אך היות הציוור והיתעל החינוכי הראשי של שר החינוך והתרבות, ד"ר דן רונן, הורגל כמהנך בעל רמה בזכות עצמו. הכיר לי זאת במכתבו, בהקשר לדיעיון של ההכנסות פיוחדות של הכנסת, שהוא הרשם מהפסרים שלי. יורשה לי להעתיק אפס שורות פסורות פתוך פרק־המבוא של הספר „חורבן ישראל בארופה". שבו נסיתי לאפיין את „יחודה של השואה ביחוגר בדמוי דברים:

„זה מעבר ליחסים שבין היהודי ובין העולם... המארטירולוגיה היהודית אינה יודעת עוד ההכחשות כללית כזו של כל עמי העולם ביהודים... הפעם סגר העולם כולו על מיליוני היהודים שנידונו למוות. בלב לבה של אירופה הוקם הגרדום; ברוים גלו, לעיני השמש. הובלו הנידונים למבה מחנה אחרי מחנה. ואין ערוך ואין מצילי———"

וכי־על־כן הנעתי לנקודת־סיום זו בסדעתי כלפי ההתכנסות הבלתי־מוצלחת של הכנסת לזכר שואת ישראל באירופה. הסחי את עצמי נעלב ומאוכזב ביותר. סמס יריד הכנסת בדברי־הפתיחה הנרגשים שלו לא הזכיר כלל אותו „מעמד בין היהודים לעולם". הרי זהו עיקר לקחו של דורנו רב־המסות. תאריך אפשר להתעלם מכך דוקא כיום הזה. שעת שמרינת ישראל נאבקת על עצם זכות קיומה כמדינת־הצלה לשארית העם היהודי!!

הנעתי לסיום הגערת — אך עם הסיכום נאלץ אני להיעצר לרגעים הנוסים בלבד, לרגל שני אירועים מדהימים שהתרחשו לפני ימים ספורים, בשני מקומות שונים ומרוחקים כל־כך זה מזה, ואשר שניהם נודעים אור קודר ומאפיל שכזה באותו נושא מרכזי של „המשבר בין היהודי והעולם".

והנה, רגע של עצירה קצרה: ידיעה טלגראפית בעתונות, מעיר מילאנו אשר באיטליה.

„קבוצת פורעים מחבונעה הניאו־פאשיסטית התנפלה בלילה על בנין בית־הכנסת הגדול והרסה חלונות, זרקה בקבוקי־מולוטוב. על קירות בית־הכנסת מחבוץ הופיעו הכרזות כאלו: „יהודים — לסבון!" „לכו כולכם לאושביץ!"———

הנדרש הסבר לכך כל־שהו? במאון רבבות השואה. שנערך לפני כשלושים שנה. הצעיינה דוזקא איטליה הפאשיסטית באחרז הנ־קמן של קרבנות יהודים, שנספר כתוצאה מפלחמת ההשמדה הנאצית: לפי מקורות מוסמכים „נפלטו" אז לערך 15 אלף יהודים מסספר הכולל של 52 אלף יהודים. שהתגוררו באיטליה. מבין היהודים שנספר אחזו קטן למדי נשלח למחנות־הריכז אושביץ וכדומה. כמה היה המצב אז בעצם מחלכה של השמדה, וכיום זהר ניסוח אנטישמי קיצוני והמציתי בהחלט: „יהודים — לסבון"!

חגה ידיעה טלגראפית מעיר־הנופש פיאטי אשר בפלורידה, ארה"ב:

„הנבחרת הישראלית לכדורגל הת־מודדה עם קבוצת כדורגל של פיאטי, שבה נמצאים גם מספר שחקנים מ־דרום־אמריקה (מקסיקו, השכנה למ־קום). המשחק היה ברוטאלי, ונפתיים ללא הראות. באמצע המשחק ורקו אחדים מהשחקנים בקבוצה האמרי־קאית קריאות־בגאי לעבר הישראלים: „הבל, שהישלר לא חיסל אתכם"! — הנדרש עוד איזה הסבר? וכי מה יכול להיות ההסבר? במאמר „הנחש" בת כאחד הפרקים הנוסמים של חיים יהודים באמריקה, מעלים שחקני כדורגל את זכרו של הישלר, הזה קר־רה לאחר שלושים שנה מאז הבחבוטה הנאצית המחאת בשדות־הקרב. מה זה מוכיח? זה מוכיח הרי־מה הגיגנו: כי מיזוכר השואה לא נעלמו מן האר־מץ, וכי בתודעת הגויים נשתרשה עמיק־עמוק אותה דוגמה מעשית של „המחרון המוסי לבעיית היהודית".

נקודה, חסל סדר הנסקות — ואי־לן הנת לחשבון הנפש של האומה הגיעה, ואין מפלט ממנה.

„טוב לו שלא נברא מסנברא — ונכיבו מסנברא יפשפש במעשיו" — כך הזהרנו חז"ל. וזה הסיכום המפיכה שלי בהקשר לכנס־הזיכרון של הכנ־סת — טוב לו שלא נברא מסנברא. ולאחר שנברא לכל־הפחות מוטלת על כולנו המוצה לפשפש במעשים...

„גוילין נשרפין
ואותיות פורחות"

זוהי הגדרה ממצה של הנס הכפול של תצלת האומה והצלת התורה

חמשים שנה ועוד שנה:

„זכיתי לצעוד כל הדרך עם לומדי דף היומי"

(שיחה עם הר"ר מאיר וידיסלבסקי, לודז' — חיפה — בני־ברק)

— האם כבר עברנו דרך רחוקה כזו? יובל שנים ועוד יותר. שבע שפמים מוכבנו עם דף־גמרא ביד, שבע שפמים מוכבנו על פני הש"ס כולו. „אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו". אשרינו, שזכינו לכך. הלוא זת נדמה עלי, כאילו אך זה התחיל. איפתי זה התחיל? ומה אכן כך התחיל: „מאיפתי" — — —

זכרתי, שתדיבה התפשטה כבשורה מרעישה, הם שעיבה כל לב. הבשורה, שהיה בה כל־כך הרבה מן החידוש. ואולי צריך לומר — חידוש מהסכני ממש.

היה זה חידוש מתפכני, שהמסרה היא דוקא לזה־זיר עטרה ליושנה. משום שהמשפטות שבו היתה בחינה „באים אחד בלב אחד". ומי הללים לחולל המהפכת הזאת? גדולי מאורי התחדת שבדור, עקר־הרוח, עטרת־הפארה בית ישראל, הגאון הישיש, המחפץ חיים, האדמו"ר מגור מהגרש על כולנו, הגאון רבי מאיר שפירא הרב מלובלין שכבש בסע־רת התלהבותו את הצעירים הזקנים כאחד. והלוא הוא הרב מלובלין. הוא שהגיע גם את הרעיון המ־הפכני הזה, הוא שהרעיש כל לב ונפש בהעלותו את הרעיון של לימוד דף גמרא בצותא. יום יום. לפי לוח קבוע. מסכת אחרי מסכת. סדר אחרי סדר. כולם שוים כאחד. תלמוד העצום והיחודי הפשוט, מנהיגי הדור המסוני בית ישראל ואילו אברכים המפיתים את עצמם באהלה של תורה לקיים „הגית בו יומם ולילה" — יצטרפו אל אלה הטורחים בכל מלאכה

„חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך"

למען פרנסתם ומוטסים בשעה אחת דף גמרא ליום. דף גמרא מדי ערב בערב. „חרוטים" פשוטו כמשמ־עו. „באמן". „אריינכאפן" א בלאט גמרא.

✶

התגודדתי אז בלודז'. עיר הגדושה והחסידות. עיר השמן והגלגלים. ציר תוססת מכל וכל. הייתי בן למשפחת הרשתנים. שחיתה מפורסמת בכל גבולות פולין בשני דברים — בתעשיית הארגים שלה. תוצרת טובה, מפוארא דשוארא, ובנוסף לכך בחסי־דים ואנשי־מעשה שבה. שהקדישו ושהשקיעו לא פרוה להם ואש־להבה („פיער און בלעץ") בעשיית „אידישקייט" מאסד בתעשיית „הטקסטיל".

ילדי לדדי הייתי. ובמשפחתי התחילו לגלגל עם־קים וליצור ארגים כשהייתי בגיל צעיר ומחית. פרוות סבן־שלושים. ומיה־חרוטים גדול עם הרבה מסאות אגרוף כבר היה הלוי בצוותאדי. הרוחתן ממש. הלכה למעשה. אבל מה זאת אומרת? מדי יום ביומו הייתי רגיל לבחות מעט מתוך בית־הדרשות ישר אל „השטיבל". כי מדי תכלית החיים: לגלגל את מנורי־האורנים ולדרוך אחר־כך את גלילי הסחורה המונטרת למהנה. ולאפות את הסעות שהרוחנו תוך כדי כן!!

ושם, בתוך „השטיבל" (בית־החסידים) הדביקתני הבשורה המפתיעה. לא זו בלבד, שכל גדולי הדור הכריזו פה אחד בכנסיות הגדולות הראשונה שהתקיימו פה בחינה, על לימוד דף היומי בכל הסדנות ישראל, אלא אף זו (כך עבר הלאים מפה לאוזן). שמרן אדמו"ר ז"ל מגור הודיע למקרבין, שאף הוא אי־שית מצערף ללומדי דף היומי. כפי שזה הוחלט, חחל בראש השנה שנת תרפ"ד, ואות ידענו היטב, כי כיצ מון מקיים בכלוא הזריחות והדיקנות את כל מה שלוקח על עצמו. ואם כן, הרי הוחה עבודנו הנמנות בלתי־רגילה. ללמוד אותו „שיעור" בכל יום, שלומד כמו־כן הרבי.

ומכאן ברור, שבכל עשרות בתי־חסידים דגור בלודז' (ויש הודעים לטבוח) עד הסדים „שטיבלעך" של גוד, שהו מלאים ונדוחים לא רק בשבתות אלא בכל ימות החול בעיר לודז' בלבד) נוסדו מפש בך לילה הבורות הבורות של לומדי „דף היומי".

אני אומר זאת בחורת ערראות. ואת אישי ראי־תי כמו עיני אסתר. הין כמה וכמה דרגות של „הדר" פוחי" באלה בתי־החסידים. כך, למשל, השתייכתי ל„שטיבל" שנקרא „מסדר שש" („זעקסער"). בהתאם לכתובת בית־החסידים שלנו ברחוב קאמרגה. אולם היו אברכים יותר הרימים, שהבשר מבבעות של מיטי וקראו להם „מסדר חמישים" („פופציגער"). לפי הכתובת שלהם. ואני בעצמי, לא פפס קרה לי, שהגעתי בערב אל מסדר „חשיים ושש" („זעקס־אונדזיבנצער"), כי זה היה קרוב יותר לבית־הדרו־שת שלי, ואף שם הייתי שותף לחבורת חסידית אחת, לשבת יחי המעשה.

מתחילה קצצן בשמחה רבתי על ההזדמנות הזת־ה דשה הזאת — ללמוד את „דף היומי". וזכורני. שהיה מחוסר בגמרות ממסכת „ברכות". כי לא היתה זו ממלכא של לימוד שיטתי בדיקות. ולזה לקח קצת זמן. עד שהחלו להדפיס במרות מיוחדות עבור לומ־די „הדף". הוא אני נמנויתי על הנלהבים. כי הסכתי בלבי. אין לך דבר בזה ונעים יותר. מאשר „לחסוך" דף גמרא ליום. דף אחד ליום. אבל חיש־מהר נוכח־תי. שלקשל על עצמי התחייבות עצומה. זה כאילו התחתי על שמרות. ומדי יום ביומו מגיע שטר אחד לפרעון. ואין סוף תירוץ, שום אמתלא לא תצוור. השעון דופק וחלחל הוכע את שלו בסמגיע. הרוח שכך חונלתי בבית אבא — לנחל עסקים באמונה. לבבר כל הבטחה וכל התחייבות. הרבשתי כמי שלקח על עצמו לפרוע חוב אישי בתשלומים יומיים. יום־יום הקדוש בשנה. ביום כיפור.

✶

זה לא היה דבר קל. כי לא היה זה ענין שבהת־נדבות — בן מתחשק לך ללמוד או שלא מתחשק לך ללמוד באותו יום. ועם כל זה, עם כל הנסל. היה בכך יתרון עצום. כי רצונו ללא הרף, ללא הפסק. עברו רק חדשים ושוד ימים אחדים — וכבר נערכת ברוב מאר חדוד הגיבת סיום מסכת ברכות. איזה מעמן רוחני מבורך. עושר נפשי שנתעשרתי בו. מסכת ברכות כולה. וכל דף ודף שבה. גם הלכות למעשה. גם עיקרים ביסודת ההטילה והברכות בולן. גם אגדות ומאמרי חז"ל. בוטלאים וסעמיקים עד לאין קץ. „תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם" — הדרן עלך. מסכת ברכות!

אינני יודע. אם אוכל להביע זאת. נעשיתי בבת־אחת איש אחר. נתקשרתי אל הגמרא. נתחבבתי אל הגמרא. זה נעשה העיקר. ההכלה. רצתי וחזר־רוצצתי כל היום. שאון והמולה. כל לודז' מסתובבת בגיל בלגלים. חבל מוחיה. מתיצרים הכל נמשך כמו בסרט גנ. אין מעצור. ירוד עצום ונורא. קונים באים. המו־עלים מייצרים מחוות. המסחר פורח. הופר־גלם מגיע. מוחרים חוטפים את התוצרת מתחת לידים. מתחשי־בנים. מתעקחים וגומרים את העסק. למזל וברכה. כמאות־האורנים דופקים ברעש. חיזאון בולע את הכל. אבל בפנימיות הנפש הנך חש. שלבל זה אין ממשות. כל זה אינו אלא „המנהי למחה. שכל זה תינו בבחינת ריצה לאיזו „משרה". והמטרה מהי? זו זיחה „חיפה האדומה". עיר של שלטון הפועלים. אבל לפת הפתקבצות ב„שטיבל" התגברנו על הכל. ראינו איזה יהרון עצום לדף היומי. אי־אפשר לתת המק. אי־אפשר להתעלם. הטעון עובד. הלוח נמצא

„בנות יזכה נער את ארחו לשמור כדברך"

בחנוגה מהפדת. לאחר יום של עבודה מייגעת הת־רשקנו כולנו על באר מים חיים, והרגשנו, כי זחו הנצח וכל השאר חולף עם הרוח. יחא זה עם ה־„חסיד" מן המדבר ותחא זו משה שואגת וסוערת הבאה מן הים ומחתת.

בפשטות גמורה — ח„שטיבל" היה המצודה שלנו. הנשיעור היומי של דף גמרא היה עבורנו כחוזה בצורה. אשר הטומים שהוטקנו עליה. קשורים לתסקידם יום יום.

✶

חמישים שנה בארץ הקודש. ומה יפבתי ארבעים ושלוש שנים ישיבה רצופה בחיפה — כלום זו מיל־הא זוכרתיא? אלא שדף גמרא היומיומי היתה עבור־נו מעין זריקת־עידוד יומומית — נכון. שבכמה מרבנים הימה הזכירה לנו את לודז. אותר הישאון הזר רעיב. אותו כוח־הדוחף המתוך ודוחף את האנשים לעמול, לעבוד, להשיג, לכבוש ולהגעלה. אבל במקום רוחני היה הבדל גדול ועצום. בלודז' היו „שטיבלעך" על כל צעד ושעל. ואם אמרו „רגלי היו מוליכות אותי לבית־המדרש" — אז הדרך לא היתה רחוקה כלל וכלל. ושמנכנסתי ל„שטיבל" — כמו שקושמנים בבה־אחת לתוך מים. יש הלמדה. והיה זה „יפ" מרווה. המנני־המני הסיום מנעו ועד זקן ראשר בחשו בתוך הים הגדול. ופה בחיפה? הים הצנוע של הסיום מטביב — זו ומוזר היה עבורנו. בקושי ובמאמצים נפשיים בלתי־מוסקים יצרנו לעצמנו „אי־קטן בתוך הבחשולות הנעשים. המאיימים להטביע אותנו כולו.

„השטיבל" בחיפה נאלץ לגדוד ממקום למקום. פר־צו מאורעות הרמים של תרפ"ט. נמלטנו גם הנה־ר התחתית. יחד עם כל היהודים. נצרנו תנאים קשים. וגם „עצרר" הוכרז לא פעם. אבל „דף היומי" לא נעצר אף פעם. אם לא לפנו את הנשיעור בעבר. בגלל הנוצר. הנלמנו את הדף בבוקר הפסח. לפני תפילת שחרית. וכך נדדנו במשך שנים. מדיכה אחת לאחרת. ודף הגמרא נדד אתנו. מי יוכל לזכור את כל הכתובות שהתלמנו? עברנו לרחוב אלנבי בהדר־הכרמל והסתדרנו באיזה מרתף. אבל זה לא הפריע לנו. איפכא מסתברא. נוצרה למרתף אווירה של „חיי־מיסקיים" מאין כמותה. ומתי־כך בדדנו לרחוב הרמן שפירא. ופפס קבענו מושבנו במדרך הזה. מה שנקרא בערבית בדרב. חפן סמיים הסתדרנו ברחוב חפן שוקרי — רחוב זה שנקרא על שמו של ערבי. ראש עיריית חיפה. שהיה הוקא איש הגון כאדר. ושוב הלכנו לרחוב שפרשה לוין. הגענו אחרי־כן לרחוב חבורי. כיום רחוב מיכאל. אשר כיום הזה שם נמצא „בית־מדרש" דחסידי גור, בית־מדרש ממש. עם כל הסידורים וכל הנוחות ולמנהים שם יומם ולילה. ללא נחמא.

האוך בכשנו מקום ומעמד לתורה וחסידות בחיפה „תאורטית"? בבוחה של עקשנה. אותה עקשנות קדושה שהיתה נדרשת להחזיק קשר יומיומי עם „דף היומי" — שלא להתעייף. שלא לרלוג. שלא לחתי־עצל. עקשנות זו עמדה לנו קדם־כל בראשונו לחי־נוך הדור הצעיר. זכורני, כי מיד בהתחלה, כשהת־אספנו בשטיבל לשיעור „הדף" שאלנו את עצמנו: „מה נעשה עם הילדים שלנו?" היתה זו קושיא חמורה. ולא בנקל הנבדנו על קושיא זו.

„יש להקים תלמוד־תורה תיכוני ומיר. הבל להפסיד אף „יום אחד" — החלטנו עדב אחד. כתום השיעור של דף היומי. אחד מקבוצת לומדי הדף. ושמו היה יחיאל ואנדברג ז"ל. התנדב ואמר: „אני מוכן להיות מלמד דרדקי". בסך־הכל הנלמדו אז לרכז 6 ילדים לראונו לכיסאי הקבוצה. „מה לעשות עם הילדות שלנו?" — שאלנו את עצמנו. ברור שידענו מכבר את התשובה הנאותה לכך וזיא: „בית יעקב". מתחנו ביתה של „בית יעקב". נבה רק 7—8 תלמי־דות. עבר זמן קצר חיו לנו כשלהים ילדות. שנתר־חלקו לכמה כיתות. וכל זה אמה מתוך ה„שטיבל". מתוך הקבוצה המתאמצת מדי יום ביומו ללימוד דף יומי. הגול להוקמת כיתות „בית יעקב" הגיל עלי. עד שיום אחד באלצתי להתלוות. כמה לבחור: אז

חיים־סחר לימוד בצותא. משום שכולם „נמנשר" באר חה מסכת. באותו דף. באותה סלוגתא. באותו ענין.

עליתי ארצה. כאמור. בשנת הרפ"ח. לפני כמה חדשים עדנו לי הבנים והנכדים „מסיבת־הפתעה" בטלאת חמשים שנה מיום העליה. ומה אוכל לומר? הייתי צריך לפתוח את פרק ליים בספר תהלים. ולהקריא לעצמי פסוק אחרי פסוק. כך מן ההתחלה: „אשרי תמימי דרך" ועד לסיום: „תעיתי כשה אובד בקש עבדך כי מצוותיך לא שכחתיי". בהכרה מלאה עלי לומר. כי דף גמרא היה דף־ההצלה שלי בכל אותן הטערות והסופות שעברו עלינו בארץ־הקודש. מאז דפר הנה.

אנית־העולים שלנו הטילה עוגן בנמל חיפה. ושם. בחיפה. התגודדתי כארבעים שנה ומעלה. מדוע חי־מה? הזה אז בשנות המאבדם הבריטי. חיפה היוחתה את השער הפתוח אל העולם הגדול. חיפה — זה מהר בינלאומי. יבוא ויצוא. חיפה — זה יריד עולמי. צר־מת ונתיבי־הים ומבנית־כתר במלוכה העולמית הבריי־טית. אבי מורי בחר בחיפה. כי עשו אז חישובים. כי אפשר לתקים תעשית ארגים בחיפה. שכרתי דירה וזה עלה הון רב. הסש לירות שטרלינג לחודש. כפליים ויותר מחיר הדירות בתל־אביב. וזה היה מסמן של כסף. כי לפרנסת מושפחתי הוצאתי אך עשר לירות. ודוקא החשבון על אדות הפרנסה לא עלה יפה. מעות בחשבון. מחוורות היבוא הזול הציפו את שוק הארץ. לא היה יום מסמ־מגן. שום סכר־מגן. ונעשה שמטון.

אבל מה לא היה חשיקר — כי הציקר היה שיסודנו חיים־סחר תבורה של לומדי דף היומי בחיפה. וחבורה זו קיקורה אותי לחיפה ולארץ בכלל. חבורת לומדי דף היומי נתקבצה בבית־הסידים דגור. שתקע יחד בעיר התחתית של חיפה. לא הרחק מן הנמל. ברחוב נצרת. באיזור המרכזי של העיר. באיזור זה רובו אז החנויות ובתי־העסק. שם התגודדנו ושם קבענו את מרכז הזחות שלנו — את „השטיבל".

ואז נוכחתי איזו עצמה רוחנית גנוזה בדף הגמרא. חיפה היתה קשה לנו מכל הבחינות. בגוף ובנפש. פרנסה כאה בקושי. והחיים הרוחניים קשו שבעתים. זו חיחה „חיפה האדומה". עיר של שלטון הפועלים. אבל לעת ההתקבצות ב„שטיבל" התגברנו על הכל. ראינו איזה יהרון עצום לדף היומי. אי־אפשר לתת המק. אי־אפשר להתעלם. הטעון עובד. הלוח נמצא

לעצמו. כמה וכמה שנים. „חרוטים" פשוטו כמש־טעו. „באמן". „אריינכאפן" א בלאט גמרא.

✶

התגודדתי אז בלודז'. עיר הגדושה והחסידות. עיר השמן והגלגלים. ציר תוססת מכל וכל. הייתי בן למשפחת הרשתנים. שחיתה מפורסמת בכל גבולות פולין בשני דברים — בתעשיית הארגים שלה. תוצרת טובה, מפוארא דשוארא, ובנוסף לכך בחסי־דים ואנשי־מעשה שבה. שהקדישו והשקיעו לא פרוה להם ואש־להבה („פיער און בלעץ") בעשיית „אידישקייט" מאסד בתעשיית „הטקסטיל".

ילדי לדדי הייתי. ובמשפחתי התחילו לגלגל עם־קים וליצור ארגים כשהייתי בגיל צעיר ומחית. פרוות סבן־שלושים. ומיה־חרוטים גדול עם הרבה מסאות אגרוף כבר היה הלוי בצוותאדי. הרוחתן ממש. הלכה למעשה. אבל מה זאת אומרת? מדי יום ביומו הייתי רגיל לבחות מעט מתוך בית־הדרשות ישר אל „השטיבל". כי מדי תכלית החיים: לגלגל את מנורי־האורנים ולדרוך אחר־כך את גלילי הסחורה המונטרת למהנה. ולאפות את הסעות שהרוחנו תוך כדי כן!!

ושם, בתוך „השטיבל" (בית־החסידים) הדביקתני הבשורה המפתיעה. לא זו בלבד. שכל גדולי הדור הכריזו פה אחד בכנסיות הגדולה הראשונה שהתקיי־מה בחינה, על לימוד דף היומי בכל הסדנות ישראל. אלא אף זו (כך עבר הלאים מפה לאוזן). שמרן אדמו"ר ז"ל מגור הודיע למקרבין, שאף הוא אי־שית מצערף ללומדי דף היומי. כפי שזה הוחלט. חחל בראש השנה שנת תרפ"ד, ואות ידענו היטב. כי כיצ מון מקיים בכלוא הזריחות והדיקנות את כל מה שלוקח על עצמו. ואם כן, הרי היתה עבודנו הנמנות בלתי־רגילה. ללמוד אותו „שיעור" בכל יום. שלומד כמו־כן הרבי.

ומכאן ברור, שבכל עשרות בתי־חסידים דגור בלודז' (ויש הודעים לטבוח) עד הסדים „שטיבלעך" של גוד, שהו מלאים ונדוחים לא רק בשבתות אלא בכל ימות החול בעיר לודז' בלבד) נוסדו מפש בך לילה הבורות הבורות של לומדי „דף היומי".

אני אומר זאת בחורת ערראות. ואת אישי ראי־תי כמו עיני אסתר. הין כמה וכמה דרגות של „הדר" פוחי" באלה בתי־החסידים. כך, למשל, השתייכתי ל„שטיבל" שנקרא „מסדר שש" („זעקסער"). בהתאם לכתובת בית־החסידים שלנו ברחוב קאמרגה. אולם היו אברכים יותר הרימים. שהבשר מבבעות של מיטי וקראו להם „מסדר חמישים" („פופציגער"). לפי הכתובת שלהם. ואני בעצמי, לא פפס קרה לי, שהגעתי בערב אל מסדר „חשיים ושש" („זעקס־אונדזיבנצער"), כי זה היה קרוב יותר לבית־הדרו־שת שלי, ואף שם הייתי שותף לחבורת חסידית אחת. לשבת יחי המעשה.

מתחילה קצצן בשמחה רבתי על ההזדמנות הת־ה דשה הזאת — ללמוד את „דף היומי". וזכורני. שהיה מחוסר בגמרות ממסכת „ברכות". כי לא היתה זו ממלכא של לימוד שיטתי בדיקות. ולזה לקח קצת זמן. עד שהחלו להדפיס במרות מיוחדות עבור לומ־די „הדף". הוא אני נמנויתי על הנלהבים. כי הסכתי בלבי. אין לך דבר בזה ונעים יותר. מאשר „לחסוך" דף גמרא ליום. דף אחד ליום. אבל חיש־מהר נוכח־תי. שלקשל על עצמי התחייבות עצומה. זה כאילו התחתי על שמרות. ומדי יום ביומו מגיע שטר אחד לפרעון. ואין סוף תירוץ, שום אמתלא לא תצוור. השעון דופק וחלחל הוכע את שלו בסמגיע. הרוח שכך חונלתי בבית אבא — לנחל עסקים באמונה.

תאורים — מתוך „מעלות" באתון תלמודית סטינר בית יעקב לנורות, ירושלים

„קדמו עיני אשמורות לשיח באמרתך"

להמשיך בצבודה ובסקים או להקדיש כל זמני לבי־צור וביטוס מוסדות החינוך. והיתה שראיתי בזאת שדה־מעולה עצום לא הייסמתי הרבה ובחרתי לתת־מסר לעבודה חינוכית.

✶

כן. אבל את דף היומי לא הזנחתי. חלילה. נכון שאמרו „הנוסק במצוה פטור מן המצוה". הקיומוק במצוות אינו קל כל עיקר. וזה דורש את כל האדם. ולפעמים יושבים באסיפות והתיעצויות עד מאוחר בלילה. אך מה זה אומר? לא לשרוע את החוב? לשטוח את הרגל? איזה רעיון נפלא הוא זה. ס„הדף" תובע בעצמו את פרעונו. כי „הדף" של

(סוף בעמוד 23)

הדף - - -

אלה ברכב ישימו מבטחם
ובכלי מלחמה —
ואני בדף.

✶

החכמות מסנוורות עיניים
ולמחרת הן כאין —
ולנצח הדף.

✶

המה בתנחומי־שוא יחנו
ובקקיון דיונה יאחזו —
ולי חדף.

✶

להם חלומות־פז יקסימו
וברק של זהב וכסף —
ומעיני בדף.

✶

הללו, במה יתחזקו ויתחסנו
בימי מצוקה ומבוכה —
ואותי הדף.

✶

הדף המלווני הוא משגבי
וכבבת־עיני אצורה —
תמיד הדף.

אברהם ברסלר

לחכין הלבבות

בגין בית לה׳ ועשותנו בו תפלות וקרבנות, אינו אלא להכין הלבבות לעבודתו ותעלה — מבאר בספרו רבי אהרן הלוי מברצלונא — ולא מהיותו צריך לשבת בין אנשים ולבוא בצל קורתם, ואם ארוי לבנון יבנוהו או ברזלים. הן שפים ומסרשים לא יכלכ׳ לוהו, אף כי הבית אשר בנו בני־אדם — אלא הכל להכינו נשמותינו. יזכיר ע״ד הטעולות, וקרבות הטעולות הטובות מחשבות־הלב מיטהרות, הז׳ ציה לקבוע מקום שהיה טוהר ונקי בחכלית הנקיות למהר שמה מחשבות בני־אדם ולתקן לבבנו אליו.

נשמה בעולם

ואומר מהר״ל מפראג:

— כמו שנתן באדם הנשמה, שהיא ניצוץ כבודו יתברך, כך הארון הטי׳ בתוקדש את כבודו ואורו.

מעין דוגמא של סיני

רבינו יונה גירונדי בספרו „שערי העבודה״ כותב כדברים האלה:

— מכל ארץ־ישראל בחר ה׳ בירושלים להשרות שם שכינתו וכבודו [וטעמך: ירושלים בגימטריא משכניי עלירין] לעבוד שם עבודת הקרבנות, ולהת־פלל שם לפניו — ונבחר מקום ביהמ״ק לעבודת התפלה כמו שנבחר לעבודת הקרבנות — והיה במקום ההוא בזמן שבהמ״ק היה קיים בכל עת ובכל שעה מעין דוגמא שהיה בתר מיני בעת מתן־תורה: לענין כבוד השכינה, ולענין הנבואה, ולענין הטהרה.

קדושת הזמן והמקום

אמר רבי מאיר ליימדס מלבי״ם:

— קדושת ה׳ מתפשטת בעולם, שנה, נפש, וכמו שבגופ״ש הלב יש בו מגולה יותר מכל הגוף, כן בעולם בחר במקום המקדש, וכשנה בחר ביום השבת, זה הלב בזמן, וזה הלב בזמן, וכמו שקדושת הזמן אינו פוסק, כן קדושת המקום קיים, אף כשאין בית.

שיא השלימות

בית־המקדש, אומר מהר״ל מפראג, הוא שלימות אחרונה לעולם———

בית־המקדש הוא בית ועד השכינה———

בית־המקדש הוא התיבור בין עליונים ותחתונים, דומה בית־המקדש אל הלב, שהל ידי מקבלים כל האברים חיותם, וכן ביהמ״ק נותן חיים לכל העולם.

מצות נבחית

שאל רבי יעקב יוסף מפולנאה, הלמיד הבעש״ט:

— אמרו שהריב״ מצוות הן נבחיות, אפשר לקיים אותן בכל עת, ובמקום אחר, ואין אפשר לקיים בזמן הזה מצות בגין בית־הבחירה כפי שכתוב: „ועשו לי מקדש״?

הוא מתיב הוא פטרק:

— חכמי אמת אמרו, כי האדם „עולם קטן״ הוא, ואם כך, הרי המצוה גם לנו היא: שיעשה כל אחד מקדש בלבו, מקום להשראת השכינה, כי אז ישכון ה׳ בתוך לבו של כל אחד ואחד, כמתוב „ושכנתי בתוכם״ — בתוכם ממש.

בונה ביהמ״ק

איתא בבדרש: אדם עושה תשובה, מעלין עליו כאילו עלה לירושלים, ובנה את בית־המקדש.

הרב, מבאר מהר״ל מפראג, שהאדם עצמו נחשב כמו מקדש, הארם הוא כמו בית, ועל־כן אם הוא אים קודש אז הוא בית קדושה, וכשהרשע הוא מחסמא את בית־המקדש הזה, לפיכך, ההוסא, שהוא המחסמא מקדש, בעת שיבב בתשובה — הלא הוא בונה מחדש את בית־המקדש.

הבית היהודי

את הכתוב „ועשו לי מקדש״ מפרש רש״י „ועשו לשמי בית קדושה.

מכאן, אומר רבי מנחם מאמשינוב, שצריך אדם מישראל להשתדל ולהכניס קדושת לביתו הפרטי, שיהיו חיי משפחתו בקדושה, הוה נקרא „מקדש״.

ממקום כפרתו

מפורש ביד הכל, כותב רש״ים בספר עבודה, שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו את יצחק, והוא המקום שבנה בו גם כפיצא מן התיבה, והוא המזבח שהקריבו שלוי קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן לשנברא, ומשם נברא, אמרו הכמים: אדם מקום כפרתו נברא.

העמק שנתגבה להיות הר

הגיל דודשים מן הפסוק בפרשת עקידה „ויראא את המקום מרחוק״, ראה אברהם אבינו אותו מקום עמק ולא הר, והתפלל ואמר אין כבודו של מלך לשכון בעמק [ותיבה בית־המקדש בהיבנות במקום זהן הנעשה באותו היום הר, כפי שכתוב „אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה״.

בעקבות דבריהם הורין רבי נתן אדלר מפפר״ם את מה שהקשו בירושלמי: כיצד בנו את בית־הבחירה בהר המוריה, הלא שנינו במסכת עבודה זרה „כל מקום שאתה מוצא הר נבוה ונבוה נשאה רעץ רענן דע שיש שם עבודת־כוכבים״, וכבר נפסקה הלכה ש„נעבד אסור בהחיבר לגבוה״?

אך בהתאם לדברי הבדרש הנזכרים אין תימה, כי אכנם כל הדורים האחרים שהעמידו עליהם עבודה־זרה לשני שהחזיק אברהם אבינו בארץ נאסרו לבנות, אבל תורה־הבדרש היה מלפנים עמק הלא יכלו לעבוד עליו כ״אם לאחר שהחזיק אברהם ההפלל עליו שיתגבה להר, ואז שוב לא יכלו לאוסרו, שכך הוא הדין „אין אדם אומר דבר שאינו שלו״.

אויה ורקע להשראת הקדושה

במדרש מפורר, כי בהקמת מסכן־הבעדות שהקימו ישראל במדבר, ציוה משה רבינו לבצלאל לעשות תחילה כלים ואחר־כך משכן, אמר לו בצלאל: מנהג העולם לעשות תחילה בית ואחר־כך יעשו הכלים בתוכו, אמר לו משה: בצלאל, בצל־אל היית.

הדברים לאמתת דברי־תימה, כלום טעה משה רבינו בסדר הבעשיה ואמר אחרה מכפי שנצטוה מפי הגבורה?

ומבאר רבי שלום מברנוביץ׳ במוב״שם:

— לא טעה משה, חלילה, בסדר בעשייתן, גם לא סכה כיצד נצטוה, אלא הבין מדברי הקביה כי עיקר־הציוקים היא פגישות הקדושה, ומסל לה: הנגודה, אחן־הבעדות, ושאר הכלים — מטילא שפם בדעתו שכך יאת הגגון הקדושים לפני הקמת אהל המשכן, המסכל את היצוגיות הקדושה, פגישות עדיפה על היצוגיות.

אכן בצלאל שגן לעומתו כי יש ליצור תחילה את האוירה המתאימה לפגישות, זו, יש להכשיר מקום מיוחד להשראת הקדושה עילאה, ורק אז יכולים להביא את הכלים לאויר הבעלה.

תורה משה לדבריו, אין אויזה במציאות לפגישות צרופה, לנקודה הטהורה, אם אין יוצרים למצבה מסגרת, אויה ורקע מתאימים, אשר בהם תוכל להתקיים.

מצוה קב:
לבנות בית הבחירה, שנאמר „ועשו לי מקדש״;
מצוה קבא:
ליראת מבית המקדש, שנאמר „ומקדשי תיראו״;
מצוה קבב:
לשמור המנהגים והלוויים את ביהמ״ק תמיד, שנאמר „ואתה וכניך אתך לפני אהל העדות... ושמרו את משמרת הקודש״.

המקדש וישראל

מעשה הנגיע האדמיר מסוקולוב, רבי יצחק־לוין מורבנשטרן, לציירה הפולנית ביאלה. אמר לייטר בה מנין של „אגודת ישראל״. מיד קמו עליו עורכים רבים: „אגודה״ זו לשם מה, הרי כל ישראל קדושים ומי צריך אגודות אגודות?

מה להם הרבי את כת כל ויכוחו של משה עם בצלאל בדבר הארון־המשכן, מה קדם, המשכן:

— משה רבינו בכלל לא חיאר לעצמו: בישראל מאן־דהוא שעליו לפגוע ולחלל את ארון הקודש, אפילו אם יעמוד באמצע הרחוב; ולכן חשב תחילה לעשותו ולהשמידו בכל מקום שהוא. עד שיוקם המשכן.

אמר לו בצלאל: אני מביר את הנהמן יותר טוב ממך, אם לא יהיו סביב לארון קרם שישמוהו חומות־משכן מוגרות, מבוצרות בבריחים, צמוצה לו מכנה שיחלולהו. רק כשכל הקרשים יתאחדו ויהיו תאומים מלמעלה ומלמטה לעמוד עליו הריהו בחזקת מסוגר.

אמר לו משה: בצל־אל היית. פירוש: אתה מיטיב להכיר גם את הצללים...

חורבן הבית כיצד

מת רבינו ישראל בעש״ט:

— שנינו: „מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב״ה אלא ארבע אמות של הלכה״. כלומר, זהו חלק מחברבן כשאבשים הרשבים שהקב״ה מצוי רק במקא אמות של הלכה, ואילו במחר ובמלאכה, וזהן הנעשה באותו היום הר, כפי שכתוב „אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה״.

בעקבות דבריהם הורין רבי נתן אדלר מפפר״ם את מה שהקשו בירושלמי: כיצד בנו את בית־הבחירה בהר המוריה, הלא שנינו במסכת עבודה זרה „כל מקום שאתה מוצא הר נבוה ונבוה נשאה רעץ רענן דע שיש שם עבודת־כוכבים״, וכבר נפסקה הלכה ש„נעבד אסור בהחיבר לגבוה״?

אך בהתאם לדברי הבדרש הנזכרים אין תימה, כי אכנם כל הדורים האחרים שהעמידו עליהם עבודה־זרה לשני שהחזיק אברהם אבינו בארץ נאסרו לבנות, אבל תורה־הבדרש היה מלפנים עמק הלא יכלו לעבוד עליו כ״אם לאחר שהחזיק אברהם ההפלל עליו שיתגבה להר, ואז שוב לא יכלו לאוסרו, שכך הוא הדין „אין אדם אומר דבר שאינו שלו״.

אויה ורקע להשראת הקדושה

במדרש מפורר, כי בהקמת מסכן־הבעדות שהקימו ישראל במדבר, ציוה משה רבינו לבצלאל לעשות תחילה כלים ואחר־כך משכן, אמר לו בצלאל: מנהג העולם לעשות תחילה בית ואחר־כך יעשו הכלים בתוכו, אמר לו משה: בצלאל, בצל־אל היית.

הדברים לאמתת דברי־תימה, כלום טעה משה רבינו בסדר הבעשיה ואמר אחרה מכפי שנצטוה מפי הגבורה?

ומבאר רבי שלום מברנוביץ׳ במוב״שם:

— לא טעה משה, חלילה, בסדר בעשייתן, גם לא סכה כיצד נצטוה, אלא הבין מדברי הקביה כי עיקר־הציוקים היא פגישות הקדושה, ומסל לה: הנגודה, אחן־הבעדות, ושאר הכלים — מטילא שפם בדעתו שכך יאת הגגון הקדושים לפני הקמת אהל המשכן, המסכל את היצוגיות הקדושה, פגישות עדיפה על היצוגיות.

אכן בצלאל שגן לעומתו כי יש ליצור תחילה את האוירה המתאימה לפגישות, זו, יש להכשיר מקום מיוחד להשראת הקדושה עילאה, ורק אז יכולים להביא את הכלים לאויר הבעלה.

תורה משה לדבריו, אין אויזה במציאות לפגישות צרופה, לנקודה הטהורה, אם אין יוצרים למצבה מסגרת, אויה ורקע מתאימים, אשר בהם תוכל להתקיים..

כשמירת שבת

עוד אומר רמב״ם בהלכותיו הנזכרות:

— אף־על־פי שהמקדש היום חרב בעונותינו, חייב אדם במוראו כמו שהיה נהג בו בבנינו, לא יכנס אלא למקום שמותר להיכנס לשם, ולא יסב בעזרה, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח, שנאמר: „את שבותיי תשמרו ומקדשי תיראו״ — מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם, שאף על פי שחרב בקדקדתו שמה.

אוירה דחוץ לארץ

ואומר רבי משה סופר בעל „התם סופר״ בדרשו תיו:

— הקב״ה ברחמיו והסדיו השאיר לנו מקדשי מעט, בתי כנסיות ומדרשות, ואם אנו נתנים בהם קדש אזי הסה שתיהן לתיקבע בארץ־ישראל וגם עתה כבר יש להם קדושת הארץ, והתפלה מסתלהות מהם לשער השמים — אך אם חלילה נתנים בזיון בהם, ומדברים דברים בטלים, שר של חוץ־לארץ מחלבש בתוכל של דברים בטלים ומקבל התפלות, הי׳ יעמדנו.

ואהי להם למקדש מעט

בנבואות יחזקאל בן־בוזי לישראל בגלות הי׳ נידם בדבר ה׳ „כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות, ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם״.

ומפרש רבי דוד קמחי (רד״ק): הבטחה מאת הי׳ לישראל, שאף כי הרחיקם בגוים, לא עזבם, ואף כי רחקו מקדשיו הי׳ שהיה מקדש גדול בארצו. אני אהיה להם למקדש מעט, כלומר, בבתי כנסיות ומדרשות שם נתפללים שמה אכל אם הוא מיטם, ויורה פעם אחת כאן ופעם אחת במקום אחר, אזי הטומה נשארת שלמה ולא יתאלו כל פעולותיו ששמה.

וכך מיום שחרב ביהמ״ק מסיקרה הומת ברזל בינינו לאבינו בנשמים, הפלה היא כמו קנה־הנשיאה, ואם אדם מתפלל כל הנעמים במקום אחד, אזי הפלתו עושה שבול לנקב חומת הברזל, אך כאמלאו אינו יכול לנקוב.

קל־וחומר מהגויים

וכתוב רבי יצחק אייזיק מוכיל בספרו „שמחי גולה״ (מפ״ק) כדברים האלה:

— יש לאמרם לדון קל־וחומר מן הגויים, העובדים בבית הפסלותם הם עומדים כאלמים. קל־וחומר כמי שעמד לפני מלך מלכי המלכים...

וכך אומר רבי הגדה הגיה מרגשבורג בספר־המידים: „ברבו אי כתם ראו והתבונו, כי בכל ארצות אלו אף הפלמים של עמים כוריעים של בריאים בבית תפלותם הטמים באימה ובפחד וב־רעד, וכפיהם מרומות לאלוהם מעשי ידי אדם אשר לא יראו ולא ישמעו — אנחנו הנומדים לפני הקב״ה חי וקיים, רם ונשא, אין בל דומיות והתלות, על אחת כמה שיש לנו לעמוד לפניו באימה וברתת.״

מורא קדושה

ואומר רבי אליהו מ״ריאדא, הלמיד הרמ״ק, בספר רז „ראשית הכמה״:

— שעם שיתחייב מורא למקדש ולשמוקות הקדר שים, מסני שכל מקום שיש בו קדושה צריך ליראא. הכמה דכתיב גבי יעקב אבינו ע״ה „ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים״ והרבנו אונקלוס „מה דחילו אתרא הדין לית דין אלא הרוים אלוף אתר דישוא בית מן שמים הי׳, הייינו כי דרך הישבנים לפני המלך שמוראו עליהם. ואעפ״י שבבודו מלא עולם, הוא יתברך מסני אהבתו לנו יצמצם שכינתו בינינו בענין שהיה מצמצם שכינתו בין בני הארון, וכן ביהמ״ק מלא מאור כבוד ה׳ — ואע״פ שאין אנו רואים צריך להאמין זה באמונה עליונה.

זר קוצים

כתב רבי יעקב בן אשר בעל ה„טורים״ בחיבר שיר לפרשת תבוא: „ולתתך עליון... ולתמארך״, כמו שאמרו שחיר הקב״ה לחתת עטרה בראש צדיק, אותה אחרן הלוי מברצלונא — יקיטו בבנינו מצות־עשה של בנין מקדש.

ובהקדמה לפירוש המצוות כותב רמב״ם, שזוהי התעלת שיש בדיקות של הדינים ממסכת סדות והתבניות והצורות כיצונה המקדש במהרה בימינו.

אכן יש אומרים, כמובא בדברי־ים המקדש, שהמקדש לעתיד לא יבנה בידי אדם אלא יתגלה בקדקדתו שמה.

מצוה התלויה בלב

רבי אליעזר אזקרי אים בפה, בספר „חרדים״, מונה בכלל מצות־עשה דאורייתא התלויות בלב — ואפשר לקיימן בכל יום — להיות בבית־הכנסת במורא וכובד ראש מאיתה הקב״ה הכובן בתוכם, כפי שנאמר „ומקדשי תיראו״.

ומוסיף: שני חכמים גדולים מקובלים בדורנו, הם החכם השלם המהריב״ מפה קרקרוריו ולהיה והחכם השלם המהריב״ יצחק אשכנזי (האריז״ל), מסקו, לאמור הדיבור בבית־הכנסת לגמרי — רק בדברי תורה ויראת השם.

משל נאה

כתוב בספר „דרך מפה״ שחיבר הרשקן הגדול רבי מפה בהיב המכוים הרש הכהן מחסידי אשכנז:

— צריך אדם לבדר לעצמו מקום בבית הכנסת להתפלל בו בתרי. ובכתבי האר״י הובא משל לבלך שהשלך ללכדר הזמה עיר ומגה לעיניה נקב בחומה. אזי לוקח קנה־הסריטה (״חובבה״) ריורת כמה פעמים במקום אחד עד שתינקב החומה. אבל אם הוא מיטם, ויורה פעם אחת כאן ופעם אחת במקום אחר, אזי החומה נשארת שלמה ולא יעלה כל פעולותיו ששמה.

וכך מיום שחרב ביהמ״ק מסיקרה הומת ברזל בינינו לאבינו בנשמים, הפלה היא כמו קנה־הסריטה, ואם אדם מתפלל כל הנעמים במקום אחד, אזי הפלתו עושה שבול לנקב חומת הברזל. אך כאמלאו אינו יכול לנקוב.

קל־וחומר מהגויים

וכתוב רבי יצחק אייזיק מוכיל בספרו „שמחי גולה״ (מפ״ק) כדברים האלה:

— יש לאמרם לדון קל־וחומר מן הגויים, העובדים בבית הפסלותם הם עומדים כאלמים. קל־וחומר כמי שעמד לפני מלך מלכי המלכים...

וכך אומר רבי הגדה הגיה מרגשבורג בספר־המידים: „ברבו אי כתם ראו והתבונו, כי בכל ארצות אלו אף הפלמים של עמים כוריעים של בריאים בבית תפלותם הטמים באימה ובפחד וב־רעד, וכפיהם מרומות לאלוהם מעשי ידי אדם אשר לא יראו ולא ישמעו — אנחנו הנומדים לפני הקב״ה חי וקיים, רם ונשא, אין בל דומיות והתלות, על אחת כמה שיש לנו לעמוד לפניו באימה וברתת.״

כקדושת ארץ ישראל

מת רבי יצחק אייזיק מסמיגקא:

— אבא בעל „אמרי יוסף״ סיפר, שבא שמש יהודי לפני רבי משהלייב מסמוב ושאל, האם יעלה לארץ־ישראל?

והשיבו הצדיק: מהרש״א כותב בחידושים למסכת ברכות (דף ח׳) שיש ל„בי כניסתא בבבל״ קדושת ארץ־ישראל, הרי שיש לארץ־ישראל קדושת בית־הכנסת — הצליך איפא להחליט אם אתה ובני־ביתך מתנהגים בקדושה כזאת עד שתוכלו להתנהגו אפילו בבית־הכנסת, אחרת אין לך לעלות גם לארץ־ישראל.

גם דור המבבר, הסביר האדמו״ר, היו ענווים ר־חשבו לנפשם כי עוד לא ראויים הם להתנהגו בקדושת בית־הכנסת, לכן מיאנו להיכנס לארץ, ולכך גם נשאו קולם בבכי, מרוב צער על שלא זכו לקדושה נואת — אלא שגיאהם היתה שאם הקב״ה מצוה עליהם להיכנס בודאי יסייעם לבטל מהם אותת הכנענים ואביוריהם ולהיות מתקדשים בקדושה עיי־לאה כראוי לסתנחלים בארץ.

וסביביו נשערה מאד

ומוהב רבי דהי סגל בספרו ע״ו לשולחן־ערוך „אורח חיים״:

— אני בילדותי הייתי דר בק״ק קראקא עם בני־ביתי בבית מדרש. שהיה למעלה מבית־הכנסת — ונענשתי הרבה בביתם בני — וחליתי בזה.

דיו לעבד שיהא כרבו

על המקרא בפרשת ראה „ותצתם את מזבחותם... לא תעשון כן לה׳ אלקיכם״ דורש רבן בפליאל בספרי: וכי תעלה על דעתך שישראל נוהגין למזב־חותיהם? חס ושלום! אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו מעשיהם הרעים למקדש אבותיהם שיחרב.

ומתכמים האחרונים יש שדרשו בדומה לזה, להקיש מבית־המקדש בציון למקדש־מעט שבכל עיר וכפר, שכך כתוב ב„ספר חסידים״ לרבי יהודה חסיד מרגנשבורג: אם תראה בית של צדיק או בית־הכנסת חרב, אי רשעים דרים בו, דע שישראל היו דרים בו דרך בזיון. בית־המדרש שנתנים בו קלות־ראש מוסר נופל ביד עולים. דיו לעבד שיהא כרבו, כי לא נהנו נכרים קלות ראש ובזיון בבית הי׳ עד שנהנו בו ישראל.

כקדושת היכל

כשתיקנו ושיפצו את בית־הכנסת דק״ק מיץ, בשנת תקל״ח, דרש רבי יהונתן אייבשיץ ברבים לכבוד הטאורה ובתוך דבריו אמר:

— דעו, אחינו ישראל, כי קדושת ביהכ״נ היא ממש קדושת היכל, ולכך הטיבו אשר עשו ליפות ולהרומם בית הטם וללבן הכתלים, וכבר מבואר ב־הוסמתא דבכל שנה הי׳ מלבנים הבתיכו, להודות כי אמו הכלית הארם והוא ביהו בית־הקבע ותרוחדור לעלות מטם לשמים.

אפילו מסמר אחד

ואומר רבינו בחיי מסרקוסטה בספרו „כד הקמח״:

— כל הבתה כותל אחד בבית־הכנסת או שתם בנין, ואפילו דבר מדמם, ואפילו קבע שם מסמר אחד לצורכו ולתיקנו, הרי זה זכות גדול, שהרי בנין בית־הכנסת מצוה כללית והתחתת מצוות ערשיות רבות מאד וכלל שברבה שהם אחת ואחת לשם יתברך.

אור ה׳ חופף

כתוב בספר „קב הישר״ שחיבר רבי שמואל קידנובר:

— כותלי בית־הכנסת הם קדושים ואור השכינה חופף עליהם תמיד, לכך־מנהג כשר לנשק הכתלים של בית־הכנסת שפני חיבת הקדושה... בתי כנסיות הם דירות השכינה, ועל כן צריכים אנו לנהוג בהם כבוד וקדושה, לא להראות בהם קלות־ראש, וכל המתפלל באימה וביראה ובכוונת הלב יזכה לחזות בנעם השם ולבקר בהיכלו.

A Yeshiva for refugees in Rome. Unlike the traditional Yeshiva, this one houses adults and youngsters under the same roof. Photo taken in 1948.—*Gift of David Kupferberg.*

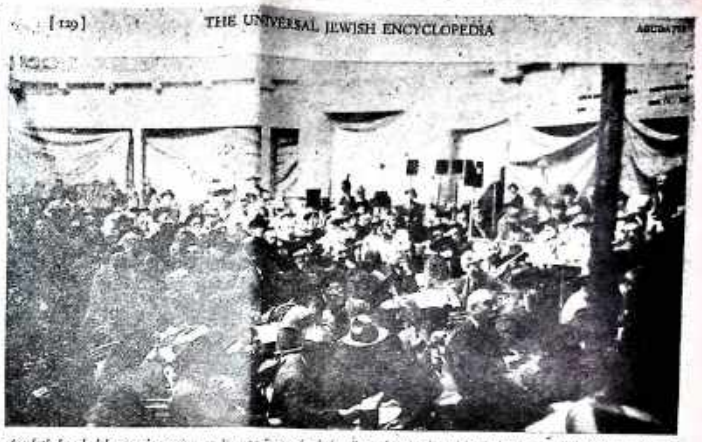

Agudath Israel delegates in session at Vienna in 1923, aiming "to give, in the spirit of the Torah, all problems arising in the life of the Jewish people"

סיום הש"ס של לומדי דף היומי - חג יהודי עולמי

השיעור היומי של דף גמרא המקשר כל תפוצות ישראל

ההכרזה ההיסטורית על התחלת לימוד ה„דף היומי" בכנסיה הגדולה הראשונה בווינה — לפני 52 שנה (הצילום מימין); לאחר השואה הועתק המרכז הראשי של לומדי תורה לארץ-ישראל — ומנהיג אגודת ישראל הרב יצחק מאיר לוין ז"ל היה בין ראשי החוגגים של סיום הש"ס מחזור ששי (הצילום באמצע); את הדביקות הגדולה בלימוד דף גמרא הוכיחו שרידי השואה, שאירגנו שיעורים במחנות העקורים ובתחנות-המעבר בדרכי ההעפלה לחופי המבטחים בארץ הקודש (הצילום משמאל).

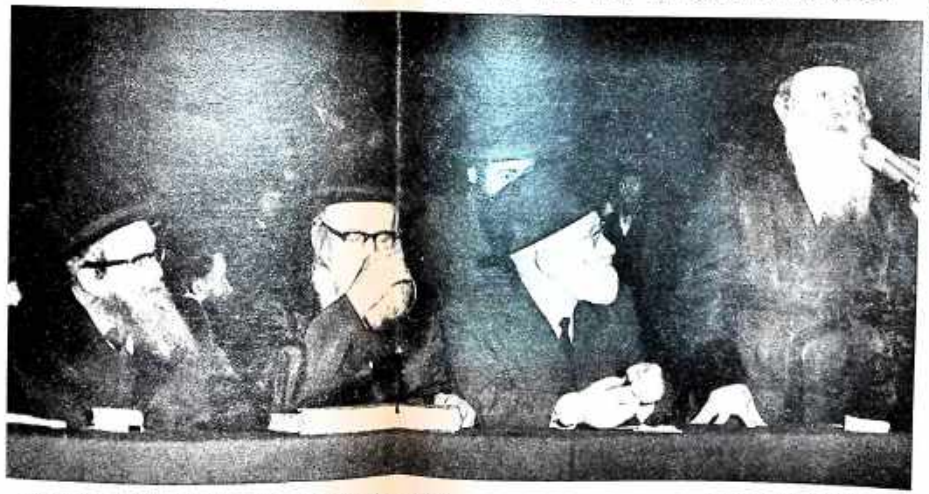

תסבר לתמונות (למטה):
באמצע — מימין: זו סיומה של לומדי דף היומי: 2702 דפים בש"ס, וכל מי שזכה לגמור את שבעת המחזורים רשם לזכותו 18,914 דפים! למטה — מימין: מאמר על התחלת לימוד „דף היומי" בניויורק לפני כחמשים שנה — זאז תנועת אגודת ישראל באמריקה היתה רק בראשית צעדיה, ובכל זאת נרתמו ללימוד דף היומי.
למטה — באמצע: הנשיאות בחגיגת-הסיום של סיום הש"ס, במחזור הרביעי — לפני 7 שנים: חנואם — האדמו"ר מוויזניץ זצ"ל, יבדליח"ט הרב י.מ. אברמובוץ — יזום החגיגות, האדמו"ר מאוזרוב זצ"ל ויבדליח"ט האדמו"ר מסאדיגורא.
באמצע — משמאל: סמל מיוחד לחגיגות דף היומי, שהוטבע מטעם אגודת ישראל באנגליה.
למטה — משמאל: כרוז חגיגי של מועצת גדולי התורה לקראת חגיגת סיום הש"ס במחזור השביעי.

„דף-היומי"

פון י. ז. נאלד

מענליכער בלאט גמרא, געלערנט ביי „צעירי אגודת ישראל"

אין דער צייט ווען פרעמדע באדרענגען דרינגען אריין צווישען אונזערע מאסען; ווען צעטנדליגע יונגע פארטיילען פארגעסען דעם פלאץ פון פ„ישראל נו אחר", ווען יעדער פון זיי זוכט צו באוויזען אז נאר איהר פראגראם איז די איינציגע רעטונג פארן קיום פון אונזער מאלק, און ווען דער זאהרם „זיר" קרונט אן עלאסטישען באנדעק, איז עס ביי איינעם געלד אויף צדקה, זיל עס א גוטיסער יצא זיין מיט רעדען הקבראיים, און ביי א דריטען איז נעגנג צו לעזען א ביכעל געשריבען אין אידיש, א. ז. וו. א. ז.

אם אין דער צייט געפינען זיך אויך יונגע לייט, קינדער פון היס-טארישען „עם קסה עולם" וועלכע פראקלאמירען מיט שטאלץ, דורך ווערטער און מעשים — „דער פראגראם פון אידישען פאלק, איז זיין נצחות'דיגע תורה, די הדרה פון סיני. פון דעם נרויסען ים התלמוד האט דער איד זיין נייסטיגע שפיז געשעפט. און פון דארט וועט ער אויך שעפען אין זיין איביגער צוקונפט."

אם דאס דערצעהלען די צוויי וועלטער „דף-היומי."

אין דער שפעטער שטונדע פון א ווינטער נאכט, נאך א טאג פון ארבייט, מיט אן אנשטרענגונג, געפינט מען זיי זיצען ארום א לאנגען טיש ביי אפעגע נרויסע סארים — זיי לערענען דעם „דף-היומי."

נאך א טאג א לאנגען אין מיטען זומער, ווען די גן האט געבלעטערט נאך אזן הסמנות, זען שפרעכ ביי נאכט אין די היין אין גיט קלעגער, ווען זיי נאך איינגעבויגען אויבער אלטע גמרות —

זיי לערענען דעם „דף-היומי."

קריאה מאת מועצת גדולי התורה

לקראת סיום הש"ס במחזור שביעי ללומדי דף היומי

בעזהו"ית ירושלים תמוז תשליה

לולא תורתך שעשועי

שלומי אמוני ישראל די בכל אתר ואתר, נקראים להשתתף בשמחה של מצוה לטהרה של תורה בעל פה. סיום המחזור השביעי של לימוד „דף היומי" ביום י"ד המוז — ולהצליף למעגל הגדול של הלומדים במחזור השמיני הבא עלינו לטובה.

עם ישראל מתוך סובה זו. להרבות קובצי עתים לתורה ולחדק בעבותות של אהבה את הקשר המשולש של ישראל אוריתא וקוביא ועל ידי כך להכניס אורה של תורה ליבבות בתים בישראל.

מאז נתקבל הרעיון בברכה ובהתלהבות במעמד ראשי אלפי ישראל בעת הכנסיה הגדולה הראשונה של אגודת ישראל העולמית בשנת תרפ"ג נתעלה ונתקדש הרעיון במקהלות עדר בית ישראל, המקיימים אותו הלכה למעשה בשיעורים תמידיים כסדרן בבתי מסיות ובתי מדרשות ונתרבה כמודה של תורה ונתקבל לימודה בקנין חעם. ווהכים עתה לעיום את המחזור השביעי.

ביום גדול זה של שמחת התורה, כאשר רבבות מישראל יתכנסו לחוג את היום הזה, מלא בראש ובחרדה את הקדושים והטהורים, נבוני הדרה, עשי דברו שנהרגו, שבחייהם ובמותם לא נגרזו. ארץ אל תכסי דמם!

ביום גדול זה של שמחת התורה, סיום המחזור השביעי של לימוד דף היומי, נקבל על עצמנו להטרף למעגל זה שבו מתאחד עם ישראל בלב אחד כאיש אחד ובדף אחדי להרבות לומדים, להרחיב שיעוריתורה וכל המוסיף מוסיפין לו מן השמים.

בימים אלה באשר עינינו עומות ומיחלות לשועה ורחמים, נקראים שלומי אמונו ישראל די בכל אתר ואתר להתעורר ולהתחזק בלימוד התורה למצוא חיזוק ועידוד בטוחה, כמאמר דוד בעים זמירות ישראל לולי תורתך שעשועי כי אז אבדתי בעניי.

ומתוך הסקיקה נצא לרווחה ונרים גרמה את דגל התורה, כי היא נתתת עוז לתורה, ובזכות לימוד התורה נזכה להיות נגאלים בחמרה בגאולה שלימה לראות בבנא טאל צדק בחמרה בימינו אמן.

מועצת גדולי התורה

„עץ חיים היא למחזיקים בה"

התנהגותם המופלאה של בני־תורה בעמק הבכא

מאת: יהושע אייבשיץ

אלה מול אלה: כל ערכי „התרבות" התמוטטו במבחני התקופה הנוראה ורק נושאי אמונת ישראל עמדו בגבורתם הרוחנית

בני־תורה, היינו: הרבנים והאדמו"רים המנהיגים הרוחניים שבכל אחד ואחד; ראשי הישיבות וגדולי־הישיבות, תלמידי־חכמים, תלמידי הישיבות של בית־הרבן, ובמלה אחת — כל אלה שסרנסו והזינו את רוח היהדות — היוו מטרה ראשית ועיקרית של אר־מה שאירע לבני ישראל — אירע ליהדות ישראל. הצוררים הארורים כרכו יחדיו את היהודים עם גדולי־ספרי־תורה והשליכו אותם צמודים יחד לתוך הלהבות.

על אף כל זה שמרו יהודים דווים ומעונים על מלוא דביקותם בליסוד התורה מתוך החזק בכל ההנאים האיומים ובכל הנסיבות שלא יתואדו.

יש מדרש נפלא, המסביר את התהליך הבלתי־נפסק של התגבלות צוררי ישראל לעם ישראל, ליהדות ישראל ולאמונת ישראל, כי אלה הרשעים אנשי־חזדון ראו בעצם קיומו של היהודי עלי אדמות סכנה לעצמם.

זהו אמת היסטורית, ולפי דברי המדרש כל צורר וכל מושקן לומד מקודמו על מנת „לשכלל את מידותיו־המשחתה". וכך הם דברי המדרש: „אמר ר' לוי: אין להם לרשעים, שהם מתעסקין בצערות על ישראל. וכל אחד ואחד אומר, עצתי יפה מעצתך".

עשו אמר: שונאה היה קין, שהרג את אחיו בחיי אביו, ולא היה יודע שאביו פרה ורבה; אני איני עושה כן, אלא „יקרבו ימי אבל אבי", פרעה אמר: שונאה היה משה, שאמר „יקרבו ימי אבל אבי", ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו. אני איני עושה כן, אלא עד שאגן דקיקין תחות כוסה דאמהון אגא מחנק יתהון, הדא הוא דכתיב „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו".

הבן אמר: שונאה היה פרעה, שאמר „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", ולא היה יודע שהבנות נישואות לגברים ופרות ורבות מהם. אני איני עושה כן, אלא „המעבד, להרוג ולאבד".

אמר ר' לוי: אף עוד מנה, לעתיד לבוא עתיד לומר כן. שונאים היו הראשונים שהיו מתעסקים בצערות על ישראל, ולא היו יודעים שיש להם סמוך בשמים; אני איני עושה כן, אלא בתחילה אני מזדווג לסמרון שלהם ואחר כך להם, הדא הוא דכתיב: „יתיצבו מלכי ארץ והרוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו".

אמר לו הקב"ה: רשע, לי באת להתרוצץ? חייך, שאני עושה עמך מלחמה!" — (ויקרא רבה, פ' אמור, פ' כז, יא).

מדרש נפלא המגלה את תכלית המזימות השטניות נגד עם ישראל

„הקדוש ברוך הוא, אוריינתא דישראל הוי הוא" — אמת ניצחת זו נתעיינה ונתאשרה מחדש בשנות מופת הכליון שסקדה את יהדות אירופה.

„עליך הוגדנו כל היום" — חשו דאת בטעל מסע יום־יום כלוואי הניסאות וניידוני מתנות־ההשמדה.

מה שאירע לבני ישראל — אירע ליהדות ישראל. הצוררים הארורים כרכו יחדיו את היהודים עם גדולי־ספרי־תורה והשליכו אותם צמודים יחד לתוך הלהבות.

על אף כל זה שמרו יהודים דווים ומעונים על מלוא דביקותם בליסוד התורה מתוך החזק בכל ההנאים האיומים ובכל הנסיבות שלא יתואדו.

יש מדרש נפלא, המסביר את התהליך הבלתי־נפסק של התגבלות צוררי ישראל לעם ישראל, ליהדות ישראל ולאמונת ישראל, כי אלה הרשעים אנשי־חזדון ראו בעצם קיומו של היהודי עלי אדמות סכנה לעצמם.

זהו אמת היסטורית, ולפי דברי המדרש כל צורר וכל מושקן לומד מקודמו על מנת „לשכלל את מידותיו־המשחתה". וכך הם דברי המדרש: „אמר ר' לוי: אין להם לרשעים, שהם מתעסקין בצערות על ישראל. וכל אחד ואחד אומר, עצתי יפה מעצתך".

עשו אמר: שונאה היה קין, שהרג את אחיו בחיי אביו, ולא היה יודע שאביו פרה ורבה; אני איני עושה כן, אלא „יקרבו ימי אבל אבי", פרעה אמר: שונאה היה משה, שאמר „יקרבו ימי אבל אבי", ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו. אני איני עושה כן, אלא עד שאגן דקיקין תחות כוסה דאמהון אגא מחנק יתהון, הדא הוא דכתיב „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו".

הבן אמר: שונאה היה פרעה, שאמר „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", ולא היה יודע שהבנות נישואות לגברים ופרות ורבות מהם. אני איני עושה כן, אלא „המעבד, להרוג ולאבד".

אמר ר' לוי: אף עוד מנה, לעתיד לבוא עתיד לומר כן. שונאים היו הראשונים שהיו מתעסקים בצערות על ישראל, ולא היו יודעים שיש להם סמוך בשמים; אני איני עושה כן, אלא בתחילה אני מזדווג לסמרון שלהם ואחר כך להם, הדא הוא דכתיב: „יתיצבו מלכי ארץ והרוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו".

אמר לו הקב"ה: רשע, לי באת להתרוצץ? חייך, שאני עושה עמך מלחמה!" — (ויקרא רבה, פ' אמור, פ' כז, יא).

„לולי תורתך ששעשועי" — הרב מווירושוב שחמשיך ללמוד שיעור בגמרא אפילו בתוך מחנה נאצי

אתחיל בסיפור של מודי הדבי הקדוש, רבה של ווירושוב, הגאון ר' משה אליעזר הכהן קליגר הי"ד, כפי שרשמתי זאת בתור עד־ראיה (ועל כך מסופר בספר ווירושוב).

עם פרוץ המלחמה בחי אלול תרצ"ט נלקח הרב, יחד עם מאות יהודים מבני־קהילתו לסגל הזחעות. בתנאים מחרידים של עינוי הגוף וה־נפש, השפלות והתעללויות הסיגו ה־נאצים את הרב ובני קהלת ווירושוב בתחבר גרמניה. כשסגל לקרון הבקר בתם היו דחוסים, מתנשמת כיתת־ענק: „אלה היהודים מחזדו הזל־חמה". לבסוף הגיעו בערב ראש־השנה למחנה הסיס בגירנברג. מיד בהגיעם למחנה־האישים פנה הרב אל מלוויו היהודים בקול תקיף ומצוות: „לא יהבו. להסתובב כך, ובפרט ב־ימים הקדושים בלי תורה, הבה ונלמד דף גמרא!"

„כאן במחנה סיים ללמוד תורה? התמלאו מקורבי הרב ותשקו שפא־ה־ה ירו נפרפה דעתו מיסודים.

„ומה מנע אותנו סכן? השיב ה־רב בשאלה, ומיד נענד הוא בסעגל — כלבוטו הקל והמרופש, שם ותחיבת סמרטים של ראשו (הגרמנים לקחו מהם את כובעיהם ואסרו עליהם לח־בוש כובעים). וכשהוא רדוד מקרר בצינת הבוקר הסתודות התחיל להגיד מתוך הזכרון שיעור בגמרא בעמקות רבה.

התרחב המעגל ויהודים בסאתיהם הצטופפו כדי לשמוע דברי תורה וכו־לם הישו אוזן קשבת.

התמלאו האחרים, שהיו באותו מע־מד קרוב והתלחשו ביניהם: „מילא, אילו היה מדובר לתרץ „רשב"ם מקשה" ניחא! אבל שיעור בגמרא ותוספות בע"פ! כמובן, כאן, במח־נה של סיס זה באמת דבר היוצא מגדר הרגיל!" — —

וכשם שנהג הרב מווירושוב ברא־שית הפלתמת, לנהם ולעודד את הי־הודים לתחזיר בקרבנם קצת „חיות" — כך נהג עד ויבולא בחרייתא. וכך מספרת גיגולה מגיטו ווירושוב בשם רייצה ליבר:

„לאחר חיסול הגיטו בווירושוב, ב־הגיענו ללודז' הייתי לבמרי המומים, אחרי שאיבדנו את יקירינו. לא היה לנו כל רצון וכוח לחיות. אולם מה שאור הרשתנו כשלפתע הופיע הרב שלנו ר' משה אליעזר קליגר הי"ד שבעצמו איבד את אשתו, שתי בנותיו וכל משפחתו. ושבקשר התחלך על רגליו הנפוחות בכל זאת פנא מחוב־תו לבוא אלינו ולנחמנו. דבריו הזי־לנו כחרוזה, הוא ניחם ועודד אותנו. התצנן בגודלו של כל אחד מאתנו, יען, ניחם וחפיה בנו רוח־הים. כע־בור לטה ישים נלקח אף הוא ונעלה ביחד עם הגיהום ההמוני של רבני לודז' בעצם יום ראש השנה של שנת תש"ג להשמדה בחלפנו" — —

רועי העדה היו הראשונים להתעלליות ולמשיסה — ובכל זאת התמסרו למלאות את שליחותם לחזק ולעודד את המדוכאים

בגיגות למקובל ולמה שהיה ידוע לנו, התחתן הנאצים וחקרו — ביסו־דיות גרמנית — על הנעשה בקרב היהודים ובמיוחד, על הסמעתם ה־עצומה של רבני ישראל בעיגבב דעת־הקהל היהודי. כך, לדוגמה, סיפר ב־„משפט אייכמן" בירושלים, הער בנו מתן, מנסקני יהדות גרמניה: (לפי הדו"ח הרשמי מישיבה בית־המשפט בירושלים מס' 15, מיום ט' אייר תשכ"א):

„בשנת 1936 נאסרתי הייתי עצור מספר שבועות בברלין. האשימו אותי כי הצלחתי את ה„גיסטאפו". בחצר בית־הכלא פגשתי את הרב ד"ר ב. כהן, ישיש כבן שבעים, אשר בלחש מיסר לי את סיבת מאסרו. הוא, ש־בשעת נאומו בבית־הכנסת בברלין, לכבוד החג הוא מזכיר את המפוק הידוע מן ה„הגדה", „שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם".

וזה לא היה מקרה בודד, משום שכך נהגו גם רבנים אחרים ובמקומות אחרים כמו, למשל, הרב אליעזר שרלואי, רבה של אמסטרדם אשר מעל־ראית מסר עליו:

„כאשר שלטו הקלגסים הנאצים לי־הולנד. לא איבד הרב שרלואי את עוז רוחו. היהודים הרגישו כי חרבו של פלאנ־המות מתנוסס מעל לרא־שיהם. הרב שרלואי המעיד שעמים רבות את עצמו בסכנה, בצאתו בשעות הערב מביתו על מנת להחזיר את בני עדתו, מסני הסכנה הנשקפת להם מצד הגיסטאפו. באחד מלילי חשבה, זמן קצר לפני שנאסר בידי הנאצים, בא לקבלת שבת לבית־הכנסת, עלה על הבמה ושלא כמנהגו יהודי הולדת, הבטה ה„מקדים בדרך־כלל שלא לסטות מ־המנהג המקובל באמסטרדאם, התחיל לומר בקול רם את „מזמור שיר ליום השבת". כאשר הגיע לפסוק „כי הנה אויביך יאבדו", הגביה עוד יותר את קולו ובהתעטפה מיוחדת הדגיש את ה־מלים הללו, אשר משמעותן בשביל היהודים היתה ברורה.

למרות שעינו הבולשת הנאצית היתה צופיה על כל מעשיהם של ה־יהודים והתחקו על עקבותיהם, לא שם לב הרב שרלואי למיסון. שבדבר פן נמצא בלוש אחתה שעה בבית־הכנסת. הוא רצה לעודד ולהזיק את רוח צאן מרעיתו. למחזונו הראשי לא דאג, מעולם לא עלתה המחשבה בלבו להר־מלם מידי הנאצים והחגיע לחזוף מב־מחים. הוא חרביש כחוכחה ומיסודות לחישאר עם עדתו עד הרגע האחרון".

הנאצים הקדישו „תשומת־לב" מיו־חדת לרבנים ומשמשים בקודש בקהי־לות. בכל מקום לשם פלגה, ראשית־מלאכתם היתה להעזר ולדרדים על אר־דות הרבנים. עד, שלפעמים חרבריהם הגיעו לכדי גימוך ספי שמעיד ד"ר הרמן קרוק ביומנו מגיטו וילנא:

„וילנה, 4 בחודש 1941. לחצר בית־הכנסת באה מכונית עם גרמנים מ־ווינים. הם נכנסו ושאלו את הרב של וילנה. הביאו לפניהם את הסמש, חיים־מאיר גורדון, יהודי בן־חמישה בעל זקן־לבן ארוך. לשאלתם הישיב גורדון כי הוא אינו רב וכי, רבני המקום אינם. הרב רובינשטיין נמצא באמריקה ואילו הרב השני רבי חיים עזר גורדונסקל נפטר. הגרמנים, לא יכלו פשוט להבין: איך זה, וילנה בלי רב? והם פקדו על גורדון: אם כך הדבר, אתה רב וכל ואנו מצווים עליך להרכיב נציגות היהודים (יודע־ראש) עוד היום, ומחר עליך להביאם לפנינו".

לפגוע במקורות הכוח הרוחני — זו היתה המגמה הנאצית השטנית

החוקר ד"ר מאיר דבורז'צקי, גם הוא מספר בימנו על גיטו וילנה. על ההתענינות המיוחדת של הנאצים ב־גילוי הרבנים, מיד עם שליטתם ל־וילנה:

„— יצאו שלושה גרמנים ולישאי אחד ושאלו — כאן גר הרב גוטמן? „אני הוא" — באה התשובה.

ההתולה הגרמנים מכים אותו על ראשו. — למה תכונו? שאל הרב.

— יען כי רב הנך!

למחרת נודע, כי אותו היום עברו הגרמנים ברשימה שבידם, על שני דירותיהם של כל רבני העיר, וכל מי שנמצא נלקח אתם. „יום הרבנים" — כך נקרא אותו היום" — —

אולם רבנים ומורי־הורה ותלמידי־חכמים הוכיחו בדוגמה־הראשית לא רק כיצד ובאיזה צורה הם ממנלים לסבול אלא, הם הראו גם כיצד ובאי־זה אופן ניתן להתנהג לגרמנים לתוך כתם להוראותיהם, ולהתאמר בסרוך מגן רוחני־מוסרי.

ואולי התולמה המכרעת של בני־הורה להישול יהדות־העמידה הרוח־נית בתקופת הזוהרבן היתה עליהי־הפצת לימוד הורה. קשה להמרין מה גדולה היתה ההשפעה, מה עמוקה ועצומה על היהודים הכלואים.

כל בן־תורה שהשפיע דבר־תורה, הפיר את יסמת הנאצים, הזחיר לזהר־די את מחשבתו, את רוחו ונשמתו, את הנשמה היהודית.

ד"ר דבורז'צקי שהוה שריד־המתנות מעיד ביומנו על גילוים של מסיוזוד־נפש אצל רבנים ובחודרי־ישיבה. אשר סחבו אתם לתוך מחנות־המות מסמ־ים בחמדים וקרועים של מסיוזות אן מתוך גמרות, ומתוך המתבנות גדולה אורבנו במחנות שיעורי תורה שנישלו והזיקו את רוח היהודים ה־נכאים:

„במחנות־הריכוז באסתונית, הוו מתבנסים בעברים, בקרן־זוויה, בחר־די־ישיבות ולומדים ושונים בעל־פה מאמרי חז"ל. מאמר אחד שסמעתי ב־מחנה־הריכוז אוגו זז מסתשבתי, ה־מאמר הוא: „אמר רב אמי, אין תפילי־תו של אדם נמסמע אלא אם הוא מ־שים את נפשו עליה".

רבנים שנשארו על משמרתם עד הרגע האחרון והפגינו גבורת־רוח עד קצה גבול היכולת

בני־התורה, ובמיוחד הרבנים ראו בתפקידם של מרביצי תורה בסיוא ב־מיבחן חייהם וכך, למשל, מסמרים על הרב ישסחר דוידס הייד, רבה של רומרדאם, בחולנד (כפי שרשם זאת הסריר יוסף אונדרוייזר בכרך א' של „אלה אזכרה").

„מי יסלל גבורה נפשו. בימי שלוט הסמן הנאצי בחולנד, התנהגותו הי־תה לדוגמה. בהסמוחיות כרבה של רומרדאם, הוו כמעות אליו כמה קהי־לות יהודיות קטנות. בחרבים ובעיי־רות המעוכות, מהן מעוטות בסמסר האומלוסין ומהן די הטובות כמן, דומרבם. הנאדה, בימי הכיבוש הנאצי לא ביטל מנהגו לבקר אחת לשבוע עיים את הקהילות בגאדה. כדי לה־ביד להם שיעור בתורה. אף שהוזה בגאדה יהודי ח"ח. פליט מהמבורג, שיכול היה לשלא את מקום הרב ב־מתן השיעור בגמרא. לא חיסס הרב דוידס לסכן את חייו, ובלבד שלא לוקל מחסור בגמרות חדישו אל ליומוד דף היומי בעזרת העתקות פרומיטיביות בכתב־יד מדפי הגמרות

„דף־יומיי" מוצרת עצמית במחנות של שארית־הפליטה

לבטל מסנהגו. מיום עלותו על כס הרבנות.

לאחר מכן: תחרות הסכנה הביטה את כל אחד לחפש דרך ולהיחלם ע"י חסנת דרכון לחו"ל. באחד הימים קרא אליו הרב דודם את ידידו האסר לו: „כל בני משפחתי. עומדים לקבל דר" כונים לחו"ל. אך אני לא אסע. לא אעזוב את קהילתי לאחותה. אפשר שאשתי וילדי ישנו, גם אני בנפש ברפיומה. זו. אם יתרחש אשר יתרחש... רק תעש ידוע מה צפוי... אנא. תש" תדל לתת לבני שיעור במסדא" — —

רבני ישראל. גם בהיותם גולים. מ" תוך לקהילותיהם. המשיכו בהעמדת של מרביצי תורה. הנה עובדה אחת מגיעו ראדום. כפי שמספר זאת לייבל רכסמן בספר „ראדום":

„הרב ישראל ספירא. רבה של שטר סיק. גורש לראדום וידידו הפכה למקלט נהנה. לקנן הגדול. שם נפ" נשו כל ערב ושמעו מפי הרב שיעור בגמרא ובמוסר. הרב ספירא היה יליד הונגריה גרמולין. אביו. האדמו"ר רבי אליעלך. היה כבוד של „שרף" מ" מוגלניץ ונין של ה„מגיד" מקוז'ניץ.

„גם בימיו האחרונים בגיטו ראדום המשיך בליפות התורה. יומם ולילה ישב על התורה והעבודה. הוא היה מנהיג רוחני בשביל המוני אברכים ובני־נערר שהשתוקקו לדבר־תורה. לפר אתם שיעור בגמרא או פרק ב" תומ"רים". לעתים היה צורך להב" ריח את הלהות של שבעה מנעולים או אפילו. לברוח ולהסתתר מעיני כנר" פיות הסרבוים. הוא נתום אם כל אחד ואחד מאתנו. עורר אותנו ואמר שבכח האמונה נזכה לראות בגאל" תם של הצדיקים.

אש קודש שנתלקחה בעינוקי הגיטאות והתנהגותם המופלאה של חכמי התורה

בגיטאות המשיכו לעסוק בתורה על אף התנאים הנוראים ביותר. הנה עדות אחת מגיטו וילרשוב — סדרא עדות לדוגמה — מפי מר לייבל בוכנשטיין:

„לפרות כל הגזרות חשיניים. בכל זאת עוד יישבו יהודים ונסקו בתורה. ודחקא בעמקות רבה. אם להודות ב" כך. היה זה לנו התענוג היחידי אז. זכור לי שבתודיך הש"ב. ישבנו יומ" יום לפני יציאתנו לעבודת־הכפייה ה" ספרבה. משעה 3 למנות־בוקר עד שעה שש ולמדנו בעיון בקור המק" פיא. שמונה איש היינו — ביניהם לייבל סינקלשטיין. יוסל רינג תור. למדנו את הסוגיה „המלה של הפש" כון". עם „קנות" ומפרקים אחרים. רובם של המשתתפים היו מתבבים דרך התצרות בגיטו כי אמור היה לי" הרים לנוע בתוך בשעות הלילה. בחור אחד שהיה גר מתוץ לגיטו. לן אצלי בחדרי". לא הייתי היחיד שקבע אז שיעורים בתורה. היו בוודיוטוב הרבה בני־תורה שכל שעה אפשרית היתה אצלם קודם לשמרה נעלה זו.

גדולי ישראל ובני־התורה. היו ערים ומודעים לסכנה שלא ביטלו תורה. הם כך חדרו ביותר. הם השתדלו בכל כח הישאפתם לתרבות תורה ולהחזיר את רוחה בקרב הסולי בית־ישראל. הארמו"ר פפאסצנה הי"ד. נתן לכך ביטוי בספרו „אש קודש" אשר נכתב בשנות השואה בגיטו וארשה:

„ומי האיש שלא יצטער בראותו צרות ישראל בגוף ובנפש. ומי הוא שלא יהה לבו בראותו שאין חדרים. ואין ישיבות. לא מקום תורה ולא קבוץ של לומדי תורה. בתל ה' מרחם! גם להבא יראה כי בחדרים לומדי תו" רה יחסרו. כמה מהם נעדרו במחנות משונות ומסוחי רעב רחל"ל —

„וכל איש ישראל כשמתבונן בחור" בן הנוסבי הרוחני. הריהת התורה חדרת. שה"ו ישאר מזה מצעיר של זה מאד. ומי" תרצון לתורה ולעבודה והצעד על ההריסה מסתיק את הדינים ומסיקין ישרשה ברוחניות ומפיה ד" גאולה שלמה ליישראל. אבל רק כמ" האיש בעצמו מתאמץ גם שהה לעבוד את ד' וללמוד בכל יכלתו".

דוגמתם האישית של גדולי־התורה היתה לה השפעה עצומה על בני־ הישיבה בפרוחה ועל סביבתם בכלל. זכר מופוסר של אדות התנהגותם של בני־העלית. חכמי התורה בגיטו ראדום של וורשה:

„ר' אברהם־לי איינבר (מסרטינר) נאון הקדוש שבעולם לא הפליג. לא הפיח דברים כלפי אדם. קיבל את היהודים באהבה. מסם. גם בימים מרומים אלו. הצדיק עליו את הדין בכחות עילאיים. כל זה ביחס לעצמו הוא. אבל ביחס לאחרים. דין אחד היה לו: על יהודי הזולת ליפר זכות ופוד הדבה לזר" עים עולמותו בחפיצות כדי לבטלם. יסודי הכלל נגנו מאוד ללבו. ומיום ליום נחלש לבו הרואנ המיצר ופר" צרות ישראל. הוקמו הכיסאות ופר" נות־הנשמות ור' אברהם־לי ביטל וארשה לא עזבה מסדר־יומו מאומה. עוד יותר מאשר בעבר. הוא הקדיש את כל יפיו וליליהו לתורה ולעבודת הבורא. אמרו עליו. כמל שעברו הצ" רות. כך התבבר ונתעלה האיש.

„מסדרות תורה. נדולים ותתיקים נאל" צו להיסמך ביסים הבדוקים שקדמו לעקידה הגדולה השיומה. ישיבות ר" בתי־מדרש אשר בלו־הדרת החמר בין כתליו מאות בשנים — נשרבו. אולם הקבדון של ר' אברהם־לי הפסיק ר" הוסיף להתקיים. הלימודים בן לא הוסבתו אפילו ליום אחד. יומיום האנשפו בביתו הבורה בדולה של בעור רים מבוריים בתורה. הפסנו מפי הרב הנאון ליד הנסרא חבורת ה" תלמידים סביבו. ומיד נסבתו כן האב כל הצרות והסבל. המובנים האבוזים לא הצליחו לשבור אותו ולהשתלט עליו. לא הצליחו לחדור אל „ר' אמות של ההלכה". של הנאון" — —

לכל מקום שגלו גדולי התורה — התורה גלתה עמהם והנה עדויות מרטיטות־נפש על הרבצת התורה על סף החדלון

וגדולי־התורה לכל מקום שגלו — התורה גלתה עמהם ופרחה בגיטאם. הם הפיצו פעילות התורה במקומות האפלים ביותר ובתנאים המחרידים ביותר. הנה עדות מרטיטת־לב על עמידתו הרוחנית של הרב יוסף קרלי־ בן. רבה של הסבמוג. כפי שנמסר מעדי־ראיה בגיטו ריגה:

„בהגיעם לריגה. היה הרב קרלבך עד־ראיה לרצח אחיו שמשון הי"ד. ר" הוא כרח במו ידיו קברו. כשהגיע לי" מחנה בחודש דצמבר 1941. התאבל עליו מרה. אך מיד התאושש וכרוח בגבורתו ובדקוקו המופלאה התנהג ב" הדשים הבאים שהיה כלוא במחנה כמלאך־אלוקים. ממש. כמו אחרון ה" בהן. שעמד בין החיים והמתים. כך גם עמד הרב ר יוסף צבי קרלבך והטיף לאחיו האומללים. לבל יעזבו את דרך־התורה ואת אלוקי ישראל. שיהו מוכנים לקידוש שם־שמים בכל יום. בכל יום היה מלמד את אחיו העצומים דף־גמרא. בעל־פה. משנה. או פרקי־אבות. הכל לפי כוח המשיג. או שהיה לפעמים קורא להם פרקים מהתניך עליפי הזכרון ומסביר להם.

בהשתדלותו האמצו עצומה המחנה להדליק נר של הנוכה. הוא דיבר אל אחיו. אלפי הכלואים — כפתחיהו ה" כהן הגדול בשעתו. לפעמים היה מגי" לה בין הילדים העצומים — כאלף בכפסר — כפרוגות מלבהקים. היה מתיבב עם הנערים ומלמדם. אהבתם כל שלושת אלפי העצומים הערצתם — לא ניתנה כלל לתאור".

על דבה של ראחוב. ר' שמריהו פינסטרבוס הי"ד שנמנה על בחירי ההלמידים של „ישיבת המטי לוגלין". נמסר מפי עד־ראיה ד"ר ראיל פרייבר בסמר. חודש כיסה ארץ":

„על אף גילו הצעיר היה ר' שמריהו גדול בתורה ובהכמה. אוהב ישראל ואוהב את הבריות. הכל אהבו אותו וביבדוהו. ביתו היה בית־דעד לכל פעולה ציבורית. כל עסקו ציבור. דתי אז הילוני היה מתקבל בביתו בסבר" פנים. כל בני העיר התגאו ברבם מ" אחרון. שקידתו על תורה והעבודה לא הפריעה לו לעלאות את תפקידו באמונה" — —

„דף נמרא הצילני ממוות בטוח" — עדות מזעזעת מפיו של אחד השרידים שנמצא „קונטרס" עם דברי תורה

מעניינת ומרגשת עדותו של הרב אביעזר בורסטין בפרקי זכרונות של „ספר גובורובה":

„— — דף נמרא. דף בודד הציל אותי ממות בטוח במחנה־הריכוז כלי־ זיק: בסחייתי חולה קשה במחלה המיסוס. בכל יום נשתחררו מקומות על הדרגשים. לאחר אלה שמתו או הבריאו. אולם המקומות שנתפנו. נת" פסו תיכף על־ידי חולים אחרים. ש" כות היה עמהם לקום ולעלות על זה" דרגש. או שהוחרטו על־ידי הרופא בשביל חולים „מיוחדים". הנעתי ל" מסקנה שאני מוכרח להגיע בכל מחיר למקום מנוחה. אם אינני רוצה לאבד את כל הזקנה לצאת מי מהנחות ה" זאת. לא ארך זמן וראיתי שלא הרחק ממני „מפסלים" הקברנים באחד החר" לים. הבנתי שלזה אינני עוד בחיים. ביותר. הנה עדות מרטיטת־לב על עמידתו הרוחנית של הרב יוסף קרלי" בן. רבה של הסבמוג. כפי שנמסר מעדי־ראיה בגיטו ריגה:

„בהגיעם לריגה. היה הרב קרלבך עד־ראיה לרצח אחיו שמשון הי"ד. ר" הוא כרח במו ידיו קברו. כשהגיע לי" מחנה בחודש דצמבר 1941. התאבל עליו מרה. אך מיד התאושש וכרוח בגבורתו ובדקוקו המופלאה התנהג ב" הדשים הבאים שהיה כלוא במחנה כמלאך־אלוקים. ממש. כמו אחרון ה" בהן. שעמד בין החיים והמתים. כך גם עמד הרב ר יוסף צבי קרלבך והטיף לאחיו האומללים. לבל יעזבו את דרך־התורה ואת אלוקי ישראל. שיהו מוכנים לקידוש שם־שמים בכל יום. בכל יום היה מלמד את אחיו העצומים דף־גמרא. בעל־פה. משנה. או פרקי־אבות. הכל לפי כוח המשיג. או שהיה לפעמים קורא להם פרקים מהתניך עליפי הזכרון ומסביר להם.

בהשתדלותו האמצו עצומה המחנה להדליק נר של הנוכה. הוא דיבר אל אחיו. אלפי הכלואים — כפתחיהו ה" כהן הגדול בשעתו. לפעמים היה מגי" לה בין הילדים העצומים — כאלף בכפסר — כפרוגות מלבהקים. היה מתיבב עם הנערים ומלמדם. אהבתם כל שלושת אלפי העצומים הערצתם — לא ניתנה כלל לתאור".

על דבה של ראחוב. ר' שמריהו פינסטרבוס הי"ד שנמנה על בחירי ההלמידים של „ישיבת המטי לוגלין". נמסר מפי עד־ראיה ד"ר ראיל פרייבר בסמר. חודש כיסה ארץ":

„על אף גילו הצעיר היה ר' שמריהו גדול בתורה ובהכמה. אוהב ישראל ואוהב את הבריות. הכל אהבו אותו וביבדוהו. ביתו היה בית־דעד לכל פעולה ציבורית. כל עסקו ציבור. דתי אז הילוני היה מתקבל בביתו בסבר" פנים. כל בני העיר התגאו ברבם מ" אחרון. שקידתו על תורה והעבודה לא הפריעה לו לעלאות את תפקידו באמונה" — —

גדולי התורה ראו באמנבת לימוד" התורה. כימי חזנם המחולבן לא רק מצוה בדולה. אלא התייחסו לליפוד — כספרים ממש. כנשק־מגן. כמבצר עוז. כפיוון רוחני נגד החיה הנאצית ותיזוק האמונה בעריכי ישראל אמ" קדשים.

„להבביר חיילים לתורה" — קריאה זו נתבהדה בגיטאות אף בשלב הסופי של הגרושים בדרך האחרונה

כי הנה מיסודו האיסי של מר ליי" בל איינגר. שהיה כלוא במחנה־עבודת בפוטרקוב־טריבונאלסקי (מתוך „אלה שלא נכנעו"):

„בתוך הש"ב נתקבלה בפוטרקוב ביאנין). רבי מנדלי אלתר בה הוא קורא לאחרן שיעורי־תורה: הוא שיי גר אינרות דומות לכל הגיטאות ברחבי מרינת פולין. באינרתו הרגיש הרב. כי מזה שנים רבות לא ראה ב" חוון־לילה את אביו. האדמו"ר בעל „שפת אמת" זצ"ל. עתה נראה אליו אבי הקדוש בחלומו ויאמר: „עת צרה היא לעקב ממשמים ובאים יסרי־השכות ליהודים. לא יהיה במה ליחזק את היהודים. מלבד בלימוד ה" התורה ז". הרב הוסיף שהתייעץ עם אחיו הקדוש. רבי משה בצלאל הי"ד. ושניהם החליטו להתחיל בעצמם ללמד שיעורי־תורה בציבור. וכמוהם צריכים לעשות כל החסידים. האינרת עשתה רושם כביר על כל יהודי הגיטו. וב" מיוחד על תסידי גור. מיד נתארגנו שיעורי תורה רבים בגיטו בפוטרקוב. אברכים ובחורים. פרחי חסידים. הת" חילו ללמוד שיעורי־תורה בציבור. בחבורות ובבתים. בבונקרים ובכל מקום שהדבר ניתן לבצוע. שיעורי־ תורה הללו התקיימו ללא הפרעה. עד שהגיעה השעה האחרונה" — —

אין ספק. כי תקריאה הנמרצת של הרב הקדוש רבי מנדלי מפאסאנץ. להגביר חיילים לתורה היא שגרמה ל" הגבית חיילים לתורה בקרב יהודי ה" ביטאות והמנות־האימים. אולם האמת היא שהרבה לכך בני־התורה בעצמם. באשר הם שם וילכל מקום ומקום שהם התגלגלו אליו. כתוב בסיון אישי יכול אני להעיד. שלכל מקום לשם נקלעתי בשת נדודי. בגיטאות ובמח" נות־הריכוז. בכל מקום התאמצו יהו" דים לעסוק בתורה. וזאת מתוך סכנת נפשות ממש והקרבה עצמית לאין גבול.

גם על הנאון האדיר. הרב מקודי רים שעמוד מאור את ליקוד־התורה: „גם בהיותו בגיטו וארשה לא פר ממהגיו. הן בענייני התפילה והן ב" ענייני הלימוד. לדרות דוחקו הרב ד" דאמונה. המביר פנים לכל פתח לעד רתו הנעצר. היה שקוד בתורה ומשיק בעבודת ה". מבלי שיהום לבר ה" צורך".

התנהגות הרבנים וחכמי־ תורה שהובלו למחנות־הא" מים — זקפה את קומתם של היהודים הרצוצים

„יודענו־קאלאניצ" — כך נקראו כמה בפרים עלובים ושחונים במכיבת סודק בשלב קאלישי. לשם נגרשו אלפי יהודים בשלחי תש"א. במחנה שכחוד זה עסקו מאות יהודים יומם ולילה בתורה. ובראשם הרבנים הרב ד' יששכר בר רבה של דזברת הי"ד. חתנו הרב הצעיר מטורק. ר' מרגריה מייס הי"ד שהיה יליד פרשטרקוב. הרב לחנטל הי"ד. רבה של אוזניובה ועוד רבנים.

אצל הרב הישיש מדוברה. התפללו בכל יום הטקס לפנות בוקר והתקיימו גם שלושה שיעורים: א) שיעור אחד בגמרא ותוספות. ספר מסרבי חסידי אחד; ב) שיעור שני ב„יוחת דעה". ג) שיעור של הרב לחנטל מאוניבה; ד) שיעור שלישי ב„משניות" מפי הרב הזקן. הרב חזקן עם משבת לשבת. תפילתו נאמרה בקול רם ובבכיות גדולות. „מנחה ומערב" התפללתו בחול. בדרך כלל. אצל ר' מנדל הרש" פוגקה.

נזדמנתי לשעמים. בציקר בשבתות. אצל מכיר' משכבר הימים מפיסר קוב. הנאון הצעיר ר' מנצה זיש הי"ד. מחשובי תלמידי „ישיבת חכ" מי לובלין" פשוט קשה מת להמירו. זה לא היה אותו „מנצ'יה" שהכרתי ארשפם. אם כי קיבלני בלבביות וב" חמימות רבה. לא בנקל יכלתי להכר" יו משום שהוא גדל מסמנו ומעלה דוזקא בנסיבות המשתנות ביותר. כל עיסוקו. כל מציונו היו בתורה. הוא ממשם בדיבור — שלא מוגלגו מל" פנים. במשך כל השבתו היה עם כל הימם. ורק לפת ערב שם מעמד. שלושה שיעורים קבועים אסר כל יום לציבור. דרש הרבה לפני הציבור (בציקר בשבתות) תוחיר את הקהל לתשובה ולעשיית צדקה וחסד.

בכלל. הנהלתה פעילות עצמה של עשיית צדקה ומעשים טובים בגיטו שמונה זה. כל פלים בחה — נתקבל שם בחשיבות רבה. אנשים הנשמו בתורה. ובראשם הרבנים הרב ד' יששכר בר רבה של דזברת הי"ד. חתנו הרב הצעיר מטורק. ר' מרגריה מייס הי"ד שהיה יליד פרשטרקוב. הרב לחנטל הי"ד. רבה של אוזניובה ועוד רבנים.

אצל הרב הישיש מדוברה. התפללו בכל יום הטקס לפנות בוקר והתקיימו גם שלושה שיעורים: א) שיעור אחד בגמרא ותוספות. ספר מסרבי חסידי אחד; ב) שיעור שני ב„יוחת דעה". ג) שיעור של הרב לחנטל מאוניבה; ד) שיעור שלישי ב„משניות" מפי הרב הזקן. הרב חזקן עם משבת לשבת. תפילתו נאמרה בקול רם ובבכיות גדולות. „מנחה ומערב" התפללתו בחול. בדרך כלל. אצל ר' מנדל הרש" פוגקה.

נזדמנתי לשעמים. בציקר בשבתות. את פעילותם הציבורית רק לליפוד התורה. הם היו מעלים בכל ששה ציבור ובציקר כאשר הדבר היה נוגע להעלת הכלל. כך. למשל. אירע בכמה קהלות בהתנגדה.

„עם כניסת ההנבנים לגיחיהו. הוציאו מקודה שכל היהודים להחזיק חנויותיהם פתוחות ביום שבת וחג. בהשתדלות הרב מיגמן אסמו סכום כסף גדול. שבאזרחו הליזמו לבטל גזה־הריכוז. בכל מקום התאמצו יהו" דים לעסוק בתורה. וזאת מתוך סכנת נפשות ממש והקרבה עצמית לאין גבול.

גם על הנאון האדיר. הרב מקודי רים שעמוד מאור את ליקוד־התורה: „גם בהיותו בגיטו וארשה לא פר ממהגיו. הן בענייני התפילה והן ב" ענייני הלימוד. לדרות דוחקו הרב ד" דאמונה. המביר פנים לכל פתח לעד רתו הנעצר. היה שקוד בתורה ומשיק בעבודת ה". מבלי שיהום לבר ה" צורך".

התנהגות הרבנים וחכמי־ תורה שהובלו למחנות־הא" מים — זקפה את קומתם של היהודים הרצוצים

„יודענו־קאלאניצ" — כך נקראו כמה בפרים עלובים ושחונים במכיבת סודק בשלב קאלישי. לשם נגרשו אלפי יהודים בשלחי תש"א. במחנה שכחוד זה עסקו מאות יהודים יומם ולילה בתורה. ובראשם הרבנים הרב ד' יששכר בר רבה של דזברת הי"ד. חתנו הרב הצעיר מטורק. ר' מרגריה מייס הי"ד שהיה יליד פרשטרקוב. הרב לחנטל הי"ד. רבה של אוזניובה ועוד רבנים.

אצל הרב הישיש מדוברה. התפללו בכל יום הטקס לפנות בוקר והתקיימו גם שלושה שיעורים: א) שיעור אחד בגמרא ותוספות. ספר מסרבי חסידי אחד; ב) שיעור שני ב„יוחת דעה". ג) שיעור של הרב לחנטל מאוניבה; ד) שיעור שלישי ב„משניות" מפי הרב הזקן. הרב חזקן עם משבת לשבת. תפילתו נאמרה בקול רם ובבכיות גדולות. „מנחה ומערב" התפללתו בחול. בדרך כלל. אצל ר' מנדל הרש" פוגקה.

נזדמנתי לשעמים. בציקר בשבתות. את פעילותם הציבורית רק לליפוד התורה. הם היו מעלים בכל ששה ציבור ובציקר כאשר הדבר היה נוגע להעלת הכלל. כך. למשל. אירע בכמה קהלות בהתנגדה.

„עם כניסת ההנבנים לגיחיהו. הוציאו מקודה שכל היהודים להחזיק חנויותיהם פתוחות ביום שבת וחג. בהשתדלות הרב מיגמן אסמו סכום כסף גדול. שבאזרחו הליזמו לבטל גזה־הריכוז. בכל מקום התאמצו יהו" דים לעסוק בתורה. וזאת מתוך סכנת נפשות ממש והקרבה עצמית לאין גבול.

גם על הנאון האדיר. הרב מקודי רים שעמוד מאור את ליקוד־התורה: „גם בהיותו בגיטו וארשה לא פר ממהגיו. הן בענייני התפילה והן ב" ענייני הלימוד. לדרות דוחקו הרב ד" דאמונה. המביר פנים לכל פתח לעד רתו הנעצר. היה שקוד בתורה ומשיק בעבודת ה". מבלי שיהום לבר ה" צורך".

לימוד התורה במחתרת בגיטו לודז'

הרב הנודע מלודז' הנאון ר' שמואל דוד לאוטקי (מקרהם רב בסומפולנה) המסיים שיעור בגמרא מסביב לגר דולק

בני תורה שהתייצבו בקו הקדמי של המלחמה הנוראה והם לא נתייאשו ולא גילו כל מורך

בכל קהילה. בכל יישוב יהודי. הנר שיק קל־התורה להדהד. בבי־התחתת נתמו יעודדו את אחיהם הנרבאים.

בעיר וויעלקן. באלבו הרבנים ורוב בדר־ליהתורה לברזם. מחסת הסציף. הוי־בה תלמידי־חכמים נהרבו ביטים הראי־שונים. אולם „לא אלמן ישראל" וקם יהודי אחד בשם ר' משה בסר ואתו עוד יהודי בר־אוריין הרב ר' אברהם־נפתלי גולדברג, ושניהם הסכו לרוגים רחוגיים של העזה המיוחדת, וכך מס־סר פלים שנקלע לשם ב.ספר וויליק: —.— האחים האחיות הסכימו עם שחר לעבודה. הנאצי הטליים גור גם על הסכה. הם ירו בנשים על הרלקת נרות אבא. חשכים קום חלך אל בי־חו של רבי נפתלי, בביתו מתכנס מדי שבת מנין לתפילה־בציבור, אף ביום־ה המחל ועשה הם קובעים לעסוק על התורה ועל העבודה בחשאי. ר' משה בסר, שהוא דיין העיר, מורה הר־ראה, שהיה מרבץ תורה בסני שפושי עם ביטים שקודם לשלחמה; ור' אברי־הם־נפתלי, שהיה ראש־ישיבת ה־„מיהבאה" בוארשה, שנים רבות ול־אחרונה ראש־ישיבה בישיבת ליובא־וויץ, מנהטים את הציבור ומעודדים אותו.

לאחר ימים אחדים מצאוני הסובים נלקחתי לעבודה. מקום העבודה שלי היה בקטרקטים, שם פגעתי בר' אבי־רהם־נפתלי. הוא עמד באמצע החצר. מחצית זקנו היה מרוח והוא כולו זב דם. בידיו הגיע מגף של חיל גרמני והוא מכתנתו. החיל שניצב סמוך לו צרח: „עבודה. ולא — מות כלבים הטות". בערב, בשהגרנו מהע־בודה סיפר לי ר' אברהם־נפתלי, כי הגרמנים הסמו אותו כאיש יצא מס־הת־ביתו. אך — הגיעו בשמן של שמחה — את דיירתו הם לא גילו, הגיעו האחרים בדיירתו המשיכו בתורה הבתמידה. „אני עצמו התפללתי היום ביחידות. מה במחנה — תפילה בלחש".

גם באמש, עידו של בעל ה„אוהב ישראל" זצ"ל, עסקו יהודים בליעודי־ה בתורה ובתפילה. מחפה שלא היתה ידועה באמש מזה שנים רבות. גם לפני מרוץ המלחמה. על זאת מספר מר אברהם אלשמן מקרית־אתא ב.ספר אמש:

„גם בימים ההם, אודנו „חוג שני־לים", אשר דאג לשיעורי תורה. אמש משמה צורה ולבשה צורה חדשה. ל־מרי. עיקר דאגתו של „חוג הסני־לים", היתה לחנך את הנוער בקרבת בית־ר־בן. במרוחר ראוי לציין לשבח אברך אחד יקר־ערך ובעל־נפש לוהסת. ר' חיים־יעקל, מחסידי גור, הוא. האברך החסידי שהתגורר ב־עליה־גב, ההמסר כליכולו לעניין לי־מוד־התורה הינדנו בדיריתו הצנועה הוב ללימוד התורה. בדרכה זו ההקיים גם „מנין" של חסידי גור.

„רוב השעות התוריות הרבכנו בבית־המדרש של ה„אוהב ישראל", שם ישבתי תשיתי לילות כימים. עם זרם הפלרים שהגיעו מעיירות קטנות בפולין. הגיעו לאמש הרבה בני־תורה. ובתוכם אחד הבחורים הסצוינים. שלמה היה שמו. פאר הבחורים מבית־המדרש של ה„הידושי הרים" בוארש־טה. הוא שלמה. בעל הנפש הטוקה. הכנים רוח־חיים והתלהבות חסידית לעמוק בתורה. משהלי קייזר. עזיק־

את הנפש ואני, לקחנו על עצמנו לארגן את הנוער המעוקר ולרחוס אותו לעו־לה של תורה. היה זה חיזון נפלא לראות. איך עשרות נערים בגרתנים־חורת (ובעיניהם גם אחדים מבתים לא כל־כך דתיים) — חובשים את מסכלי בית־המדרש ושוקדים על לימודיהם. ליעודי־הנוער יומם ולילה. תובנו אפס הזוחיקים עמדו משתאים בטוחה לנוסח התופעה המיוחדת הזאת ואמרו לנו, שמזה חמש־עשרה שנה לא נשמע. ולא הרחוי קול־התורה ברבים — כמו עכשיו בגיטו".

„זדים הליצוני עד מאד, מתורתך לא נטיתי" — כמה עדויות בגידון מהתרחשויות בגיטו לודז'

גם בגיטו־לודז', המצונה המרעב עד לחרדה, לא פסק קול־התורה הז־תפילה. במשך כל שנות המלחמה, אורבה, שרדה התלהבות עצומה ל־הרבות בתורה. כאילו זהו המצמצי הרעיל. הנשק היחיד שנשאר ליהודי המדוכא, נגד הכובש הגרמני. מספר ניצול־השואה גליג סיק (בספר „אלה שלא נכנעו"):

„גם אליבו, בגיטו־לודז', הגיעה קריאתו הידועה בעל־ה־חנוך הרב מגדי־לי אלהר הי־ד לארגן שיעורים בלי־מוד־התורה ברבים. למרות כל הסיכון שבדבר, ההסכרנו ושקנו בלימוד־ה־תורה. שהרי מה היה סיכון של המצב הנפשי, של כלואי־הגיטו המוטעבים עד מוות? עמדנו בתור לקבלת מרק־ה־המחרוי. ואל מה נסכסנו? מה היו ה„הכנות" שלנו? — בחסנו ללא הפסק בתוך הסיר גם המרק המיסי־ה־ואלבנו למצוא בתוכו תחיכה זעוחיית של הסתו־אדמה. זה הלם את הנאנים כליל. כל מי שקשב בחוויות נשמתן נפל ראשון בבית־הקברות. לעומת זאת, מי שהעליה הנסכלי לבתרוסם מעל מעצבי העסמרות ונאמנו בתנורת־הבלה ו־חזנית, הוא שניצל בזכות זו.

בלל היה נקש בידינו: ליעוד־ותרו־רה. הראשון את הנפש! אפילו מי שחטף בחיפתן מרק מטיניות, דף גמ־רא, או אמרה הסיריות גם אצל הללו. בר ברגע נדלק ניצוץ של בטחון. זה היה לנו סם־החיים. פרוטו כזה סמוך יתירה מזו: בעל־כטחון כזה סמוך היה להקפיע. מרוחו המאוטשת. על כביתנו והגיע אותה פריחון־רוחני. בגיטו הנוע למדנו לחיות בין ה־מ־לוקי. באם נמכסת בבעל־בטחון. מאמין אשר הטפיע באוניך סלוח־עידוד. כמו „אנו נבלה אתם!" הרי עם ישראל חי וקיים. וכל שנאיו ומאביריו נכרתו מן העולם!". הוא זה שהוה בגריאת־חיסון של „דגאמנוי־ה־ו" (וריקת־חיסון מתוצרת ניטו־לודז'), שפיסקה בריאות וחיות־הרשה. הם־ה־הלילה להיסן: שבתקלה בפר־נפש, מעורער באמונתו ואבול־אוים — מפיו נפף רעל־הייאוש: „כבר כלו כל הקיצין! כולנו אבודים. אנו כולנו־ל־לאים כזה לא יכולה עוד לסיע גם־אומה. גם בפרוסת־לחם. האיש פס ונפל ללא־קיום".

לימוד התורה עד כלות הנפש — סיפורים מדהימים „מן המיצר" על אודות „אלה שלא נכנעו"

תרשב לודז' הסופר החרדי ר' אלהר שגור הי־ד, שבעצמו היה ספסיר גדול ומרבץ־תורה ברבים, לאחרים, נותן ביטוי הראוי ברחב ביוסנין — ראשר רק בחלקם נתגלו — ובעתון המתחרתי שפרסם בגיטו־לודז' „מן המיצר", על עובדות מעודדות של מסירות־נפש ודביקות בלימוד־התורה.

אחד הקפצים. המעוצים ביותר הוא הקשע בו חוא מתאר. כאשר לקחו מבנו את ילדו, את בנו יחידו ב.אק־ציית הילדים. והוא המתובב מיאוש, נחטתו היחידה ויתה בלימוד־התורה.

תרשב אחר מביטו לודז' הסופר הי־ד הוגה יחודיליבב גירשם. גם הוא מק־דיש מקום נרחב, בספר זכרונותיו מגיטו־לודז', על לימוד־התורה ועל אהבת התורה בתקופה קודרת זו. פרגש. בבוחרה הוא הראיתי. ביצר רא. אז אסרה הסיריות גם אצל הללו. בר ברגע נדלק ניצוץ של בטחון. זה היה לנו סם־החיים. פרוטו כזה סמוך יתירה מזו: בעל־כטחון כזה סמוך היה להקפיע. מרוחו המאוטשת. על כביתנו והגיע אותה פריחון־רוחני. בגיטו הנוע למדנו לחיות בין ה־מ־לוקי. באם נמכסת בבעל־בטחון. מאמין אשר הטפיע באוניך סלוח־עידוד. כמו „אנו נבלה אתם!" הרי עם ישראל חי וקיים. וכל שנאיו ומאביריו נכרתו מן העולם!". הוא זה שהוה בגריאת־חיסון של „דגאמנוי־ה־ו" (וריקת־חיסון מתוצרת ניטו־לודז'), שפיסקה בריאות וחיות־הרשה. הם־ה־הלילה להיסן: שבתקלה בפר־נפש, מעורער באמונתו ואבול־אוים — מפיו נפף רעל־הייאוש: „כבר כלו כל הקיצין! כולנו אבודים. אנו כולנו־ל־לאים כזה לא יכולה עוד לסיע גם־אומה. גם בפרוסת־לחם. האיש פס ונפל ללא־קיום".

„כי הם חיינו ואורך ימינו"

ואכן לימוד התורה לא פסק על אף כל הנסיונות האכזריות

חמשים שנה ועוד שנה

(סוף מעמוד 13)

אתמול, שאתה חייב בתשלומו אינו מוכן לסנות את מקומו עבור „הדף" של היום.

לא אחת חשבתי, כי יש בטאת משהו מן העצה הנבונה „בתחבולות תעשה לך מלחמה". הרעיון של דף היומי לא יתבולה בכירה במלחמה עם היצר. מה לחוש הוצר? „בשמאנה — אשנתי". ואמנם בלי הדף היומי יכול כל אחד להחזיק טובה לעצמו. אם אפילו הוא לומד מזמן לזמן. בחודשנות נחות המסיים מסכתא אחת במשך שנה שלימה. ואז זה היה בכ־ן נחשב בחור „לימוד עיסתי". אולם מזמן שהמצא והושלל „דף היומי", כל אחד נשאר המיד בבחינת בעל־חוב. לא תוכל להתחמק בכך שלמדת „שיעור" מעט או מעטים בשכנוע. או שעסקת בשיעור גפ"ת בשבת־קודש לעת התפסקה בין שחרית ומנחה, ולא תוכל להנוות את עצמך. שתיכף לאחר שתתנה השב והלמד. לא ולא. הדף נע ללא־הרף. ואם תאחר את הרכבת לא תצליח להדביק אותה. והעיקר, שהעיגור והאיחור אינם תלויים בך ואין לך כל אפשרות להתחמק מכך אם כי אמת נכון. שאפשר לתקן את השעבון ולייסר את הקרע. ולהאיג לחשלר מים עבור כל האיחורים. אבל הרי זה דומה מאמץ את הרכבת לא תצליח להדביק אותה. והעיקר. שהעיגור והאיחור אינם תלויים בך ואין לך כל אפשרות להתחמק מכך אם כי אמת נכון. שאפשר לתקן את השעבון ולייסר את הקרע. ולהאיג לחשלר מים עבור כל האיחורים. אבל הרי זה דומה מאמץ כמל ומכמל. כי לזה „דף היומי" לא יסתיים לך אף יום אחד!

ומאידך אין להטוב. עצם הצעידה הכללית על־לוח דף היומי נפטרת מעצמה כל עצם הצמוח של „הגיית בר יומם ולילה". אכן. זה ענין המתמה בנפי־בות האישיות ובזמנים השונים המשתנים. מי שרגיל לקום בבוקר עם שחר ויש לו סדר־לימוד קבוע משלו. יודע שרף היומי הנו בבחינת „הבלין". נאמר „צימעס". אבל התפרים היומי אינו מצטמצם בזאת. ויש סדר שונה. כרצון איש ואיש. סדר יומי של „הנמס" עם המפרשים ושל עיון בשולחן ערוך ובענינים של „הלכה למעשה". ויש המוסיפים לימוד בסמרי חמידות. כגון „שפת אמת" לדוגמה. ויש שלבר זאת גם צורך נפש? ללמוד שיעור נפש בעיון מעמיק. שלא על־פי הסנה הזוטות השוטיוניות הזאת: דף ליום. דף ליום. ושרת שבשיעור בעיון ספרים הוספות לאחר יגיעה ושל של שעות מרובות. כי צל־כן נאמר: „אם בחוקתי תלכו — שהתיר עמלים בתורה".

ידוע הסיפור המסיד על למדן אחד שנכנס לי־אמרור הגאון הקדוש, הפרף מקאצק הקדיש בנו־ה־ש"ס. הבים בו תרבי מקאצק ושאלו בהבחינה בלשון חקש ש"ס דיך אוכטענלעדנס ש"ס. אכבר וזקש ללמוד את ה־ש"ס. כי השאלה המכרעת היא מה ה־ש"ס לימד אותך? ואכן ביום לשאלה זו, מה ה־ש"ס לימד אותו — אוכל לחזיר כמה כללים. שיש בהן אוצי תועלת לכל.

✶

הדבר הראשון שנכתתי כמצמי בתועלת סבו — זהו ללמוד נמרא בקול. ולא בטמם בלבד. ובעצם זה עז מפורש בתורה: „למען תנה תורה ה' בפיך".

מבורגי. שהתעלת בדבר הא רבת וחשובה מכמה בחינות. בוודאי שזו מעלה בזוקה לזכור את מה שנלמד. אינו דומה מ שלומד בעינים ומזין רק את מוחו בלימוד. לבי שמפעיל גם את מוצאות הפה הלשון ומשמיע את מה שנלמד בקול רם. ואין ספק. שזה מועיל הרבה לזכרון. מלבד מזה. „המשמע לאוזיך מה שאתה מוצא בפיך". זאת אומרת. כי שמיעה — פריחה גם הבנה והשיפת הדברים. הרבה פעמים מרגיש הלומד. שלאחר שהוא מוציא את הדברים מפה ומחוים וכבנים ונקלטים באוזן בצורה מסתדרת וסובנת. בנתיב לבך ברור. שליומד בפה מחדיר את הלימוד פעמה לתוך תוכף הנפש. בבחינת „תוחתן בתוך מעי". כי הדברים. נבלעים בפנימיות. ואם הנפש מתנה לקלוט את הדברים הם גם מגיבים פרי הילולים.

ועוד דבר חשוב מאד לומר מאחר שעברתי כמה פעמים את ה־ש"ס כולו — הה נראה בדבר פשוט ב־הכלל. כי התורה עמוקה ואינו מני יום ראין לאיש לחמ־מאר ולחשוב את עצמו כלמדן חידוע כבר הכל. ואמת לדעה. כי אף מי שבן־בינה הוא ה־ש"ס ופוסקים

בקיבנה היהודית עם פליטת הנאצים — לפי עדותו של הרב אלחנן פרמון, בפיסום הועדה ההיסטורית בפינגון:

„בקיץ שנת תש"ג עבר גל של רציחות על הקיבוץ היהודי בקובנה. ראשוני הקרבנות היו גדולי התורה ותלמידי הישיבות. ב־26 ביוני נרצחו בסרבר סלובודקה הרב ר' אלטן אר־סוכסקי וראש ישיבת סלובודקה הרב ר' שרגא־פייבל הורוביץ. באותו הלי־לה נרצחו הרבה בני־ישיבה. בעת המאסרים שערכו הקלגסים. נאסר ה־גאון הפפורסם ר' אלחנן וסרמן. ראש־ישיבה בארגונבין הפסורפסת. יחד עם עוד אלפי יהודים הובא אל „המצודה הסבריעית". שם הם התענו בעינויים אכזריים ביותר ולאחר מכן. נרצחו בצורה הסדיסטית. רבנו אלחנן הי־ד נרצח ביום ז' תמוז תש"א.

ביטי־אימים אלה הוך תוקפות של מסירות־נפש מצד יהודים שהיו קשר־רים למקולות היהודות. באותם הימים המתרידים. שכל יצ־ואה מפתח־הבית פורזעה היה מוות בטוח — גם אז לא הולו יהודים מלבוא לבית־המדרש ר־לשפוך את צקון לבם לפני קונם. ולחפש נחמה ועידוד בתורתנו הקדו־שה. כך היה „בית המדרש הנחדש". שהיה מרכזה של קובנה היהודית ומשך עשרות בשנים. עד לחיסול גטו־קובנה. „מנינים" התפללו בבית־המדרש הזה. אחד אחרי השני וכן בחדרים הצדדיים שבתוכו. זה נמשך גם בימים האפלים. כאשר ארבה הס־כנה להחסף מתוך בית־המדרש כש־היהודי עמוף בטלית והפילין. כל שזה קרה כמה וכמה פעמים אמצע התפ־לה. בכל יום לאחר התפילה כל שזו־רית נלמדו סדרי משניות. מפי הרב ר' דוד הרצ'בלובסקי.

ביום 15 באוגוסט 1941. נכלאו כל יהודי קובנה בתוך גיטו. כאילו סתם להכעיס הקימו את הגיטו בסלובודקה. אשר משך 60 שנה הוצאה אור התורה בכל תפוצות ישראל.

אך אם סלובודקה היתה צריכה לס־מס כמקום־תיסול של יהדות ליטא — הרי. אותה סלובודקה עמדה ותוכיחה שהקשר בין היהודי הליטאי לבין התורה לא „יינתק. בתי־מדרש נוסדו בצל מצודה למקשות מנורים ואת. בצל המצודה האיומה בדירות בגיטו. בכל יום. נשאר רק בית־המנמת „תלמיד המת". וכן קומת אחת של כמקום תפילה. נשאר רק בית־המנמת ישיבת „אהל מטה" ברחוב „הישר־ה". בשבתות נעדך גם סנין בביתו של הגאון ר' אברהם נרודזנסקי. ה־מוסר־ניק המפורסם בראבני העולם. הנמל הרוחני של הישיבה. „בנות ישראל" בסלובודקה. הוא נשאר עד לרגעיו האחרונים המחזק הגדול ומר־ה הדרך של בני־הישיבה. כמו ש־ה־ה הדרך של בני־הישיבה. כן גם עתה. התנהג תמיד בישיבה. כן גם עתה. בכל שבת ושבת המשיך בשיטתו עמוקי־הציון ומענין בנושאים מוס־ריים. הוא לימד ותיתם קל חדרן בכנסת הישיבה. דרך־החיים.

כוחות הנשמה שפירנסו את הגוף המעונה — היתה זו מציאות עילאית של אמונה רוחנית כובשת שנסתמנה בגיטאות ובמחנות

לעדות מקיפה ומסצה זו על החיים הדתיים בגיטו קובנה—סלובודקה הקרישה „הועדה ההיסטורית החיסטורית" בפינגון, „שנתארגנה בזיתפם של כמה עסקנים ציבוריים מבין שארית הפלי־טה מקום מרכזי בחוברת „שן לצעמן חודבן" — ומן הראוי להתבונן בחי־אדים המרגשים של התעקרותם של בני־הישיבה בסעין החיות של תורת חיים:

„——בשעה שהמצב של התורה היה בכל רע ואנשים נדחפו כדי ל־צאת מתוך לגיטו. כדי להביא חבילת קצת מצרכי־אוכל והלכן ליד שער־גיטו היה נורא — באותה עת ממש. ישבו בני־הישיבה ליד הגמרא והש־ביעו את רשבונם בחידושי־תורה ופל־פולי־דאוריתא.

כאיבר בתוקף הצווים המקודדות של הנרמנים היה נאלץ הגיטו לתת־ציים ולהחרוים את כל כחות העבודה לבניית שדה־התעופה בקובנה. שנבצו כל תושבי הגיטו בהסכמת־העבודה. בני־הישיבה נאלצו בצער לתשיד מלגמרא. אולם רוח הספרים הקודשים. ורח התורה היתה פלוחה אותם ומיתה מעמיק. שלא על־פי הסנה הזוטות השוטיוניות הזאת: דף ליום. דף ליום. ושרת שבשיעור בעיון ספרים לעבוד אך ודק. „שהוים־שלוש שורות". גמרא מן הוספות לאחר יגיעה ושל של שעות מרובות. כי צל־כן נאמר: „אם בחוקתי תלכו — שהתיר עמלים בתורה".

ידוע הסיפור המסיד על למדן אחד שנכנס לי־אמרור הגאון הקדוש, הפרף מקאצק הקדיש בנו־ה־ש"ס. הבים בו תרבי מקאצק ושאלו בהבחינה בלשון חקש ש"ס דיך אוכטענלעדנס ש"ס. אכבר וזקש ללמוד את ה־ש"ס. כי השאלה המכרעת היא מה ה־ש"ס לימד אותך? ואכן ביום לשאלה זו, מה ה־ש"ס לימד אותו — אוכל לחזיר כמה כללים. שיש בהן אוצי תועלת לכל.

✶

הדבר הראשון שנכתתי כמצמי בתועלת סבו — זהו ללמוד נמרא בקול. ולא בטמם בלבד. ובעצם זה עז מפורש בתורה: „למען תנה תורה ה' בפיך".

מבורגי. שהתעלת בדבר הא רבת וחשובה מכמה בחינות. בוודאי שזו מעלה בזוקה לזכור את מה שנלמד. אינו דומה מ שלומד בעינים ומזין רק את מוחו בלימוד. לבי שמפעיל גם את מוצאות הפה הלשון ומשמיע את מה שנלמד בקול רם. ואין ספק. שזה מועיל הרבה לזכרון. מלבד מזה. „המשמע לאוזיך מה שאתה מוצא בפיך". זאת אומרת. כי שמיעה — פריחה גם הבנה והשיפת הדברים. הרבה פעמים מרגיש הלומד. שלאחר שהוא מוציא את הדברים מפה ומחוים וכבנים ונקלטים באוזן בצורה מסתדרת וסובנת. בנתיב לבך ברור. שליומד בפה מחדיר את הלימוד פעמה לתוך תוכף הנפש. בבחינת „תוחתן בתוך מעי". כי הדברים. נבלעים בפנימיות. ואם הנפש מתנה לקלוט את הדברים הם גם מגיבים פרי הילולים.

ועוד דבר חשוב מאד לומר מאחר שעברתי כמה פעמים את ה־ש"ס כולו — הה נראה בדבר פשוט ב־הכלל. כי התורה עמוקה ואינו מני יום ראין לאיש לחמ־מאר ולחשוב את עצמו כלמדן חידוע כבר הכל. ואמת לדעה. כי אף מי שבן־בינה הוא ה־ש"ס ופוסקים

מתקשה הרבה פעמים להבין על בוריין מהבינות ב־ש"ס. המיכיות לסדר קדשים. למשל. כי הלימוד בסדר קדשים אינו בא בנקל. יש מצם מפרשים וזו אינה „דרך סלולה". כפי שאפשר לומר על ספר מסכתות מסדרי מועד. נשים ומכל־שכן נזיקין. אז מה יתרון לאדם מכל עמלו. לאחר שהוא נתקל בסדר קדשים בפקומות בלתי־מבוארים. הדרשים עיון ודיון מעמיק? על זאת אומר להסבירו את המסוק „מכל מלמדי המכלתי" — וכלל זה מחייהם לכמה מסכתות ב־ש"ס. שאינן נלמדות מרגיל ב־שי־בות ושם. המיירות אינן מצויות".

ואולי צריך הלימוד גם דבר חדש. שעצם הלימוד המיוחדי הקבוע והבלתי־נפסק. ויהא זה אפילו בנוסח של „לימוד פשוט" ללא מיצוי הדברים הנלמדים. מעניין ידע עצום ומותם אפיקים נרחבים אף לכל למדן ובן־תורה. אשר „תורתו אומנותו". ולמדתי לאחרונה כלל גדול זה מפי תנכדים שלי. אחד מהם. שהצטרף אלי בשיעור קבוע ערב־יבע ללימוד הדף היומי. הוא בר־אוריין ושיש לו התתר הוראה הודה בפנו. שהוא מחרים שלא שמר בצנוריו על לימוד „הדף". ונדר נדר שלא ילך לישון בלי דף.

✶

ולבסוף אם ישאלו אותי בנוסח „קבעת עתים לתו־רה"? — אז עלי לדעיק ולהשיב. כי אמנם השתדלתי לשמור על לוח „הדף". ובכל זאת קרה לא מזמן שנאלצתי להפסיק את הלימוד לגמרי. לגבל נחתה — ואני נשאתיכי חיים. לא חרבה אבל גם זה הוב ניכר. של שלחים דפים בגרא. מסנכנסתי לבית־החולים רשמתי על פתק. בארוח „דף". נעצרתי. וכשיצאתי מהם הוחלטתי עם האפסרות הראשונה להמשיך ולל־מוד הלאה. יחד עם כולם את „דף היומי". ואחר־כך להשלים את מה שהחסרתי.

הה בנ־מן לקח לתועלת רבים. שבאם אירע מכ־שול — לא להפסיק את הלימוד עם הכלל. רק לדלוג להמשיך. על מנת לשמור על לימוד קבוע מדי יום ביומו. ולאחר־מכן להמהדל ולהשלים את הפיבוד. וזה מה שאמרו חז"ל: „מה דתוי — הוה מבאן ואילך הוסבנא. דרוזקא מתוך ה„הוסבנא" ניתן גם לתקן את „מה דתוי"——

(רשם: משה יחזקאל)

עדות מימי מבחן ומסה

אמרות והנהגות מאלפות משנותיו האחרונות של האדמו"ר זצ"ל מגור בירושלים עיר הקודש

מאת: הרב שמאי גינזבורג

זכיתי להיות משמש בקודש וגאמן ביתו של מרן אדמו"ר זצ"ל מגור, בכל שנות התגדרותו בירושלים עיר־הקודש. כאז ניצל בנפי־נפשי מיד מלחמות העולמים הנאצים יפ"ש והשתקע בארצנו הק' בחודש ניסן ת"ש ובר למוף ימיו — ועד בכלל.

נצניחי להסצרות והסכמתי לספר מעט מזכרונותי מיום שהתיצבתי במחיצתו של מרן זצ"ל. ומה שאספר — אספר רק מעט מראיתי בכם עיני ושמעתי באזני ותפסתי בצניעות דעתי, כי זאת לדעת שכ"ק מרן זצ"ל היה מן המעטים בדיבור עד לאין ערוך, וזה"ל אמרו: „מלה בטלע — שתיקה בתרי", וכפי שלמדתי אצל מרן זצ"ל והסברתי זאת לעצמי, הרי לא מלה בלבד אלא כל הנה מעט היה נקיק אצלו בחכם ואת מחידה והמחוכה של שתיקה מי ידבה ומי יעריך?

נוכחתי לדעת שוב רבוב בביורי נמוד, כי שמחו של מרן זצ"ל היתה שפת־רמוים. מבע ללא־אומר ודברים, נוד־מעשים, פניה לשתי בעינים לכאן או לכאן. קמטוס קל בקלסתר פנים מתוך הרחוק, או הבחנות בת־רגע בכיוון מסויים בתוך החדר...

לכל תנועה ולכל נדנוד היתה משמעות מיוחדת משלה. ומי שזכה להיכנס ולשמש בקודש פנימה מצחה היה לחבין ולפענח בן־רגע כל ניע וכל רמז — בבה רצוי ומה מבוקש בו ברגע. כי עד כמה שהתר עצלנו מכך מדי פעם בפעם, אמור היה להסיח את הדעת מכך אף מעם אחת, מרן זצ"ל הקפיד תמיד בכל המצבים ועל אף כל הנסיבות — והתיינה אלו קטנות וחמורות בכל עתתיינה — שלא להסריח איש ולא לצחוק על איש ולא לבקש אף דבר קל שבקלים גם מאת המשמשים בביתו.

לכן למדנו כולנו, אלה שזכו להסתופף במחיצתו, אלו בשנות הפיסותו והולקתו של מרן זצ"ל, כל הנדנה היתה קפורה אצלו במאמץ, ואין־על־כן לא הסכים בשום־אופן להזיעיע מישהו, לקרוא לפי־שהה, לצוות על מישהו.

אלא מאי? אנו גאמני ביתו המעטים התרגלנו וכן תידגלנו את מעמנו, ביצד לשנגת הים־סחר בל רמז. הרמת עינים של מרן זצ"ל לצדד של אורן־הספרים — מידוש הדבר, קיש להגיש ספר, גמרא או מדרש אל השולחן. והבר זה דרש מאתנו עיקוב נכון ודריכות מלאה. כי למעשים הכמם היה מכוון לנקודה מסויי־מת במדרי־הספרים. למעלה או למטה, ואז צריך היה להבחין בדיוק באיזה מקום ולאיזה ספר ריכז הכמם לרגע, ואם אמנם הצלחת, ומעבחת מתוגן הבשת את הספר הרצוי — כי אז בתיחוך של קרח־רגע וזכר רת־הודה נזהרה אל מר דיוקנו של מרן זצ"ל.

וכלום יתכן כשיוק נפשי יותר גדול מאשר לשמש בקודש פנימה ולעורר רגשים של קדרת־רוח אצל מרן זצ"ל? הלוא בלבך ידעת והרגשת זאת בכל שלוחך, כי תפיסות־בוחר כפיסרות קשמות ואותה ענגה בברה הרובצת על דיר דיוקנו של מרן זצ"ל אינן אך ורק תוצאה ישירה מהולשת גופה, אלא שכל זה נוכב בעיקר מפאת צערו ובכלי על צדיק־הדור הפר־בל ומצטער מסבלם הנורא האיום של עם בני יש־ראל הנתון לפשיטה בכפות הנר המחרב, וביחר יחוד של יהדות פולין הסמעורה. אשר מרן זצ"ל היה אב ומסרון לה עסרות בעניים.

את הסיפה להיות משמש בקודש קבלתי על עצמי ימים מעורים בלבד לאחר שחישוב בארץ זכה לראות בחוכו את מרן זצ"ל מגור, שבחסדי השמיה הוצא מעמק הבכא והגיע לחוסף ארצנו חקי באניה אישלקית שענגה בחיפה.

נודע לי אז מפי אנשי ביתו שמרן זצ"ל זקוק לי־איש מסור ונאמן. הייתי אז אברך כבן עלרשים וכמה, ומעקתי בכל מיני עניינים. כאשר שמעתי על מה מדובר, נתגלבתי להזדמנות כזו והצעתי את עצמי לתמקיד, ונתקבלתי.

אלא מאי? אנו גאמני ביתו המעטים התרגלנו וכן תידגלנו את מעמנו, ביצד לשנגת הים־סחר בל רמז. הרמת עינים של מרן זצ"ל לצדד של אורן־הספרים — מידוש הדבר, קיש להגיש ספר, גמרא או מדרש אל השולחן. והבר זה דרש מאתנו עיקוב נכון ודריכות מלאה. כי למעשים הכמם היה מכוון לנקודה מסויי־מת במדרי־הספרים. למעלה או למטה, ואז צריך היה להבחין בדיוק באיזה מקום ולאיזה ספר ריכז הכמם לרגע, ואם אמנם הצלחת, ומעבחת מתוגן הבשת את הספר הרצוי — כי אז בתיחוך של קרח־רגע וזכר רת־הודה נזהרה אל מר דיוקנו של מרן זצ"ל.

וכלום יתכן כשיוק נפשי יותר גדול מאשר לשמש בקודש פנימה ולעורר רגשים של קדרת־רוח אצל מרן זצ"ל? הלוא בלבך ידעת והרגשת זאת בכל שלוחך, כי תפיסות־בוחר כפיסרות קשמות ואותה ענגה בברה הרובצת על דיר דיוקנו של מרן זצ"ל אינן אך ורק תוצאה ישירה מהולשת גופה, אלא שכל זה נוכב בעיקר מפאת צערו ובכלי על צדיק־הדור הפר־בל ומצטער מסבלם הנורא האיום של עם בני יש־ראל הנתון לפשיטה בכפות הנר המחרב, וביחר יחוד של יהדות פולין הסמעורה. אשר מרן זצ"ל היה אב ומסרון לה עסרות בעניים.

את הסיפה להיות משמש בקודש קבלתי על עצמי ימים מעורים בלבד לאחר שחישוב בארץ זכה לראות בחוכו את מרן זצ"ל מגור, שבחסדי השמיה הוצא מעמק הבכא והגיע לחוסף ארצנו חקי באניה אישלקית שענגה בחיפה.

נודע לי אז מפי אנשי ביתו שמרן זצ"ל זקוק לי־איש מסור ונאמן. הייתי אז אברך כבן עלרשים וכמה, ומעקתי בכל מיני עניינים. כאשר שמעתי על מה מדובר, נתגלבתי להזדמנות כזו והצעתי את עצמי לתמקיד, ונתקבלתי.

האדמו"ר הזקן זצ"ל מגור בשנותיו האחרונות בירושלים
האדמו"ר החלש בדרך אל הכותל המערבי ולידו נאמן ביתו — הרב שמאי גינזבורג

מה שנשאר חדוש בזכרוני במיוחד מאותם ימים הראשונים, משנכנסתי לשרת בקודש, כי מרן זצ"ל היה שרוי בדאגה, ומעוקה רבה. כולם מסביב היו שמחים, על כי מרן זצ"ל, ראש גולת אריאל, ניצל בנס מצפרני היות־הטרף והציע לחוף־מבטחים בארץ האכזר. אבל משתתבוננת בדיוקנו של מרן, וראיתי שבשבועיים הראשונים כל באי־ביתו, כל קהל מע־ריצין והיכוס היתה־ר כולו נראו כולם מעודדים ומ־אושרים על שמרן נמצא בתוכנו — וכ"ק מרן בלבר פרוי ביגון ודכאון, בטלה החברה בלבו, שמרן זצ"ל דואב והולא עד־מאוד על הדרות פולין בולה ועל רבוא־רבבות של אנשי שנשארו שם, והרגשת מעוקה התנברה אצל מרן זצ"ל בדיוק בשעות כאלו כאשר כאילו תוקל לו הנשם לו במקצת.

לא אנוים באם אומר, שמרן זצ"ל לא הסיח את דעתו כלל מעמה שסרחתם ומתחולל שם — בעמק הבכא. בני ביתו נמנעו, כמובן, מלבצרו ותרבה ידי־עות מעבצות ומרבאות לא נמסרו למרן. מאידך הגיעו מכתבים מרובים, שעברו את הצנזורה (הצנ־זורה היתה כמולה, גם שם באיחוד־הסיכרט וגם פה, בארץ המאנדאטור הבריטי, שחשש מסני כל קשר חשאי עם מתנני האויב) ואלה לא הוסתרו מעיני מרן. אבל במידה שאני הרשיתתי הזה, חזה וחבין מרן זצ"ל את המציאות העגומה, מבלי שאיש יספר על כך בסיומרים. והתמכצתי אודיבא, כי למרן לא היה אימון דיוקא בכל המכתבים הרגועים שעברו את הצנזורה, כי לא תאמין שזוהי האמת. כמה שעמים הרהרתי בנידון, כאשר פיטרו למרן, שהנה מבפים למכתב „משפ" — לא התרשם בבלל כך במיוחד. והבינותי, שמרן יודע הכל וחדר על הכל. אולם כל זה נגרו ועצור עמוק בלבו.

נזכר אני שהיה זה בערב חג־השבועות. שנת ת"ש. שמעתי מפיו של מרן זצ"ל, כיעבא נאגנה שמרות:

— אין בער אמאל האט נעקאכט א קעסלי...

און וואו זענען זיי יצעגן? — — —

(„בנור בימים ההם, היה כדור רותח. — — —

והיכן הם עכשיו? — —)

הקשבנו באימה ובחרדת ולא שאלנו דבר, ואני הרהרתי הרבה לעצמי במשמעותו של המשפט הזה. והסקתי מזאת, שמה שהיה פעם (אמאל!), בימים ההם בנור זה נעלם מכבר ואינבו, כל זה שייך לעת שהיה „עפע" (אמאל!) ואילו כיום הזה העולם שלנו שם נהרס ונחרב כל־כולו, ומי יודע אם נשאר שרד שריד וזכר כלשהו...

ואף בזאת אני נזכר, כי פעם אחת בעמים חלולו כשהמורענות האיומה היתה בעצומה, אנה אלי מרן זצ"ל בלשון ישירה ובוטה, בנעמה זה:

„סאיז א חוב מיר צו זאגן, וואס איז פיס ר' מאיר"!

(„יחוי חובה להודיע לי, מה אירע עם ר' מאיר"...)

ואומר בפעמים, שהבינותי בדיוק את הפשאלה. הנר־מה לי שגם הבינותי מהי המכונה התכליתית. המס־תרת מאחורי שאלה זו. ואינני מחמס לומר, כי אילו הייתי יודע אז דבר כלשהו של אודות גורלו של בני בחיו של מרן זצ"ל, ר' מאיר ח"ד, הייתי בהכרח מפסר הכל ללא שום מקפיד, כי זאת לפרחי לדעת בכמה וכמה מקרים. שמרן זצ"ל התנגד בחריפות לכל מיני נסיונות להעלים בפורות לא־טובות מבני המשפחה הקרובים. אשר עליהם חלה חובת האבלות. אנשים ביקשו פעמו זאת והייתי גם

עד לשאלות כגון אלו. שהנה „הגנגים חלשים" ומ־מידת יציעה לא־טובה „יכולה להזיק להם". אולם מרן זצ"ל היה משיב ופוסק בבחירות: „להודיע! ווו מצוות להודיע!" ופעמים אף הוסיף, כי זוהי סד־בה גם לאבל וגם לזה שמתאבל עליו.

אילם אלו לא הגיעו שום ידיעות ברורות על מה שעלה לר' מאיר אלתר חייב. ואף לאחר שהגיעו השמועות שהיה נמצא על „הסדנא של ר' אברהם הנדל בגיטו וורשה", לא נתברר בדיוק נפרץ לחיכן הובל ומתי הובל בדרך האחרונה.

לא אשכח את יום הופעתו של הראשון מבין שרי־די השואה פאניס, ר' לייבל אייזנר. שהשתחרר במחנה בוכנוואלד ובתפו לעלות לירושלים. בהסתפ־ל על רשיון־עליה (פרטיפיקאט) שקיבל במיוחד מאת מרכז אגודת ישראל בארץ ישראל.

מרן זצ"ל הביע את משאלתו, שהפלים מבני משפ־חת אייזנר המפורסמת בלודז', ישעיר על שולחנו בשבת־קודש. זייתי נוכח בשעת הסעודה ליד השולח־ן הקודש. עקבתי בדריכות אחרי כל הנה וכל הנעשה של מרן זצ"ל, שעת שישב לנכחו הפלים הראשון שעבר את כל הביתנות הנורא. שמתי לב, שלאחר שמרן שאל אותו אי־אלו שאלות עצם מרן את עיניו, התכופף עוד יותר והחל להתנדנד, כמו שמתנגן להשמיע „שיחה" („.א שפרעס"). מולנו שמיינו נוכחים באותו מעמד, נתרגשנו עמוקות ומרן מתנועע ואומר בקול רוסס:

„דאס זענען אלץ פערשטעלעכצער... ביי יוסף מיט די ברידער שטיים אין מרק: „ראאסר אתו לעיניהם" און דאס איז גמוזגן בלויז לפראית־עין... מען דעגט נאך זעהנען, אז אלץ איז בעזונגן פערשטעב לעכצער".

(„הכל היה בבחינת מכשולים, הסתרות... אצל יוסף ואחיו נאמר בפסוק: „ראאסר אתו לעיניהם" והיה זה לפראית־עין בלבד... עוד יבוא הזמן שיראו שהכל היה אך ורק הסתרות"...)

וזאת ברצוני להדגיש, שאותם שעת הביניתים מעין „הכל העם רואים את הקולות", כי גם שמעתי את הדברים יוצאים מפי מרן זצ"ל וגם ראיתי איך ובאי־זה אופן נאמרו הדברים...

בתקופה הזאת, כאשר הוחל לעלות ירושלימה אל חצר האדמו"ר יותר ויותר מבין ערי־ד־המבול, שמ־תי לב לחוזון מלאף, שנתגלה לי בהתגלותו של מרן זצ"ל. הטיר, כשנכנסתי להודיע, שבא מישהו משארית הפליטה, וביקשתי רשות להכניסו אל הקר־דש פנימה ראיתי זאת כמו עיני: שמה שנכנס ובא הפלים — הראה לו מרן פנים שוחקות, על מנת לחזקו ולעודדו. ואילו בפרם נכנסו הפלימים לחדר

„אנורי שמאי"

עם הופעת ספרו של הרב שמאי גינזבורג

בחוני הציבור יזוע ומוכר הרב שמאי גינזבורג, איש ירושלים כנאון ובקי עצום בכל מבמני התורה. על פי בקשת רבים ומסורה לזכות את הרבים נענה הרב שמאי גינזבורג והסכים לחוציא לאור מעט מזעיר מאמרות דברי תורה, השמורים עמו.

כרך ראשון מתפסר „אפרי שמאי" — הכולל ביאורים עם נילוי וציון המקורות להבהרת פרקי תנ"ך, אגדות הש"ס, דיני ומנהגי ישראל מתוך ראיה טוללת של תמימות התורה — חופיע זה עתה ומתקבל ברצון ובאהדה כללית. אחד מהיתרונות של אותר ביאורים זה — שהוא מהווה מעתה להבנת חזיל, וזה שרות חשוב בפוש לציבור המורים והמורות, בשאיפתם להעמיק את ההשקפה החינוכית המורמית.

וכן לאחר שיצאו את החדר נוכחתי שפרן נראה עצום מאוד ונאנח הרבה.

באותם הימים נוסר אני, שבא יהודי אחד ואמר שהוא פליט מברלין, הוא לא הוה מאנשי־שלומינו, אבל פעם אחת לפני שנים רבות ראה את האדמו"ר ברלין מן החדר בשהוא נדום כולו.

— זה מסתר פחדים באמת — מיסר תאים בחת־רגשות — ונכנסתי האדמו"ר הוסיים לי יודע לשלום שואל אותי תוך־כדי־דבר: „מאם עוזר מסיכין בחפ־קדך בשרב?..." ונשארתי עומד על מקומי נרגש ונמעם. כי היה זה לפני מאבעים שנה, בסביבותי בפעיונות־הבריאה מאריבאר, ומן הייתי צעיר והציעו לי להיות שרב בברלין. ודאיתי לבקש עצתו של האדמו"ר מגור... ונכסיה, לאחר ארבעים שנה, לאחר שעברה עלי כל הסוגה הנוראה ונכתביתי בשבץ הנעים מבלי להביר אותו, הבהיר בי ביקרי־דפרד האדמו"ר הוסיים ושאלני: „אם אני עדיין מסיכין לחיות שרב?" — — —

ואולי כשמדובר בפגישות ובביחות של מרן זצ"ל עם אנשי שארית הפליטה, מחבתי לומר, שבדרך כלל נוכחתי שמרן נחנק ונתעודד בהרבה לאחר סיום הפלחמה והמלחמה הנוראים, ראיתי אז שיניי מוכתק בהתגברותו בכל הליכותיו של מרן זצ"ל. והשקתי מכך, כי זוו קרמנות וקבריגת־דרך מאת צדיק הדור, שיש להקים עולם חדש, לבנות הכל מחדש. להחיות חיים חדשים, חיים של תורה וראת־שמים.

וגם זאת נחתן להדגיש, שעל אף חולשתו הרבה והתלדלות כזהו של מרן זצ"ל, שסר כל הזמן על איתנות מעמדו הרוחני והמוסרי, ובכל שעה של סכ־נה המורה נתגלה מחדש לעיניו המנהיג הרבות, שבו הנה להחלים ולהבריא.

אין ספק, שהחשבה והחמרה המוסכמת ביותר לישוב היהודי בארץ־ישראל בכל שנות מלחמה של אלות מת־תעולם השניה — היתה אז שעת המשבר הצבאי הרציני בחיית המרחב המערבי באל־עלמיין. כל עם־דות האימשמרה הבריטית בסולה הקרוב הכל קוי־הלחימה של מעצמות הברית בדרום אירופה וכן בים התיכון נעמדו בסכנה מחמית ביותר. עבאות־המזע־רות הנאצים בשיקוני של הגנרל רומל מרצו את כל תנורות־הביצורים ולבניהם נסרבה כמילה הדרך ה' ישאיה עד ירושלים.

ואני בא לחעיד, כי אמן בשעת־משבר זו ראי־תי את כל ראשי היישוב המאורגן בארץ־ישראל כמהם רצוצים ושבורים. מלי־ראוש ואוברי־עצות. נזכר אני, שראש ראגנה של מנהיגי הישוב והסוכ־נות הזהרית היתה להבטיח לעצמם דרך־מיטה מארץ־ישראל אחותה. האמת הטובה־ביותה. כי הבטחה הזאת נתמודדה על־ידי שלטונות הבריטים עצמם. ובמה שראו את המצב כלאחר יאוש והחלו בפשטות בחרה לארזו את החפצים על מנת לחיטלם מן המסכנה.

ומיהיי. איפוא, כשבאו שלומים רבי־דרג מן זו מרכנות ההזרות הציעו להכלל את האדמו"ר הוסיים מגור בין „האישים המרכזיים" שהבצא הבריטי מרכן לראוג ולהבטיח את „הנחשקנציה" (בריחה, עזיבה) שלהם — עד הזכן נרמנו כולם לשמוע את סידבנו המחולם של האדמו"ר מגור:

— לא! איני מוכן לחשוב לא עובת ירושלים! לא אוכבה לתאר את כל ההתלדלויות שהופעלו על מנת לשכנע את מרן זצ"ל. ביקשים להצטרף אל מסע־הפצלה המתוכנן. אנוי רק זאת, כי מרן זצ"ל השיב לכולם תשובה מחמצת בזו הלשון:

„די דייטשן הקמן ניטש קין שייכות צו ארץ־ישראל!"

(„הגרמנים, אין להם כל שייכות לארץ־ישראל!")

ומוד אוכל להוסיף, שהתרשמתי בפירוש כזו מעמי־דת איתנה של מרן זצ"ל, שביקשתי מאת האדמו"ר רשות לספר בפומבי מה שמתו של האדמו"ר לנוסח הכמנה הגדולה, כי ידעתי שהיה בזה משום עידודן וחיזוקו של הרשב כולו — מלו לי האדמו"ר תשובה ברורה:

— תוכל לומר זאת לכולם!

„כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו"

האדמו"ר וצ"ל מגור לעת אמירת פרקי תהלים

ובעמד פרם אומרינו אני נזכר כעת, כי באותם ימים דבשים ומבהלים התיעבו בראדיו הבריטי, שפ־סקד חזיה מצרים בגראל אוקלנלן מתכונן לקרב מכ־ריע, אם כי אינו בטוח כלל בתוצאות היתכנות מן הקרב הזה...

תנה, כאשר שאל אותי מרן זצ"ל, מה נשמע הר־שות ומה תדיעו ראשי הצבא הבריטי — סיפרתי על הכל. ואז הגיב על זאת מרן זצ"ל בדברים אלה:

„הקם יחיים א מענש? ה' איש מלחמה!"

(„מה יודע יוצר־ראשו? ה' איש מלחמה!...")

ובבר אך זמן קצר הקרב הסכריע בסדבר המצרבי ובסדות־הקשל של אל־עלמיין נמחים בתבוסה מוחצת של הגנראל הנאצי רומל. אשר הגנראל הבריטי מונטגומרי ניטח אותו, וכן־יום הורדה איסת־המצוה מעל ארץ־ישראל.

ואז ראו וחדו כולם. הגנראלים הבריטים בכלל זה, כי אכן —

— ה' איש מלחמה! — — —

ואסיים פרק זכרונות זה בסיפור אישי שלי. כי זכיתי להמשיך ולשמש בקודש עד לרגעיו האחרונים של מרן זצ"ל. אם כי עלי להוסיף, שהייתי כל השי־נים שעיל בשורות המגינים וסלאתי את כל התפקי־דים שהושלו עלי. בצנעה הרבה ובעולות חשובות וגם מסוכנות. אך מרן זצ"ל אמר לי פעם, בזו הלשון, כאשר הודעתי שאני הולך לפעולה צבאית מסוכנת: „איידער ועמס ביינע ואלסטר מיר זאגן — ועעסטו בישט האגן קיין עגמת־נפש ל" — — —

[„בטרם תלך (לפעולות) שתאמר לי, ולא יהיה לך שום עגמת־נפש"!]

ואמנם כן. קיימתי עצת מרן, בטרם יצאתי לסער־לות לחיטה הנדשה למרן זצ"ל. ולאחר־מכן הלכתי בראש מורם לפעולות מסוכנות ביותר ולא חששתי ואמילו לא התמטמתי, כאשר שרקו מסביב הכדורים... ולא זו בלבד, גם לאחר המלקוחו של מרן זצ"ל, כשהייתי צריך ללכת לפעולות מסוכנות, ניגשתי אל קברו של מרן זצ"ל על מנת להחדש. שאני הולך — —

ניגון של הצדיק רבי סנחם מקוריץ מחמש ספר חדש מסכו

לכבוד
„בית יעקב",
ירחון לעניני חינוך ספרות ומחשבה,
ירושלים.
א.נ.

בירחון „בית יעקב", גליון 176—175 מיום ב' באלול תשי"ד נאמר כי פרסמתם ספר חדש מכת"ר שנתב"ה על אא"ז רבי סנחם שפירא מקוריץ זצוקלל"ה.

אנא הודיעו נא לי את מחיר הספר בצירוף דמי המסלה כדי שאוכל לי שלם ולקבל את הספר.

בכבוד רב,
יעקב ש. שפירא
תל־אביב, שדרות בן־גוריון 10

בשולי המכתב:

מניחתו של העורך י. ש. שפירא, שר־המשפטים לשעבר, מחייחסת לס־ קידה של „מחב"ד שנגעל מתהום האבדון תפורה בכסף מלא", שהופיע בגליון הנ"ל. ההתחבטנו, כסולנו, בס־ בוקשו של מר שפירא, שהנו נכדו של בעל הצדיק, הצדיק המפורסם רבי סנחם מקוריץ, תצורנו לו להשיג את הספר.

ד"ש מאילת — „הירהור עובר מבית לבית"

למערכת ירחון „בית יעקב"
ירושלים.

אני מגרפה בזה תשלום מינוי עבור אחותי המתגוררת באילת. (באילת ספריכום).

רציתי להוסיף ולהודיע לכם שה־ ירחון עושה רושם עז באילת. אחותי מספרה שהיא סעבירה את הירחון מקוראה אחת לרעותה. וכל אחת לא מפסיקה לחלל את ההוכן העשיר, הי־ ערכים הרבים המכלאים כל חוברת.

נחוץ לציין, שכל הבתים שאליהם מגיע הירחון הם בתים חילוניים. ואני משוכנעת שהדברים הכתובים בירחון מפיצים אור בכל בית יהודי. אליו הוא מגיע. ועל זאת ישר כוחכם. עלו והצליחו!

ברכה נוטליב
ירושלים, קרית צאנז

ביקורת קיצונית — „למה אתם מצטטים את העתונות החילונית?"

לכבוד ירחון בית יעקב.

ברצוני להעיר, שהירחון מלא תפקיד חשוב ביותר, אך לעצרות דע־ תי יש בו פסיות (לעתים תכופות) מרוח ההגות.

כדוגמה חריפה לענין זה אביא את המאמר בהקשר ל„ביים המחלכים ב־ סיפתי". הבאתם שם קטעים פעתון „מעריב" תוך באלה. המהנו, מה היו גדולים בישראל אומרים על דשים כגון אלה:

התעתונים החילוניים, שאתם מפ־ סמים, אינם מוסיפים דבר לא ליר־ תון ולא לכבודכם. ובכלל מי התיר לכם לקרוא בעתונים אלה? ודאי שמי שעגינו בטלאנות שפים — עליו להיזהר כאיל ומכושל.

אגב, הצרתי זו היא לשם שמים וגם אין לי ענין שתחשם בירחון.

יהושע מרגלית
ירושלים רח' אמרי בינה

בשולי המכתב:

היות שהמכתב מנוסח בכנות ועולה מפנו כאב של אמת — אנו מדפיסים אותו על אף הביקורת הקטלנית מפש.

אנו בטוחים, שכמו היא הקפקתם של אחוז קטן מבין קוראינו, אשר אינם עומדים בשום קשרי מלחמה עם החילוניות ואין להם כל צורך וענין בכל המאמץ הכביר בחתאם לצו: „דע מה שתשיב". הלואי, המביראות בחיי עם ישראל בארץ ובתפוצות זו־ חה כזה. שאפשר היה להתעלם מכל הסערות והסיסות הנוראות ולופר ל־ עצמנו: „שלום עלי נפשי". ואשר למערכת, הרי אנו חיים את עצמנו בעד הראשון של המערכה לטעם קו־ מי ישראל.

הגיע הזמן לפקוח עיניהם של המתנכרים החילוניים

לסערכת בית יעקב שלום וברכה!

נתגלגל לידי כתב הגות של נושר הקבוצות והקיבוצים „פרשת". ובי פרדמנו „שאלות הערות" של אלעזרי כיתות ריב מבני הקיבוצים המעידות באמנן ברור ומוכחת על תלישות מח־ ריחה מפרשי הגם היהודי תל ר־ קבון תמוד המרחיב לעורר את כל ציבור המורים והמחנכים מהרשתם ומאשליותיהם. להגן כמה דוגמאות בוטות מתוך המאלות ההגמרת, כמתבן ומלשונן. הן מדברות בעד עצמן ואינן זקוקות לשום פירוקים.

„לגו אין כמה קום אידיאולוגיה ושום משאה נפש"...

„יהודים בסך הכל עם רגיל! בה כל־כך חשוב לחילהם על קיומו?"

„ההיסטוריה היהודית לא מדברת אלי כלום"...

הגיע הזמן, שהמאהרים על מערכת החינוך יחבונגו היטב לאן מגיבלה ה־ דרך הגלוזה שלהם, ויסיקו את המס־ קנית. כי אם לא עכשיו אימתי?

יחזקיאל קונסטנטינובסקי
ירושלים

תיקון לתמונה של נסיעת „הארמון" מעזר ציל לארץ־ישראל

בראיוני להחייחס לסחבה. שהופיעה בגליון מס' 180/181 (מחודש שבט־ שבט) בעמ' 36 הוצתקה תמונתו של האדמו"ר מעזר ציל בדרך עליתו לארץ ישראל. על פיפון אניה אישל־ קית. ובכותרת שמתחת להמונה נא־ מר! „קציני האניה הישלקית מקב־ לים את פני האדמו"ר ציל בעלותו על הסיפון".

אבקשכם לתקן את הטעות שבפי־ תרת זו. האיש בסדרים הלבנים — אין זה קצין אישלקי. הפלוה את הא־ דמו"ר. אלא הוא זה הוא הרב עקיבא דיין־דרישס, מנהל חת"ת כי קהלת גינבה שבשוויץ, אשר שימש אז כמשגיח כשרות באותה אניה.

תמונה זו נתפרסמה לפני שנים רבות כפי שאתם מציינים באותו גליון, והיא נמסרה אז לרשות ע"י מר בני־ מין סופר מרמת־גן, בנו של ר' עקי־ בא דוישס — המשגיח. ר' בנימין סופר הי"ד נפל על קידוש השם ב־ מלחמת ששת הימים. ויש בזה, לדע־ תי, משום כבוד המת ומשום הכרת טובה להזכיר את שמו בהודפסות זו.

בהודפסות זאת, ברצוני להביע את מלוא הערכתי לעתון זה. אשר אני נמנה עם קוראיו. הירחון מחדיר חו־ דש הדרגת ואמונה עמוקה בלב קו־ ראיו ישר חילכם לאורייתא!

יוסף שורש
ירושלים, רח' הרב מרדצקי 16

על המאמץ לתקן את המילוים בתולדות יהודי הונגריה

לכבי מערכת בית יעקב,

הנני להודות עבור הטיפול המסוד בנושא של קהלת בודאפסט הנלוון יצא גם מבחינה חיצונית בצורה נאה. ואם יבואו מבינים יהודי רבי ויוסיפו מחידע שלהם, תבא עליהם ברכה. עד עכשיו לא ראיתי אף אחד שיטפל בנושא הזה וכאף אנציקלופדיה (ב־ עברית, בגרמנית או באנגלית) לא מדובר על הקהלה החרדית בבודאפסט. רק על הקהלה הכללית שנקראה בהונגריה: „נאולגית" מעניין אני, שהחומר מתוך הירחון יגיע אל ד־ מערכות האנציקלופדיות הזרות, שי־ לכל הפחות בעתיד לא יעברו על הי־ קהלה האורתודוקסית בשתיקה. אך במאמר אחד כמובן אי־אפשר לכצות את הנושא נקודה שיבוא הזמן לחקר יותר מקיף.

עם זאת, עלי לציין שנפלו כמה טעויות, שאבקש לתקנן.

(א) בענין בית הכנסת הסמרדי — איני יודע באיזו מסגרת הם פעלו. אם הסתייחסו לקהלה האורתודוכסית. או אולי היו עצמאיים לגמרי? מעשים האנשים שיהיו בכלל על קיום בית־ כנסת זה, על כן חוכרתיו בקוריוז. מייסדי בית־כנסת זה היו מיוחאי תורכיה. ולאו דווקא מקיישמא.

(ב) בענין הרב שייף צ"ל — יש לציין שהוא עבר מבודאפסט לניו יורק. ולא לחיפה. (תוך הכתבה מתקבל הרושם, שבאילו הוא הגיע לבודאפסט אחרי ניו יורק).

(ג) בענין הרב שיק צ"ל. נאמר בהתחלה שהוא היה מנהיגה הרוחני של הקהלה החרדית בבודאפסט. לי אמיתי אל דבר הוא היה נשיא מע־ צת הרבנות החרדית. ולא באופן מיו־ חד בבודאפסט. מוזכר גם. שהוא היה נכדו של הרב קאפל רייך צ"ל — הנגון הוא שהוא התחתן עם נכדתו של הרב.

בכבוד רב
ד"ר אליעזר האוזן
בני־ברק

הדים

למערכת בית יעקב שלום וברכה.

אין בפי מילים להודות לכם על השתדרות שתקדשו לזכר אחותי היקרה חוה לאה ב"נ.

הירחון מאור מוצא חן בעיני. הוי דות לרמה מפרותית הרבותית בכמה מאורי.

יוכבד אייבנשטיין
תל־אביב, רח' הסלמ"ח 34

פניה אישית אל הקוראים

היות שנתבקשתי לספר מעמים. הן מצד מוסדות־מחקר בנושאי השואה והן מאת חוקרים בודדים בארץ ובחו"ל המתמסרים לחקר תחומים מסויימים בקורות השואה — לדאוג למען עריכת ביבליוגרפיה מקצועית ממצה מכל הפרסומים שלי בנושאים כנ"ל (וזה מצטער, כפי הנראה להיקף ניכר של כאלף סקירות. פרקי־מסה. רשימות. סיפורים. עדויות וכד', המתייחסים לשנות השואה וכן למאמצי־התקומה לאחר השואה) — אני נאלץ לפנות אל הקוראים ולבקש עזרתם של אלה. המסוגלים להיות לי לעזר בהשלמת החומר עבור הרישום הביבליוגרפי.

פנייתי מתמקדת בנקודות אלו:

1) העתקות של קטעים מספרים שלי וכן ממאמרים המופיעים בירחון „בית יעקב", המצויים בילקוטים שונים. פרסומים של בתי־ספר. מוסדות חינוך. ארגונים וכו'. אם אפילו הפוצת הפרסומים היא פנימית;

2) תרגומים מיצירות שונות שלי בשפות שונות. אשר רק באקראי הגיעו אלי הדים מהם. ושצד כה לא הצלחתי לקבל העתק מהם (בפרט בשפה הצרפתית — וכן כמה סיפורים מתוך „ניצוצי גבורה". ברוסית. ברומנית. בספרדית וכו');

3) דברי ביקורת. ואפילו שלילית. או דברי פולמוס. הן של הסתמכות על המחקרים שלי והן של התכתשות. כדוגמת המכתב אל מערכת „אלגעמיינער זורנאל" בניו־יורק. הכתוב בידי טו בן־ציון שנקר (בדבר מקור הסיר „אני מאמין"). כי לכל חומר מסוג זה יש חשיבות ציבורית ולפעמים גם היסטורית.

לבסוף אני מונה לכל מי שיש ברשותו עותק של הספר שלי תרציר. ואשר לצערי לא נשאר לי אף טופס אחד.

נא להתקשר עמי על־פי הכתובת: בני־ברק. ת.ד. 242.

משה פראנר

דרור מכתבים

זרקור ומכמורת • זרקור ומכמורת

בשערי בית־הכנסת העתיק בקראקא — לפני חמישים שנה

את הצילום חיפה הזה קבלתי אצל השכנים שלי ברמת־גן. באלבום המשפחתי נשתמר צילום זה, ומי שיסתכל היטב בתמונה יגלה את הסיבה — בעומק התמונה נראית „חופה", וזה היה, כפי הנראה, איזה טקס ממלכתי פולני, לעת ביקור אישיות חשובה ממשלת פולין בבית־הכנסת העתיק של קראקא. למע־ לה, מתוך החלון הפתוח, מתנוסס מעין „דגל" — וזוהי „פרוכת" מקושטת מדורות שעברו, שאחד מגדולי השלטון הפולני תרם אותה אז לכבוד בית־הכנסת.

במרכז הצילום — נראה הרב הראשי של קהלת קראקא, הגאון ר' יוסף נחמיה קורניצר, שזה לא מזמן נרשם יובל שנים מאז שעלה על משרתו המכובדת. ויש עלון מיוחד בשם „דער קבלת פנים", שנדפס ביום כ"ו שבט תרפ"ה, כאשר יהודי קראקא ערכו לרב קבלת־ פנים פומבית נלהבת.

מסביבו של הרב — עומדים פרנסי הקהלה ונכבדי העיר, חשני מימין — זה ציר הסיים, ר' פייביש סטמפל, ולידו — יו"ר הקהלה ד"ר רפאל לנדוי. משמאל — ר' חיים פרייליך חבר ועד הקהלה מטעם אגו"י. כל יתר האנשים נמנו על פני הקהלה, ובתוכם אחד שהוא הסבא של השכנים שלי, וכך ניצלה תמונה זו. גם השטיח מסביב, מראה שזה היה „טקס חגיגי".

סבור אני, שהירחון מעוניין להציג שם וזכר לקהלות ולאישים ששקעו ואינם, ואני שולח לכם את התצלום.

בנימין תיבון (טונגדרייך) מקראקא

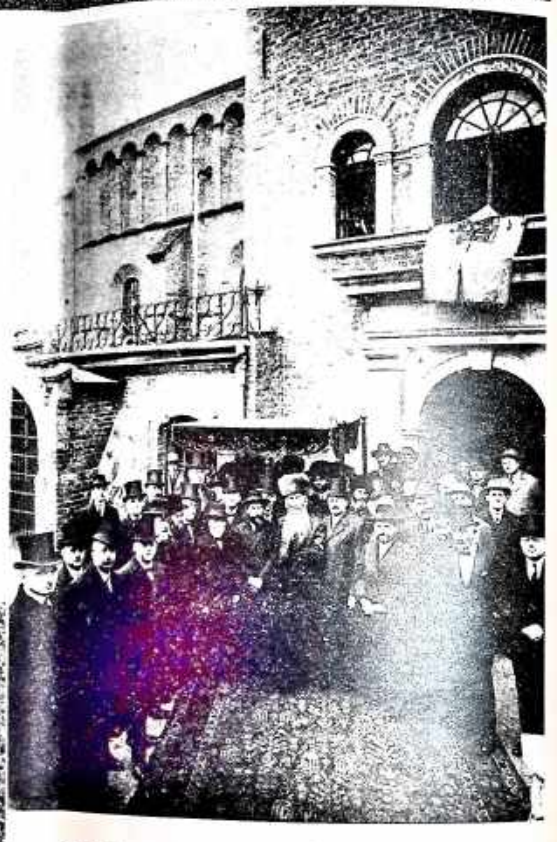

מסע־אבלות אשר ניו־יורק היהודית עוד לא ראתה כמותו

פטירתו של האדמו"ר מקופישניץ רבי משה מרדכי השיל זו"ל בדמי ימיו, זיעזעה את יהדות אמריקה. וזו לא גוזמה. את ההלוויה העצומה שהשתתפו בה רבבות יהודים ובראשם גדולי הרבנים, חכמי התורה ומנהיגי יהדות אמריקה — לא ישכחו כל אלפי המלווים.

יודעי דבר אמרו, שמזה שנים רבות לא זכורה השתתפות כבירה כזו במסע־הלוויה של אדמו"ר וגדול בישראל. וכמה סיבות השפיעו על גודל האבל ועל הנהירה ההמונית ללוות את הנפטר בדרכו האחרונה. כולם בדעה אחת, שבמשך שנים אחדות למנהיגותו באדמו"רות, לאחר הסתלקותו של אביו הרבי הזקן מקופישניץ, הצליח האדמו"ר הצעיר לרכוש את הלבבות הן בכושר המנהיגות הן בעסקנות חיונית והן במדות התרומיות שאין לתארן.

חוץ מזה, הרי האסון המחריד שאדמו"ר בנו של קדושים ממע־ התרשישים של רוזין, נעקר מן העולם בפתאומיות שכזו, — האסון הזה הדעיד כל לב. רגשי האבלות שטפו את כל הציבור, ורבים אף מאלה שלא הכירו את האדמו"ר נתרו אל ההלוויה.

ישראל מרדכי מנדל, מורי־פארק, ניו־יורק

הסיפורים

פתק לניסוי

(סיפור מתוך המציאות)

י. בן-עמרם

סח לי איש בני־ברק, וסיפר חוויה מרגשת שלו. האיש סיפר ואני רשמתי. זה סיפור מן המציאות. מעשה שהיה — כך היה.

— וזה לאו־דווקא „מעשה ש־היה", כי זה אמנם סיפור־מעשה מן המציאות. מעשה שהתרחש ונמסר בלי כחל ושרק, בלי תוס־פת דמיונות, ללא שיפוץ ואיפור, אשר גורר אחריו סיפור. זאת אומרת, שסיפור אחד משמש ל־מעשה מעין „מבוא" או „הקדמה" לסיפור שלאחריו. ואולי ליתר דיוק זה סיפור המעורר השלכה מסויימת ויש לכן תלות בין שני הסיפורים.

— ואל התמה על ההקשר הזה, שנראה אולי מוזר בטקצת בין שני סיפורים — כי אכן כזהו כו־חה של המציאות. כי לפעמים אין להבין את המציאות כפשוטה, מ־בלי להשליך „היקש", היינו הש־וואה בין שני קטעי מציאות, או להעמיד בימוטת יישוי, זה מול זה. אירועים שונים במקומות מ־רחקים, שיש להם רקע משותף, יצד זהה, שורש אחד, או הקרתי־גג אחת.

— והתאור בסבלנות, כי הקר־דמה היא ארוכה למדי, אך מש־הגיע לסוף יובהר לך הכל.

— נודד אני בדרכים — הדגיש האיש ואמר — וכדרך הנודדים אני אוסף כל מיני סיפורים והתרשמו־יות, ממה שמתרחש וקורה בנתי־בות עולם. וקורים דברים מוזרים. דברים פשוטים, דברים שאדם דש בעקבו. והם טומנים לפעמים לקח רב. הדברים הפעוטים, הפכים ה־קטנים, מלמדים לפעמים יותר מ־אשר מאורעות כבירים ומרעישים.

— ערבתי פעם — ממשיך ה־איש — בשדרה המפורסמת ביו־תר בעולם, ושמה „פיפט אוונג'ו" בניו־יורק. וזחתי „השורה" החם־שיתי. שיש בה הרבה מגרדי־שחקים והנויות היקרות ביותר ב־עולם, באנקים עצומים, שבצור־ם הם חלק ניכר מן הפשר העולמי, חברות־ענק, השולטות בבורסות העולם. ובתי־אופנה לרוב. גם אחת הספריות העיבוריות הגדו־לות, „פאבליק לייברארי" בניו־יורק. שוכנת שם. בקיצור, אפשר לטייל שבע־שבועיים ויותר על פני „השדרה החמשית" ולא ל־הכיר את כל מה שנמצא בתוכה.

בפעם זו ערבתי ומבטי נתקל באיזה דבר מוזר. נחפותי לאיזה מקום, על־פי כתובת מסויימת, ר־בכל זאת נעצרו רגלי. כי ראיתי במשהו תמה.

בחוץ, ברחוב הפתוח, טול חלונ־ראוה גדול ניצבת מכונת־כתיבה הדשה ומשוכללה. המכונה היתה מוצמדת לכן מיוחד, ולא בנקל ניתן היה להזיזה מן המקום. איש לא שטר עליה, שום פיקוח, שום השגחה. בתוך מכונת־הכתיבה נערץ היה גליון־נייר לכתיבה. נייר רגיל, שמשתמשים בו לכתיבה במכונה. וגם הנייר היה צמוד. זאת אומרת, שזה לא היה גליון נייר בודד וחתוך, רק סליל של נייר, שהוצמד למכונת־כתיבה. ב־נקל ניתן היה לגלגל את הנייר לנוחיותו של הכותב במכונה.

מעל למכונת־הכתיבה תלוי היה שלט עם אותיות קטנות בערך בגודל זה (באנגלית, כמובן):

„רשום פה מה שמתחשק לך, אף אחד אינו עוקב אחריך. מה שעולה לך על הדעתון — כתובנא על המכונה. ארוך, קצר — הכל חשוב, חבל רבור. תובל לחתום את שכך, אל לא לחתום. אחת היא. העיקר שתכתוב דברים. תודה."

בעצריתי לרגע קט מתוך סקר־נות. קראתי בהפסון את הבקשה המוזרה, ולא נעניתי לה. מיהרתי, וחרץ מזה, לא עלה דבר בראש. שום דבר לא לחץ עלי. התבוננתי רגעי־מספר וחזר כדי כך ראי־תי, שאיש אחד נעמד במקום. אח־ריו־כן הוא מתקתק כמה שורות, ומגולל את הנייר. מה שנרשם נעלם ושוב מופיע נייר נקי וחלק. מוכן לכתיבה.

עברתי הלאה, כי מיהרתי וכל הענין הזה נשכח ממני. פרח מ־ראשי. כמו שעפים מן הראש הר־בה מן ההתרשמויות ומן ההת־בוננויות שבאות פתאום ונעלמות פתאום, כבולען — כך פלש.

אבל מעשה מוזר זה של הזמ־נת עוברים ושבים ברחוב לכתוב משהו ממחשבותיהם, או מחוויר־תיהם, או ממשאלותיהם, או מ־שגעונותיהם על מכונת־הכתיבה לא נשכח כליל מן הזכרון. גם לאחר כמה שבועות נתקלתי לפ־הע בשבועון אמריקאי נפוץ ר־פורסג'ה מצולמת, שתפסה עמו־דים שלימים על אודות אותו „בי־סוד פסיכולוגי מקורי" של קליטת מאוויהם ותשוקותיהם של המון־העם בדרך פרובוקאטיבית זו.

המחקר היה מעניין מאוד. הכה שהסיע אותי, שכמה אנשים, עו־רוצה להתל במישהו? או שמתח־שק לו לקלל ולגדף? או שנזכר לו איזה קטע של שיר שהוא נה־נה לדרשנו מתוך הזכרון? או ש־יש אצל מישהו איזה דחף לבתי־בה וברגע זה דחף זה בא על פורקנו? ועוד שאלות כהנה ו־כהנה.

— אל תשתומם שסיפרתי לך סיפור ארוך כזה על אודות „תש־דרה החמישית" בניו־יורק — העיר האיש, והמשיך לרגע כאילו לנשום אוויר — כל זה רק „הק־דמה" לחוויה המרגשת. אשר זכי־תי לה דווקא בבני־ברק.

— עכשיו מתחיל המעשה שהיה בבני־ברק. בכפחי לחנות אחת. שבה יש מוכנות למכונות־כתיבה בעבריה. ביקשתי איזה „מודל" שהייתי רגיל להשתמש בו. הזכר־תי את „הפירמה" ואת דוגמת ה־מכונה לפי הסוג והמספר.

„יש לי מוכן דגם זה, בבקשה!"

— הציע סוכן מכונות־הכתיבה.

התישבתי ליד מכונת־הכתיבה. שנעמדה על שולחן־כתיבה נוח. הרהרתי קצת. וחשבתי, שהרי טוב שאנשה במקצת את המכונה. אם היא עובדת חלק.

אני מוריד את המכסה מן המכו־נה. ורואה שבתוך המכונה תתוב ברי־אורת. שרשמו משהו במכונת־הכתיבה. הופיעו בעתון עם תצלו־מים. שעה שהם כותבים ורושי־מים. הבחרר, שמכונת־צילום מוס־הרה הופעלה מן הצד. והיא באו־רה אוטומאטי היתה מצלמת את האנשים. מבלי שהם יודעו על כך.

החידוש שבניסוי פסיכולוגי זה היה בזאת, שהמדענים רצו באופן זה לפענח מה הן מחשבותיו ומ־הלכי־רוח של אדם מן ההמון, הן עובר ברחוב. ומודמנת לקראתו אפשרות של כתיבה והבעה עצ־מית מהו נדחף להביע? אם הוא רוצה לגלות בעיקרון? או שמתח־שק לו לקלל ולגדף? או שנזכר לו איזה קטע של שיר שהוא נה־נה לדרשנו מתוך הזכרון? או ש־יש אצל מישהו איזה דחף לבתי־בה וברגע זה דחף זה בא על פורקנו? ועוד שאלות כהנה ו־כהנה.

— אל תשתומם שסיפרתי לך סיפור ארוך כזה על אודות „תש־דרה החמישית" בניו־יורק — העיר האיש, והמשיך לרגע כאילו לנשום אוויר — כל זה רק „הק־דמה" לחוויה המרגשת. אשר זכי־תי לה דווקא בבני־ברק.

— עכשיו מתחיל המעשה שהיה בבני־ברק. בכפחי לחנות אחת. שבה יש מוכנות למכונות־כתיבה בעבריה. ביקשתי איזה „מודל" שהייתי רגיל להשתמש בו. הזכר־תי את „הפירמה" ואת דוגמת ה־מכונה לפי הסוג והמספר.

„יש לי מוכן דגם זה, בבקשה!"

— הציע סוכן מכונות־הכתיבה.

התישבתי ליד מכונת־הכתיבה. שנעמדה על שולחן־כתיבה נוח. הרהרתי קצת. וחשבתי, שהרי טוב שאנשה במקצת את המכונה. אם היא עובדת חלק.

אני מוריד את המכסה מן המכו־נה. ורואה שבתוך המכונה תתוב איזה גליון נייר קטן, ועליו רשו־מות מספר שורות, במכונת־כתיבה.

הרצאתי את הנייר, כי רציתי להכניס במקומו נייר חדש, שאוכל לחקתק עליו משהו. כמה שורות, כמה מלים, מה שיעלה המלג מה שיצוף בזכרון. אך משהוצאתי את הנייר הרשום — נתקל מבטי במה שנרשם עליו. קראתי והש־תוממתי. קראתי והתפלאתי. קרא־תי — וכך באופן פתאומי, מפתיע, מקרי ובלתי־צפוי למדתי להכיר בני־ברק מהו, ומה היא סגולתם ויחודם של תושבי בני־ברק.

כי מה נרשם באורח מקרי ורש־לני כזה על גליון הנייר „לדוג־מה"?

מסוקים מספר תהלים. פסוקים שמונתים כך, מוכן ומזומן, על קצות אצבעותיו של הכותב. פסו־קים, שהאיש יודע אותם בעל־פה, כי הם כנראה, תמצית וזיך, תכ־לית שאיפותיו, ציון־דרך בחיי יומיומם.

„לב טהור
ברא לי אלקים
ורוח נכון
חדש בקרבי" — —

פסוק זה ועוד פסוקים. רשומים בשורות ישרות ובסדר מופתי, ר־כמעט שאין בהם שגיאות־כתיב. אפס בשורה האחרונה, נשתגיע אל הפסוק: „לישועתך קויתי ה" — נפלו בו שגיאות. מה זה? זה לא מחוסר ידיעה. אלא כנראה, מחוסר סבלנות.

הנסיון נסתיים. מכונת־הכתיבה עובדת, כפי הנראה, לא רע. האר־היות בולטות. רק גדרש קצת יר־חר תשומת־לב. אחרת אפשר לי־החליף את האותיות. להקיים את כהנה.

וכתום פסוקי ההתלים — באו סתם שורות עם קשקושים. גם אלה לא קשקושים סתם. רק ניסוי של הדפסת סיפרות ויחר סיטני־כתיבה במכונת.

בקיצור — כזה תרכן „הפתק לניסוי".

אכן סה משמע „פתק לניסוי"? זה לא מחווה סתם פתק. לנסות בצורה כלשהי את פעילות המכו־נה. יתכן, שבאופן הפשוט ביותר התכוון לכך הכותב. הוא תיקתק, תיקתק במכונת־הכתיבה. לבדוק ולבחון איך היא פועלת.

אך אם יש משמעות לכיתון זה של „פתק לניסוי" — הרי הכוונה הכמונה היא לניסוי מסוג אחר. לניסוי של אופי. לניסוי הרוח ה־מפעמת בתוך האדם. זה ניסוי של סוהר־הנפש של זכות המחשבה. של התרוממות הרוח מעל ל־מאוויים ארציים.

הפתק קטן זה למדני על אופיה וטיבה של בני־ברק, עיר הסגולה של היהדות הנאמנה. יותר מכל מיני „מחקרים סוציולוגיים".

האיש כמר את הסיפור — ולי שם הוכחה הגיש לי את הפתק. הנה הוא. מצורף כאן.

לוח המאורעות בחיי היהדות

● בארגנטינה זכתה אגודת בנצחון גדול בבחירות לקהילה היהודית במ־קום. למרות ההתחרדות הקשה וכתה אגודת הנוער לאחר שהוסיפה שני נציגים לכפולה את כוחה. יו"ר אגו"י בארגנטינה ד"ר רפאל קונצל־סקי ציין את הכרוז של מועצת"ת באיי שהוצע עם לרגל הבחירות ובו הקריאה להצביע למען אגו"י. שמעשה רב והביא להצלחה רבה. ה־ד"ר קונצלסקי הוסיף כי התנועה הגביר פעולותיה ותחזק את הקשר עם הנוער העולמי בירושלים.

● באנטורפן החליט ארגון בנות אגו"י לחדק את הקשר עם תלמידות עולת מבריה"מ. ולנקוט פעולות אי־מץ של קבוצת עולות סבוכה ש־סודרו לאחרונה ע"י מחלקת הקליטה של אגו"י במוסד החינוכי החרדי „בית נאמנ" שבבני־ברק. כמו־כן נפסח על החלטת הקהילה החרדית במקום לחדים חטיבה ספרי תורה לבתי־כנסת של עולי בריה"מ בארץ.

● משלחת ראשי אגו"י כאנגליה ב־ראשות הנאמן ר' יוסף דונר רב דק"ק עדת ישראל ביקרה אצל יו"ר מרכז אגו"י וראש ישיבת שמת אמת ה־גרפ"מ אלתר שטרנה בלונדון תקופה קצרה. המשתתפים בקשו לדעת מרו־מים על אחדות החלכות המופיעות לק־ראת כינוס הנוער"ם העולמי שיתכנס בירושלים. בפגישת השתתף גם הרב גילרגסר מראשי הנוער המעצמאי ר־חבר הנוער"ם העולמי.

● באירה מרגשת ובתחרשת הי־יחוד האנושי בהשתתפות קהל רב מכל גווני הקשת של הציבוריות הח־רדית נערך באולם מלון „מאל" ב־תל־אביב המסמנ השנתי המרהיב של הציבור האנדאי.

בראש הצבור בלטו אישי תורה דגולים ביניהם כ"ק האדמו"ר מספר־נורא שליט"א. הרב הראשל"צ הגר"ע יוסף שליט"א. ראשי ישיבות. רבנים דיינים. ראשי אגו"י. אורחים מחו"ל. ואישי תורה.

לאחר תפילת ערבית הגיגית ע"י הרב הרפשקין ופרקי תהילים מפי הגר"ל הלמרט רב ביהכ"נ אגו"י ב־עמון ת"א. הביא את ברכת מתנצח האדמו"ר מסיגוראו שליט"א שעמד בדבריו על תכלית המפגש בנורם מחוק לאמונת איתנה. לאחר מכן מר קראו ברכותיהם של הנרפים אלתר אדמו"ר מקוזיגרו הארצי של אגו"י. ה־מנן יו"ר מרכז אגו"י.

את הנאום המרכזי נשא הח"כ הרב י.מ. אברמוביץ מנן ראש הפמנים שעמד על מטרות המפגש לחיזוקה של אגו"י לעודד את הצבור לקבישת עתים לתורה ובמיוחד הפנת הדף היומי. בסיום דבריו העלה את זכר הנרפים שנעדרו בשנתיים האח־רונות.

לאחר מכן האזין הקהל לשיעור ב־דף היומי מפי הרב הנאון ר' משה זאב מלדנן ראש ישיבת מסיבי נור ב־בני־ברק שסיים את דבריו בקריאה לאחדות ולהרבצת תורה.

אוזנות הוקרה הולקו הפנות להנהל"ת זילבר־שטיין מראשוני הפהנבים האגר־ואים בפולין ומפניתי ויסד לחינוך התורני באי". להרב הנאון ר' אליהו שרים ראש ישיבה וסלל „תורה ו־הוראה" בתל־אביב. ולר' נפתלי קרון מקרית צאנז גדיב החורה. לאחר מכן הטעמו הנני הנרם דברים חמים ל־נלהבים.

את הפפנס הנעימה מקהלת „לדים בניצוחו של המלחין המחיבי ר' מנחם אירנשטין.

● בהתחתפות ראשי ישיבות. רב־נים. שרי ממשלה. חברי כנסת ואישי צבור נערכה ע"י מרכז הנוער הצב־קאי קבלת פנים חגיגית לכבודו של הנפנסן והנובן מר חיים שלמה קליין מניו־יורק. המסיבה נפתחה והנהלה ע"י הגרים גרופברד מנכ"ל החינוך העצמאי שהגיש את הנודת כאחר ה־עסקנים המפילים לטען החינוך התורי תו בארה"ב ובישראל. ראשון המדב־רים היה מר מנחם מפור יו"ר הנהלת הסוכנות ההחדית שהעלה על נס את פעילותו של האודת הנבחרת לעמוד ליבון החינוך העצמאי גם בעתיד. הרב יוסף בומל מרבני ארה"ב מפר על מעליו של האודת ובמיוחד על פעילותו בתקופת הטוהה ולאחריה ב־הצלת יהודים. הח"כ עדי יפה שבדן אר שיתוף הפעולה הטורה ביגו לבין אגו"י. והבטיח עזרתו לכימים הבב־ניות החדרות.

את ברכת אגו"י הביא הח"כ הרב אברהם אברמוביץ שעמד על עזרת האודת עוד מיסו בראשיות של החינוך העצמאי. הפ"א מורוצקין יו"ר הנהלת החינוך העצמאי ברך בשם ההנהלה. אחרון הפברכים היה שר הפנים הד"ר בורג שהעלה זכרונות מיפו' העבודת הפ־מ' שהופיע עם האודת בשנה הנעלה.

בסמיבה הכתהמו גם הגרפ"ג ברר שנבקי ראש ישיבת שלונים הגרב"ג מרוך ראש ישיבת „בית יוסף". הרב מנחם הכהן לוין יו"ר הנוער"ם העולמי מ' של אגו"י.

בסיום הפסיבה הודה מר קליין ל־מברכיו.

● בהתחתפות רבנים ראשי ישי־בות. אישי ציבור ונכבדים וקהל רב הקיים בבני־ברק סכם הנוכחת הבית לבית מעונות הדים בשרטרת הנון של „בתי מיקם" שע"י ישיבת מנינבו. בית המעונות המפואר שהוקם ע"י מ־ר יחיאל מאיר מיק מיק של סורוזה נפנת הישיבה מעמיק ביופיו ובדוד. תנו ראשכר קליטתם של 60 תלמי־דים נוסמים לישיבה.

את תורת הישיבה הביא נשיא ה־ישיבה הרב אברהם הנמנן שהעלה את זכון של מייסד הישיבה אביו הדגול גאון ישראל רבי יוסף שמואל כהנמן זצ"ל. וציין את מיידיות המיחדת של הנרב הנדיב יבלפ"א עם הנאון שפוניבו. אחריו נשאו דברים וברכות ראשי ישיבת מנינבו הנאון רבי אליעזר שן הנאון רבי דוד פנרפסקי. ראש ישיבת שפת אמת הגרפ"ם אלתר. הר־בנ של רשת־גן הרב צבי קרקובין. את ברכת העיריה הביא סגן ראש הניר ר' שמואל וינברג ובשם הדיר־מיסיבה נדף ר' אברהם נראר. הנחה את הסכם ההרה"ח ר' ראובן אהרונר בין. לאחר שורת הברכות נחנך ה־בנין בקביעת מזוזה ע"י הנדיב ר' יהיאל מאיר פיק ובנו הר"ר משה.

● בהיסה נכהרו הרב אליהו בקשי דורון רבה של בת"ים והרב שאר' יטוב כהן כרכבי העיר. בחירתו של הרב בקשי דורון גרמה קורת רוח מרובה בציבור שוחרי התורה בעיר שכידוע התנהלה נגדו מערכה חריפה מחוגי הספר"ל בעיר.

● הבר' הרעד הפועל העולמי של אגו"י בארץ ישראל התכנסו לישיבה בבית אגו"י העולמית בירושלים. ב־ישיבה שהתנהלה בראשות הרב מנחם לוין יו"ר הנוער"ם העולמי נדונו מס־פר נקודות העומדות על הפרק ובימוד עבוד סדר היום לקראת מושב מליאת הנוער"ם העולמי שיתכנס בירושלים בחפיסה עבר באב.

● כתביה מסורות בהסתתפות קהל אלפים בראשות כ"ק האדמו"ר מוינ'ץ שליט"א. הוכנס ספר תורה לבמ"ד „מאור חיים" שבמרכז קרית „מאור חיים" בפטרוריה המורחבת בירושלים.

כתיבת האותיות נערכה בביתו של רב הקריה הרה"ג ר' משה ארנסטר הנגא דבי נשיאה. כ"ק האדמו"ר זצ"ל מוינ'ץ. הספר נתרם ע"י ת־רבנית העדקנית מרת מרגלית הגר אלמנת האדמו"ר הזקן וצוקיל לזכר אביה הרה"ק ר' דעוולולע מברסקי מרחסטריבקה. כ"ק האדמו"ר מוינ־נ'ץ שליט"א אחד את הפרק לדוד מזמור בשהקהל הנעצם תחת אהליו פסוק בפנוק. לאחר מכן נערכה סעו־רת מצה רבתי.

● הגנ' דנאלה מקפבוים פנגית נשיאה של נשי אגו"י בארה"ב. ביקר־רה בארץ בשליחות נשי אגו"י ב־אה"ב. במסגרת ביקורה נפגשה עם נציגי הנהנה ועם מנהיגות נשי אגו"י.

ברכת מזל טוב חמה ולבבית

לידידנו הנכבד איש חי ורב־פעלים

הר"ר **חיים הרץ** הי"ו

ולנוות ביתו תחיה

ברוקלין

לנשואי הבן מנחם מנדל הי"ו

בורא עולם בקנין — השלם זה הבנין

ותורה וגדולה יתאחדו על שולחנם

מרכז בית יעקב בארץ־ישראל

מכון בית יעקב למורות ירושלים

ברכת מזל טוב חמה ולבבית

לידידנו הנעלה

הסופר המהולל

הרב **דוד זריצקי** הי"ו

לנשואי הבן הי"ו

ירחון בית יעקב

המערכת והמנהלה

ברכת מזל טוב חמה ולבבית

למורים ולמורות המסורים

הרב ישראל גרינבוים — לאירוסי הבן
נבי בת שבע רבינוביץ — לאירוסי הבת
נבי רחל הרשלר — לאירוסי הבת
נבי חיה וויס — לאירוסי הבן
נבי ציונה ריזל — להולדת הבן
נבי רות טרויבע — להולדת הבן
נבי מרים מן־ההר — להולדת הבת
נבי גולדה פוגל — להולדת הבת
נבי לאה לייכטער — לנשואיה
נבי ברכה רבינוביץ — לאירוסיה
נבי חניא כהן — לאירוסיה

מרכז בית יעקב בארץ־ישראל

מכון בית יעקב למורות ירושלים

הלכו לעולמם

● בת"א נלב"ע הרה"ת ר' שמואל אריה לייב ספיר, מחסידי גור. הש"ש איר דו ישרים.

● בנו"יורק נלב"ע הר"ר אברהם דודיק מוהקיני חסידי גור ומחשובי עסקני אגו"י בלונדו, סולק. ארונו הובא ארצה, נספון בהר המנוחות.

● הר"ר יוסף מיכאל ליקר נלב"ע בירושלים. הובא למנוחות בהר ה' זיתים.

● בפתח תקוה נלב"ע הר"ר אהרן גליק. הובא למנוחה בבית העלמין בפתח תקוה.

● הגאון ר' בן ציון אשון מזקני הרבנים הספרדיים בירושלים נלב"ע. היה גאון בתורה ומקובל, בנו הוא ה' רב הגאון ר' שבתאי אשון ראש ישיבת „ראשית חכמה" בירושלים.

● בת"א נלב"ע הרב יצחק אריה סינגס ז"ל בן הה"ג אברהם צבי (רבה של סיקסין). הובא למנוחות בהר המנוחות בירושלים.

● בפתח תקוה נלב"ע הה"ח ר' מרדכי בוכנשטיין מחשובי חסידי גאנז. ניהל במסירות במשך עשרות שנים את ביה"ס של החינוך העצמאי בראש העין. השאיר דור ישרים יבורך.

● רבה של שפולה הרב הגאון רבי אשר קרשטין נלב"ע אחרי מחלה. היה מבייסדי אגו"י בסינסק עיר הר' לדתו, בזמן השלטון הסובייטי נעצר בשל פעילות להרבצת תורה, עלה אר"צ מלפני ארבעים שנה ופיתח התפנות כרבה של שפולה.

בהלוויתו שיצאה בת"א הספידוהו הרה"ג י. י. פרנקל רבה של ת"א. הרב כ.פ. סבורס. הרב י. סגל. אלוף הרב מ. פירון. תא"ל הרב נד נגון. הרב ש. מרן והחזן הרב י. שולמן והרב י. לתובר. משפ יצאה ההלויה ל־ירושלים, נספון בהר הזיתים.

● הרה"ח ר' אברהם שלמה קובלי־סקי מוקני חשובי חסידי סוכ"ב ר' גור נלב"ע בצריך שבשוויץ. הסתר־פף עוד בצל האורייך בצל „אבני גור". בביתם שבשוויץ הביטו הוא זוכי תבלים"א סעד לפליטי הרב ב־שנות השואה כמריכ ביקר בארץ כמה פעמים והסתופף בצל כ"ק אדמו"ר מגור שליט"א. השאיר דור ישרים יבורך.

● בירושלים נלב"ע הרבנית בלה יעקובזון ע"ה, היתה אלמנתו של הרב בנימין זאב יעקובזון ממייסדי הנוער אגו"י ומתלמידותיו של הר"ר שמואל דוישלנדר בזינה.

כל ימיה עמדה לימין בעלה המנוח שעמד בראש פעולתיה המגוונות של אגו"י העולמית.

פרק מיוחד רשמה כאשר הקימה יחד עם בעלה את הבית הידוע לבנות פליטות בלינגיה שבשכבה. שנים רבות שימשה כמורה בפולין יחד עם מיסדת תנועת „בית יעקב" הנב' שרה שנירר ולאחר מכן בירושלים. השאירה דור ישרים יבורך.

● בתל־אביב נלב"ע האשה הצד־קנית מרה שרה נרוביים אלמנת ה' רה"ח ר' ליבב, מחסידי גור וממייס־די בני־ברק. הובאה למנוחת בהר ה' זיתים בירושלים.

● הרבנית מנוחה נרונר נפטרה ב־נו"יורק. היתה נכדת האדמו"ר בעל התניא. בעלה היה הרב מרדכי נרונר מחשובי חסידי חב"ד בנו"יורק. הו־באה למנוחות בירושלים.

● בארה"ב נלב"ע הרבנית הצדק־נית מרת לאה הוברגער, אלמנת הגה"צ ר' יחושע באב"ד מרובידנק בארה"ב. היתה ידועה כמיודעתה החרוטית ר' במפקי החסד. השאירה דור ישרים יבורך בנים גדולי תורה ויראה. הו־באה למנוחות בניו"יורק.

כשר למהדרין כשר

מלון ופנסיון מודרני „דן" מהודר ומשוכלל

לוגאנו – שווייץ

תחת השגחת הרה"ג ר' **שלמה זלמן פרידמן** שליט"א

בהנהלת **משפחת גפן**

HOTEL DAN, LUGANO

Via Fontana 1. Tel. 541061/62/63

הוצאת „לוח דף היומי", שעיי מכון „צצלי בני־ברק", ר' עקיבא נ"ל

הופיע דבר בעתו

לוח דף היומי

בצירוף ילקוט ספרותי (מחזור שמיני ל־7 שנים)

* הלוח מעוטר בשלל פניני אגדה ואמרי שפר בשבחם של עוסקי תורה, ובילקוט ספרותי מגוון על הנושא „דף היומי" * הילקוט מכיל מבחר של מאמרים וחידושים, זכרונות ושירים, סמיטב חיזרה החרדית, בהשתתפות כשלושים איש, גדולי ישראל, רבנים, מנהיגים ושוטרים מלפני דור וחצי * המחיר מכיל כ־350 עמודים, בפורמט גאה, ומחירו — 3 ליי לביטוי החוצאות.

בהוספות לפנות על הכתובת הנ"ל * המזמינים באמצעות הדואר יצרכו 3 ליי תוספת עבור המשלוח * לסופרות ואירגונים שיזמינו כמות ספרים תינתן הנחה מיוחדת * אין התחייבות לסמך את כל ההזמנות וכל הקודם זוכה.

בחודש אלול המעליט יופיע ה„לוח" במהדורה של לוח־ייר מתאים להתיכנות במסמר מוגמר. בהזמנות יש לפנות מיד.

את ה„לוח" אפשר גם להשיג בבתי מסחר לספרים בארץ.

בתנועת בנות אגודת ישראל

יום התנועה בארגון בתיה ובנות אגודת ישראל בארץ ישראל שנערך בעין חמד היה מחזה מרגיז ושובה לבב. החל משעות השחר המוקדמות ביומר החלו ניראות קבוצות קבוצות בכחול לבן וצעדות ליעד יום התנועה. מי ברגל ומי בלבב. ומי בדרך משולבת של צעידה ונסיעה הכל בתאום להכנות.

ההתכנסות החלה כמתוכנן בשעה 8.30 בדיוק בשעל רחבת הרכזו הסדושאת ליד המעין המסמה נתקבלו כל המשתתפות בברכת ברוכות הבאות מרגשת, למעלה מאלפיים הניכות נקראו לדגל, כל קבוצת וסימפתה המיוחדת, בשמשל הקבוצה חדות של דגלה. למעלה ממאה דגלי קבוצות הנוטפו. ביניהן מניפי ירושלים הסנגים המגיפים החרשים והוחיקים, כמרכ הגיעו מניפי הרצליה, שעריה, רעננה, ישמח משה, פתח תקוה ומנדיאל.

לאחר תפילת שחרית ואמירת פרקי ההילים בצוותא התפוריו הנכיות בשטוח העצום של שטוחת אקוה־בלה להקמת אהלים ולבילוי בצוותא בחיק הבריאה.

המבקרים השונים שסיירו בשטח לא יכלו להסתיר את הרגשותם והתפע־מותם למראה הפרוגן והעפלא של למעלה ממאה אהלים פפורים בשטח. אוהל לקבוצה מעשה ידיי הבנות כמסמרה כל אוהל מתנוסה סיסמת הקבוצה. כל מיסמא יפה מחברתה. כל שם מקרי מרשמו כמתאחד את כולם הוא המטרה החינוכית לקראתה שואפת המדריכה להצעיד את הניכותיה.

עשר שעות של בילוי בצוותא בחיק הטבע הוא חוויה נפלאה כשברקע הנעימו מעל היום כולו מנגינות הסידות שנשמעו למרחקים באמצעות מערכת רמקולים מסוכללת ויצרו אווירה מרגינה שתרמה רבות לגיבוש וליכוד הנכיות שהגיעו מהמגיפים השונים לרגלי יום התנועה. את נקודה הסיא וזיוהה שעת מנחה. שבה התרכזו כל הנכיות בתחבת הריכוז לתפילה מנחה מסותמת. נדמה היה אז כאילו נצנצים של צבי הסרוסה ונענועי תפילתן של אלפים בגות כשרות התמוגו למסכת אווירה מזעקה ה' אלוקי ישראל מלך. ומלכותו בכל: ברגעים נשגבים אלו לאחר תפילה מנחה עת ישבו סולן על הדשא הולקו דשי המפגון כשהוא נלמד ומרשר בפי כולן ושוב מעין הכרזה ראו מה בין בני לבן חמד. הקו המיוחד המאפיין את רוח אדונו בתיה אלפיים. לדרוה יושבות על הדשא בכחול לבן וסכריזות חוך עירת המפגון קבל עם על המשך דרכנו בדרך הרתנו הקדושה. שירה זו שהתנשאה אל על וחבקה נדרעות שלם לא מהרה תשכח.

יום התנועה המוצים בריקודים משולבים כשעשרות מעגלים תולולו לצלילי התזמורת זגולת הכותרת של המפגיגות ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם.

ברכת מזל טוב חמה ולבבית לתלמידות החביבות

נחמה ויינגרטן
אסתר רבינוביץ
אילנה הרשלר
חסיה רובין
מנוחה איכלר
שרה טרום
רבקה גליס
ניטה למברגר
יונה ברוורמן

יפה אברחצירה

לאירוסיהן

אסתר פרבר
אסתר כהן
שפרה דויטש
טובה שינפלד
שרה המבורגר
שושנה ברוורמן
בלה גרינצווייג

לנישואיהן

מרכז בית יעקב בארץ־ישראל — מכון בית יעקב למורות ירושלים

ברכת מזל טוב חמה ולבבית

לידידנו הדגול

הרב יצחק גרינברג שליט"א

מפקח רוחני במוסדותינו

ומשפחתו הבבודה שיחיו

לנשואי הבת תחי'

בורא עולם בקנין השלם זה הבנין

לתורה וגדולה כאחד

מרכז בית יעקב בארץ־ישראל — מכון בית יעקב למורות ירושלים

מיטב הברכות והאיחולים

למרכזת בנות אגודת ישראל בחיפה

גב' שרה שפירא — להולדת הבן

ולסגנית מרכזת בנות אנו"י

מרת אסתר צפורה קנר — לאירוסיה

בית הספר התיכון החרדי לבנות „בית יעקב" — חיפה

ההנהלה וצוות ההוראה

ברכות מזל־טוב

הראשון לציון הרב עובדיה יוסף. הרב שמואל קרליבן ב"ב. הרב משה מנדלבוים ת"א. ר' מאיר לוונברג ת"א. ר' לייבל ווקשטוק ב"ב. הרב מרדכי דויטש י"ם. הרב דוד סנקביץ ת"א. ר' מרדכי מנדל גרנביץ ובנו ר' אריה ת"א. ר' מנחם הכהן אדלר ת"א. ר' לוי יצחק וידסלבסקי ת"א. ר' יהודא בורנשטיין ת"א. הרב משה פרוש ובנו ת"ש הרב מנחם פרוש י"ם. ר' נחום יואל הלפרין י"ם. אדמו"ר מסטריקוב ת"א. הרב שלום ברנדר ב"ב. הרב שמעון בעדני ב"ב. ר' דוד הורן ב"ב. הרה"ח ר' מאיר וודסלבסקי ב"ב. משפחת שולמן ב"ב. ר' שלמה פרנקל פ"ת. ר' אברהם חיים פיינגנבוים ובנו ר' פנחס אלימלך פ"ת. הרב אשר ליכטשטיין י"ם. הרב יונה ברוורמן י"ם. ר' נחמיה ציטרון ב"ב. ר' ביינוש לוין ב"ר. ר' אלכסנדר פוזגרוזן ב"ב. הר יצחק ליכטער י"ם. ר' דוד מונצץ ב"ב. הרב ראובן אהרונוביץ ב"ב. ר' דוד שיף י"ם. ר' אברהם צבי שינפלד י"ם. הרב יוסף מנדלקורן י"ם. ר' שאול קרביץ י"ם. הרב ידידיה גורוניאנסקי. ר' מרדכי גמפל רובינשטיין ניו־יורק. ר' חלל מלשטיין י"ם. משפחת פרום ב"ב. ר' אליעזר אדלר בארש"בע. ר' נח קוריץ טבריא. ר' דוד קלפהולץ ב"ב. ר' אהרן פקשר י"ם. ר' יהודא אלברט זר. אלי' דוד חוגריך ב"ב. ר' צבי הכהן קירשנבוים. ר' אברהם הכהן קירשנבוים ת"א. ר' משה אירנשטיין ב"ב. ר' בן־ציון אקרמן ב"ב. הרב הראשי לתל־אביב הרב חיים הלוי. הרב יצחק דוד שאנ ר"ם. ר' יעקב וואלעס י"ם. ר' אריה גולדברג ניו־יורק. ר' צבי טיברג ניו־יורק. ר' אליעזר בן־ציון וויס רחובות. הרב שמואל קרלבך ב"ב. הרב לוי יצחק הלוי הורביץ אדמו"ר מבוסטון. הרב שלום הכהן וויס נרוקלין. ר' שלמה פפנהיים י"ם. ר' יעקב עקיבא שישא י"ם. ר' אברהם שווערד ניו־יורק. ר' אברהם יהודא רוטר תלמי משה. ר' ישראל ברמן י"ם. ר' משה לייזער אנטוורפן. ר' חיים יהודא הכהן שלאף וינה. הרב הראשי לתל־אביב הרב חיים דוד קעלער טיקאגו. הרב חלל הכהן נמטי. הרב צדוק שיינגרטן. ר' יצחק ירוחם ויסקינד ניו־יורק. ר' מרדכי רוטנברג ב"ב. הרב אליעזר כהנוב לאנגביטש. הרב מאיר הלברשטם נתניה. ר' פרץ הכט ברוקלין. ר' ירוחם פישל טאלר. ר' חנוך דב אשכנזי אנטוורפן. ר' יעקב נוסבוים ב"ב. ר' מנדל לוריא טבריא. הרב שלמה אייכנשטיין י"ם. ר' עקיבא משה אדלר מנטשסטר. ר' שמעון שרייבר אנטוורפן. ר' שמואל קופפן ת"א. ר' חיים שאול גריינמן ב"ב.

לנשואי הנכדים — הבנים והבנות

ר' אבא קורנפלד קרית אתא ובנו ר' נחום ב"ב. ר' חיים משה קנופ י"ם. הרב חיים שלום פרוש י"ם. ר' יוסף וידסלבסקי ת"א. ר' מנדל שיף י"ם. משפחת הרב קוק רחובות. הרב דב כץ י"ם. הרב הראשי לתל־אביב הרב יצחק ידידיה פרנקל ובנו הרב איסר פרנקל ת"א. הר' אליעלך פילר אנטוורפן. הרב יוסף הורביץ ת"א. הרב יחיאל גוטליב פ"ת. הרב משה צבי נאה פ"ת. הרב ישעי' אשר שרף ובנו ר' משה מנחם פ"ת. ר' יהודא דוד רוט י"ם. ר' ישראל וולף קומטיות. הר' שלמה צבי ווייס י"ם. הר"ר יצחק יוסקוביץ ניו־יורק. הרב אליהו קישלבסקי בני־שבק. הרב אברהם פרבשטיין י"ם. ר' מרדכי לסקר ב"ב. הרב מרדכי שלמה מובשוביץ ת"א. הרב אפרים מנלה ת"א. הרב יוסף חיים שיינפלד ב"ב. הרב צדוק שיינגרטן ניו־יורק. ר' חיים כהן י"ם. אדמו"ר מסלונים ת"א. ובנו הרב שמואל וינברג ב"ב. אדמו"ר מנדבורנא הרב אשר ישעי' רוזנבוים חדרה. הרב מאיר זאיאנץ פאן־פאולו. הרב משה יוסף ברכפלד פאן־פאולו. ר' יחיאל רוזנצווייג י"ם.

לאירוסי הנכדים — הבנים והבנות

ר' בנימין אלתר ובנו ר' משה בצלאל ת"א. ר' ישראל בראון ניו־יורק. הרב שמחה בונם שטיין ב"ב. ר' פישל גלובינסקי רחובות. ר' אלחנן שלמה הרבסט. הרב יהודא אריה קורניך ותחנו ר' חנוך שטיצברג ב"ב. הר"ר זליג שטיצברג י"ם. הר' שלום ווקס ותחנו ר' אברהם מרדכי אלתר ב"ב ר' לייבל אלתר ת"א. הרב אברהם הורוביץ ב"ב. ר' צבי אלימלך פלד ותחנו ר' יחיאל בניש ב"ב. הרה"ח ר' מאיר ווידסלבסקי ובנו ר' יעקב משה ובכרו ר' חנוך ב"ב. ר' אברהם חיים איידמן ותחנו הרב משה מונדרי ב"ב. ר' יעקב קורנפלד ותחנו ר' יעקב בנצלוביץ ב"ב. ר' שמחה בנצלוביץ י"ם. משפחת ברודזק ב"ב. ר' מאיר קלינבסקי ובנו ר' משה חיים ב"ב. ר' אפרים ויסמהל ובנו ר' יואל ותחנו ר' יהושע אדלר ת"א. ר' חנוך שלסר. הרב מרדכי מיירנץ. ר' אברהם מרדכי קרול ת"א. ר' אהרן קרול י"ם. ר' משה שלסר י"ם. ר' יצחק גליקסון ת"א. ר' אשר ארבוס ת"א. ר' מאיר לוין ב"ב. הר' שלמה זלמן שטאובר ת"א. הר' שמעון סרוקה ב"ב ובנו ר' חיים י"ם. הר"ר מנדל ברוק י"ם. ר' יצחק לבקוביץ ת"א. ר' אנשיל שווירץ חיפה. ר' ישראל בק חיפה. הרב ישראל חיים ברקוביץ צפת. ר' דוד פרידמן בני"ם. ובנו ר' נרשון ב"ב. הרב דוד שטיגליץ נתניה. הרב משה ארנסטר י"ם. ותחנו הרב ישראל אליעזר אדלר י"ם. הרב נפתלי חיים אדלר נתניה. הרבנית מוזינץ ב"ב. ר' אריה אלברט ב"ב. ר' יהודה נחשוני ב"ב.

לתולדת הנכדים — הבנים והבנות

אדמו"ר מביאלה י"ם. ובנו הרב דוד רבינוביץ ב"ב. ר' מרדכי דוד הכהן קאהן מינסק. ר' מאיר הרשלר י"ם. אדמו"ר מסלונים י"ם ובנו הרב דוד ווינברג י"ם. הרב משה דוד טנגבוים י"ם. ר' שמעון הלוי ובנו ר' אברהם אורי הלוי אשר בחי"שוויץ. ר' אברהם מרדכי ובנו ר' יצחק מאיר ליכטשיין י"ם.

בהכנס הנכדים — הבנים בעול המצוות

מרכז בית יעקב בארץ־ישראל — מכון בית יעקב למורות ירושלים

„בית יעקב", ירחון לענייני חנוך, ספרות ומחשבה. בהוצאת מרכז בית יעקב בארץ. ירושלים רח' ברנריס ת.ד. 198, טלפון 534211, 534302 / העורך פ. לוין.
מחיר החתימה לשנה —20 ליי בארה"ב ובאירופה 58; בדואר אויר 135 / אין המערכת אחראית על תוכן המודעות / נדפס בישראל בדפוס „ניב" בע"מ, ת"א

"BETH JACOB"
Monthly for Religious Education and Thought.
Published by the Central Beth Jacob of Israel Jerusalem. P.O.B. 198.
Editor: P. Lewis.

Yearly subscription rates: $ 8
via air Mail: $ 11
Printed in Israel.
From the U.S.A. and CANADA:
L. Zishinsky, 1672 — 53 St.
Brooklyn, N.Y. 11204

In BRITAIN: Beth Jacob Publications
22 Overlea Ro., London E. 5.
In BELGIUM:
Lange Van Runsbroec Str. 1, Antwerpen.
In SWITZERLAND: Landesverband der Agudas Jisrael, Anwand Str. 60, Zurich.

בית יעקב

ירחון לעניני חנוך ספרות, ומחשבה

שנה 16 — קובץ ט׳ י׳ — סיון־תמוז תשל״ה

BETH JACOB

Monthly for Religious Education and Thought

185 • June — July 1975 • Issue 9—10

בתוכן:

בפתח הגליון • על חדשות החודש

בעיות הזמן באספקלרית הנצח / דף גמרא מסמל את אחדותו של עם ישראל — **רבי מאיר שפירא מלובלין**

דו״ח מעודד מארצות הברית / סימנים של „עונת בחירות מוקדמת״ באמריקה — ויש גם ענינים בסיטיוס אשר „הבית הלבן״ לא יכול להתעלם מהם — **יצחק בן־שי**

אגרת על כתובת יו״ר הכנסת / תמצית מורשתו של דורנו רב־המסות מהי? „אנו נבלה אותם״ מגל „שלוש שורות בהיסטוריה״ — **משה פראגר**

חמישים שנה ועוד שנה: ראש השנה תרפ״ד — י״ד תמוז תשל״ה / „זכיתי לצעוד כל הדרך עם לומדי דף היומי״ — שיחה עם הו״ר מאיר וידיסלבסקי; הדף — — — (שיר) **אברהם ברסלר**

ממעינות הנצח / התורה והמצווה

צרור תמונות / סיום הש״ס של לומדי דף היומי — חג יהודי עולמי

תעודות ועדויות של מקדשי השם בימינו / „עץ חיים היא למחזיקים בה״ התנהגותם המופלאה של בני־תורה בעמק הבכא — **יהושע אייבשיץ**

עדות מימי מבחן ומסה / אמרות והנהגות מאלפות משנותיו האחרונות של האדמו״ר זצ״ל מגור בירושלים עיר הקודש — **הרב שמאי גינזבורג**

דף הסיפורים / פתק לניסוי (סיפור מתוך המציאות) — **י. בן־עמרם**

צרור מכתבים • זרקור ומכמורת

לוח המאורעות • הלכו לעולמם

המחיר 3.50 ל״י

עם פטירתו של אחד מגדולי מרביצי התורה בארץ הקודש

הגאון רבי משה חברוני זצ״ל
ראש ישיבת חברון בירושלים

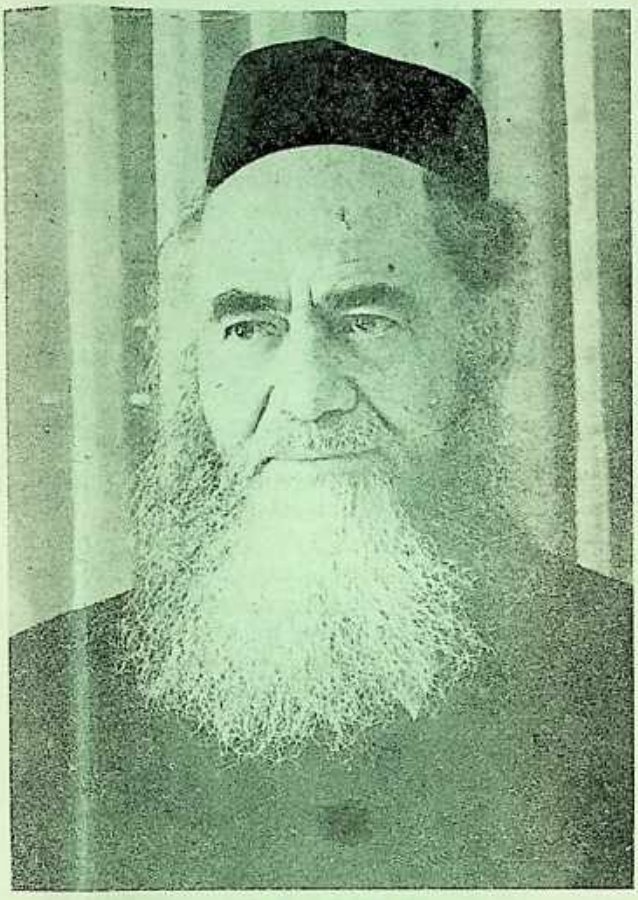

הדמות ליד הדוכן — — —

ט׳ תמוז

יום פטירת מורי ורבי בירושלים

עיניך רבי, יוקדות ברוך
שוב לא יאמרו: „גוט שבת״!
כן יברכו (אך לא לי) את ברכת
השבת —
למלאכים מלאכי־השלום,
מלאכי עליון

אגש כתמיד אל השטנדר
הצמוד כדמותך אל ארון־קודש
וכהרגל אשפיל מבטי
ואומר: „גוט שבת״ — —

או אז אשים אל לבי
שבעצם נבטו בי עיניך
אפופות הדר שיבתך האצילה
והן קורנות והן לוחשות:
שבת שלום, בני —
הגעתי ליום שכולו שבת,
אך אתה... עדיין
ששת ימי מעשה לפניך — — —

אריה ברגשטיין

דמי החזרה מובטחים
Return Postage Guaranteed

ירושלים
JERUSALEM
שולם
P. P.
214